

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

HÂZİN TEFSİRİNDE ESBÂB-I NÜZÛL

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Ali IŞIK

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

HÂZİN TEFSİRİNDE ESBÂB-I NÜZÛL

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Ali IŞIK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

HÂZİN TEFSİRİNDE ESBÂB-I NÜZÛL

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

.....

Prof. Dr. Mehmet PAÇACI

.....

Prof. Dr. Nahide BOZKURT

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi .....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Mustafa Ali IŞIK

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK	I
İÇ KAPAK.....	II
ONAY SAYFASI	III
DİLEKÇE	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ	1
I- ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ	1
II- ARAŞTIRMANIN AMACI	5
III – HÂZİN el- BAĞDADÎ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM:	6
A- DOĞUMU VE KİMLİĞİ:	6
B- İLİM HAYATI:	7
C- ESERLERİ:	8
D- DEVRİNİN SOSYO-POLİTİK DURUMU:	9
1- Sosyal Durum :	10
2- Siyasi Durum:	10
2- Kültür:	11
IV- HÂZİN’İN TEFSİRİ VE METODU	11
A- RİVAYET YÖNÜNDEN:	12
1- Sünneti Rivayet Yönünden:	12
2- İsnatsız Nakilleri:	13
3- İsnadları Hazfetme Sebepleri:	13
4- İsrâiliyyat:	13
5- Tarihi Nakiller:	14
B- DİRAYET YÖNÜNDEN:	15
1- Luğavi Tefsir yönünden:	15
2- Fıkıh Yönünden:	17
BİRİNCİ BÖLÜM	19
SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİ İÇİN KULLANDIĞI KALIPLAR (SIYGALAR)	19
I- RİVÂYETİN BAŞINDA KULLANDIĞI KALIPLAR (SIYGALAR)	19
A- BU AYETİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ ŞUDUR: (سبب نزول هذه الآية...)	20
B- BU ÂYET ....HAKKINDA NAZİL OLDU (نزلت في...)	22
C- BU ÂYET...HAKKINDA NAZİL OLDU. (نزلت هذه الآية في...)	24
D- ALLAH ....HAKKINDA BU ÂYETİ İNDİRDİ (أنزل الله في...)	26
II- RİVÂYETİN SONUNDA KULLANDIĞI KALIPLAR (SIYGALAR)	28
A- ŞU OLAY VUKU BULDU DA ALLAH BU ÂYETİ İNDİRDİ (فأنزل الله ....)	28
B- ŞÖYLE BİR OLAY OLDU VE BU ÂYET İNDİ. (فنزلت)	31
C- İŞTE BU ÂYET İNDİ. (فنزلت هذه الآية في...)	33
D- NİHAYET ALLAH BU AYETİ İNDİRDİ. (حتي انزل الله)	35

E- NİHAYET BU AYET İNDİ. (حتي نزلت)	36
F- ŞU AYET İNDİ DE ALLAH PEŞİNDEN BU AYETİ İNDİRDİ. (لما نزلت ... فأنزل الله)	38
G- ALİMLER BU AYETİN İNİŞ SEBEBİ HAKKINDA İHTİLAH ETMİŞLERDİR. (اختلف العلماء)	41
H- BUNUN ÜZERİNE ALLAH AZZE VE CELLE ..... BUYURDU. (فقال الله عز وجل)	44
I- BUNUN ÜZERİNE CEBRÂİL BU AYET-İ KERİMEYİ GETİRDİ (فنزل جبريل بهذه الآية)	46
İKİNCİ BÖLÜM	49
HÂZİN'İN TEFSİRİNDE NÜZÛL SEBEPLERİNİ VERİŞ ŞEKİLLERİ	49
I- TEFSİRİNDE SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ GENEL OLARAK VERİŞ ŞEKLİ	49
A- ÂYETİN TEFSİRİNE BAŞLAMADAN ÖNCE SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİ VERMESİ .	50
B- ÂYETİN TEFSİRİNE BAŞLADIKTAN SONRA SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİNİ VERMESİ .	52
C- SÛREYE BAŞLAMADAN GENEL SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNE YER VERMESİ .	54
D- SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ FARKLI YERLERDE VERMESİ	56
II- TEFSİRİNDE ÂYETLERİN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ VERİŞ ŞEKLİ	59
A- BİR ÂYET İÇİN BİR SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİ VERMESİ	59
B- BİR ÂYET İÇİN BİRDEN FAZLA SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİ VERMESİ	62
C- BİR GRUP ÂYET İÇİN ORTAK SEBEB-İ NÜZÛL GÖSTERMESİ	64
D- BİR ÂYETİN BİR BÖLÜMÜ İÇİN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİ VERMESİ	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70
HÂZİN'İN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ VERİŞ YÖNTEMİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM	70
I- OLUMLU YÖNDEN	70
A- RİVÂYETLERİNİ UZUN TUTMAMASI	71
B- HÂZİN'İN KULLANDIĞI ÖZEL ESBAB-I NÜZÛL KALIPLARI (SIYGALARI)	78
1- ALLAHU TEALA RESULÜ'NE İNDİRDİ. (ان الله انزل علي نبيه)	79
2- BU AYET-İ KERİMENİN HEPSİ HAKKINDA İNİMİŞ OLMASI MUHTEMELDİR. (يحتمل ان يكون في الكل)	79
3- ALLAH(C.C.) RASULÜ(S.A.V.)'NE BU AYETLE VAHYETTİ (فاوحى الله)	80
4- BU AYET-İ KERİMENİN ..... HAKKINDA NAZİL OLDUĞU ÜZERİNE MÜFESSİRLER İCMA ETMİŞLERDİR (اجمع اهل التفسير ان هذه الآية نزلت)	81
5- SONRA DA RASÛLULLAH (S.A.V.) BİZE BU AYET-İ KERİMEYİ OKUDU (ثم قرأ علينا رسول الله)	82
6- ALLAH, PEYGAMBER'İNE VAHYETTİ (قد اوحى الله الي النبي)	83
7- BUNUN ÜZERİNE CİBRİL O'NA BU SÛREYİ GETİRDİ.	84
8- O'NA VAHYOLUNDUĞUNU ANLADIM. BEN DE VAHİY BİTİNCEYE KADAR HİÇBİR ŞEY YAPMADAN BEKLEDİM.	84
و عرفت انه يوحى اليه فتأخرت حتي صعد الوحي)	84

9- BU, ... HAKKINDADIR BU, ... HAKKINDADIR BU, ... HAKKINDADIR (هذا في...) -----	85
10- BU DA EBÛ LUBÂBE HAKKINDA İNENLERDENDİR ----- (هذا مما نزل في ابي لبابة) -----	86
11- BUNUN ÜZERİNE “.....” AYET-İ KERİMESİ İNDİ ----- (ففيه نزلت " ..... ") -----	87
12- BU AYET-İ KERİME, BU GİBİ KİMSELER HAKKINDA NAZİL OLMUŞTUR (و في مثل ذلك نزلت هذه الاية) -----	88
13- ALLAH(C.C.) BU SÛREYİ İNDİRDİ (أنزل الله هذه السورة) -----	89
C- HER ÂYET İÇİN BİR SEBEB-İ NÜZÛL ARAMAMASI -----	90
II- OLUMSUZ YÖNDEN -----	91
A- SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ İSNAD KULLANMADAN NAKLETMESİ -----	91
B- BAZI ÂYETLERİN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ FARKLI YERLERDE VERMESİ -----	92
C- BAZI ÂYETLERİN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ ÇOK UZUN VERMESİ -----	94
III- HÂZİN’İN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ ALDIĞI KAYNAKLAR -----	96
A- İBN ABBAS’TAN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ -----	97
C- MUKÂTİL B. SÛLEYMAN’DAN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ -----	101
D- MUKÂTİL B. HAYYÂN’DAN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ -----	103
E- TABERÎ’DEN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ -----	104
G- BEĞAVÎ’DEN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ -----	106
H- KÛTÛB-İ SİTTE’DEN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ -----	108
SONUÇ -----	113
EK LİSTELER / İSTATİSTİKİ BİLGİLER -----	117
SEBEB-İ NÜZÛL RİVAYETİ BELİRTTİĞİ SÛRELER / AYETLER -----	117
BİBLİYOGRAFYA.....	121
ÖZET.....	125
ABSTRACT.....	126

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser

b.: Bin

bkz.: Bakınız

c.: Cilt

c.c.: Celle Celâluhu

ev.: Çeviren

DİA:Diyanet İslam Ansiklopedisi

Hz.: Hazreti

s.: Sayfa

s.a.v.: Sallallâhu aleyhi ve sellem

tahk.: Tahkîk

terc.: Tercüme

trs.: Tarihsiz

ys.. Yersiz

ÖNSÖZ

İlk emri “oku” olan bir dinin mümessiliyiz. Okumak bilmenin, bilmek uygulamanın anahtarıdır. Okunması, bilinmesi ve uygulanması gereken ilahi vahiy olan Kur’an’ı Kerim olunca okumanın, bilmenin ve uygulamanın önemi bir kat daha artmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’i daha iyi anlamak için Kur’an ilimlerini iyi bilmek gerekir. Esbâb-ı Nüzûl ilmi de Kurân ilimlerinin en önemlilerinden biri olup, İslâmiyet’in ilk asrından bu yana Kur’an-ı Kerim’in anlaşılmasında önemli bir ilim olarak mütalaa edilmiştir.

Sahabe ve tâbiûn dönemlerinde Esbâb-ı Nüzûl ilmine çok önem verildiği, Kur’an-ı Kerim’i anlama gayreti içinde olanların bu ilmi mutlaka bilmeleri gerektiği, hatta o dönemde Kur’an’ı Kerim’i en iyi anlayan kişilerin aslında bu ilmi çok iyi bilen kişiler oldukları ortaya çıkmaktadır. Çünkü onların anlayışına göre Esbâb-ı Nüzûl öyle bir ilimdir ki onu bilen Kur’an’ı bilmiş sayılıyordu.

Esbâb-ı Nüzûl bilgisi sahabeye, müşahade ettikleri ortamda insanî yapıp-
etmelerin sonucunda inen ayet ve o ayetle gelen hükümlerin sebeplere bağlanması yeteneğini kazandırmıştı. Bunun anlamı onların Kur’an ilmini, onu hayata tatbik etme usulü ile birlikte öğrenmiş olmalarıdır. Bu açıdan Esbâb-ı Nüzûl, onlar için çok önemli bir bilgi-ilim olarak görülmüş ve Kur’an’ı anlamayı bu bilgiye sahip olmakla eşdeğer görmüşlerdir.

Sahabeden sonraki Tâbiûn dönemi Kur’an-ı Kerim’i bilen alimleri ise Esbâb-ı Nüzûl ilmini sahabilerden almış, çoğu zaman bu bilgileri hangi sahabiden aldıklarını söyleyip bunlara tefsir rivayetlerini katmakla yetinmişlerdir.

Binaenaleyh Esbâb-ı Nüzûl ilminin ilk dönemlerden itibaren Kur’an ilimleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu bu ilmi bilmenin Kur’an’ı Kerim’i anlamakla ve bilmekle neredeyse eşdeğer tutulduğunu, rivayet yoluyla sonraki nesillere aktarıldığını görüyoruz. Sonraki asırlarda da Esbâb-ı Nüzûl ilmi Kur’an ilimleri

arasındaki bu önemli yerini korumuştur. Nitekim tedvin döneminde ilk telif edilen eserler arasında Esbâb-ı Nüzûl eserlerinin de olduğunu kaynaklarımız göstermektedir.

Böylece Kur'an-ı Kerim'in nüzûl ortamının aslî unsuru olan Esbâb-ı Nüzûl bilgisi, tefsir ilmi içindeki önemini ilk devirlerden itibaren günümüze kadar korumuş ve bu ilmi bir çok yönleriyle ortaya koyan müstakil eserler telif edilmiştir.

İlk dönem tefsirlerine baktığımızda Esbâb-ı Nüzûl rivayetlerine çok önem verildiğini, tefsirlerde yoğun bir şekilde geçtiğine ve bu rivayetlerin bu dönem tefsirlerinin ana unsurları haline geldiklerine şahit oluyoruz. Daha sonraki dönemlerdeki tefsirlere nahiv ilmi, belâğat ilmi ve zamanın durumuna göre müfessirlerin kendi görüş ve yorumları gibi daha birçok tefsir öğeleri katılmasına rağmen Esbâb-ı Nüzûl ilminin, ilk dönemlerdeki önemini burada da koruduğunu görüyoruz.

Bu noktadan hareketle çalışmamıza konu olan, hicri 7-8 asır müfessirlerinden Hâzin'in "*Lübabü't-Te'vil fi Maâni't-Tenzil*" adlı Kur'an-ı Kerim'in baştan sona tefsiri olan, hem rivayet hem de dirayet tefsirleri arasında mütalaa edilen muhteşem eserini, Esbâb-ı Nüzûl rivayetlerinin tahlili yönünden ele alıp incelemeye çalıştık.

Giriş bölümünde Esbâb-ı Nüzûl ilminin Kur'an ilimleri arasındaki yerine kısaca değinerek, bugüne kadar yazılmış müstakil Esbâb-ı Nüzûl eserlerini verdik. Bu konuyu niçin seçtiğimizi, araştırmanın konusu, amacı ve konuyu işleme yöntemimizi belirttikten sonra müellifin kısaca hayatını verdik. Müellifin yaşadığı dönemin özelliklerini ve ilmi kariyerini belirtip ilim dünyasına kazandırdığı eserlerini verdikten sonra asıl çalışmamızı teşkil eden "Hâzin Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl" konusunu oluşturduğumuz başlıklar altında işlemeye çalıştık.

Bu çalışmamızda yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu Beyefendi'ye, Prof Dr. Ömer Dumlu Beyefendi'ye, değerli arkadaşım Seyfullah Efe'ye ve bu çalışmamızın bu hale gelmesinde emeği geçen herkese teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'i, tüm insanlığı hidâyete ulaştırmak, kıyâmete kadar onların bütün ihtiyâcını karşılamak için sevgili peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e 23 senelik bir müddet içerisinde parça parça indirmiştir. İşte İslam dininin ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim üzerinde bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bunlar, Kur'ân'ın tümünün veya bir bölümünün açıklanması, belli konuların tefsiri, usûl çalışmaları ya da hem usûl hem de tefsiri ihtivâ eden çalışmalar olarak gözümüze çarpmaktadır.

Esbâb-ı Nüzûl konusu da bu tür çalışmalardan olup, “Usûlü't-Tefsir” veya “Ulûmü'l-Kur'ân” konuları içinde mütâlaa edilmiştir. Kur'an ilimleri (Ulûmü'l-Kur'ân) konusu her yönüyle Kur'ân-ı Kerim olan, Kur'ân'la ilgili veya Kur'ân'ın içerdiği ilim ve araştırmalardan oluşan, Kur'ân'ın en doğru şekilde anlaşılmasına yardımcı olmayı gaye edinen bir bilgi alanıdır.¹

Esbâb-ı Nüzûl bilgisi, Kur'ân'ın nüzûl ortamının aslî unsurudur. Bu bakımdan o, İslam'ın başlangıcından beri bilinen, bilinmesi istenen ve İslâmî ilimlerin bir çok alanında alimlerce üzerinde önemle durulan bir vakıa olagelmıştır. Zira Esbâb-ı Nüzûl, Kur'ân'ın anlaşılmasında gerekli bir bilgi olarak değerlendirilmiştir.²

Tefsir ilminde sebab-i nüzûl, ayeti izah ve beyan etmesi açısından çok lüzumlu bir bilgidir. Hem sahabeyi tefsir ilminde yükselten de budur. “Bidayette tefsir ilmi, sebab-i nüzûlü bilmekten ibaretti.”³

---

¹ Serinsu, Ahmet Nedim, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûlün Rolü**, s. 54.

² Serinsu, **a.g.e.**, s. 15.

³ Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, s. 116.

Kur'ân-ı Kerim'in belli bir tarih diliminde geldiği göz önünde bulundurulursa, ayetlerin o zamanda yaşayan bir takım kişi ve olaylar sebebiyle inmiş olması gayet normaldir. Çünkü ayetler, ilk muhatap olarak onlara inmektedir. Fakat indirilen her bir ayet için de bir sebep aramak, indirilenin bir yaşam kitabı olması ve kutsallığı için uygun değildir. Zaten Kur'ân-ı Kerim, son kutsal kitaptır ve sırf o zaman diliminde yaşayan insanlara indirilmemiştir.

Nüzûl ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz. Peygamber(s.a.v.)'e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin, tazammun etmek (hadiseyi, soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek), cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiseye "*sebeb-i nüzûl*" denir.⁴

İlk Esbâb-ı Nüzûl bilgileri, sadece hadis kitaplarında bulunurken; ilimlerin birer birer Hadis'ten ayrılmaları ve her ilimde müstakil kitaplar tedvin edilmesi sebebiyle ilk dönemlerde tefsirlerde daha sonra ise müstakil eserlerde ya da tefsir usulü kitaplarının ilgili bölümlerinde yer almaya başlamıştır.

Bu alanda yazılmış olan müstakil Esbâb-ı Nüzûl kitaplarının başlıcaları şunlardır:

- 1- Ali b. el-Medenî (h. 234) : Esbâbü'n-Nüzûl
- 2- Ali b. Ahmed el-Vâhidî (h. 468) : Kitâbu Esbâbi'n-Nüzûl
- 3- Ebû'l-Ferec Abdurrahman Ali b. el-Cevzî (h. 597) : Kitâbu Esbâbi'n-Nüzûl
- 4- Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Şuayb el-Mâzenderânî (h. 588) : Kitâbu Esbâbi'n-Nüzûl
- 5- İbn Hacer el-Askalânî (h. 852) : Kitâbu Esbâbi'n-Nüzûl
- 6- Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî (h. 911) : Lübâbü'n-Nukûl
- 7- Abdulfettah el-Kâdî : Esbâbü'n-Nüzûl
- 8- Ahmet Nedim Serinsu : Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü

---

⁴ Serinsu, **a.g.e.**, s. 68.

9- Tahsin Emirođlu : Esbâb-ı Nüzûl

Kur'ân ilimleri açısından sebep-i nüzûlün bilinmesinin bir çok yararı vardır. el-Burhân⁵ ve el-İtkân⁶ gibi usul kitaplarında yer alan bu faydalar, sonraki ilim adamları tarafından geliştirilmiştir. İşte bu faydaları ortalama ifadelerle şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Bu ilim sayesinde Kur'ân'da emredilen şeylerin hikmetini anlayabiliriz.⁷

2- Nüzûl sebebi ayetin içerdığı hükmü tahsis eder.⁸

3- Ayetlerin nüzul sebeplerine vâkıf olmak, onların ulaşmak istedikleri gayeyi anlamaya yardımcı olur.⁹

4- Hakkında ayet inen şahsın adının bilinmesi ve böylelikle başkasıyla karıştırılmaması için ayette mübhem olanın belirlenmesine yardımcı olur.¹⁰

5- Nüzûl sebepleri bilirse ayetlerden kastedilen anlam kolaylıkla anlaşılır.¹¹

6- Hasr tevehhümü yani, Ayetin anlamını başka taraflara çekme düşüncesi, bertaraf edilir.¹²

7- Sebeb-i nüzûlü bilmek, ayeti işiten kişinin vahyi tesbit, anlayış ve hıfzına kolaylık sağlar.¹³

8- Geçmiş milletlerden haber verme konusu olarak, ayetlerde sebep-i nüzûl aranmaz.¹⁴

---

⁵ Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, I, 22-29.

⁶ Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, I, 82-85.

⁷ Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 117; Kâdî, Abdulfettâh, **Esbâbü'n-Nüzûl**, s. 15.

⁸ Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 118.

⁹ Kâdî, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁰ Kâdî, **a.g.e.**, s. 19.

¹¹ Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 117; Kâdî, **a.g.e.**, s. 15.

¹² Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 117; Kâdî, **a.g.e.**, s. 18.

¹³ Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 118; Kâdî, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁴ Dumlu, Ömer, **Kur'ân Tefsirinde Yöntem**, s. 79.

Bütün bu hususlar bize, Kur'ân'ın anlaşılıp yorumlanmasında ve sonraki nesillere aktarımında Esbâb-ı Nüzûl'ün ne denli mühim bir ilim olduğunu göstermektedir.

İşte biz de bundan yola çıkarak hicri 7-8. asırda yaşamış ve hem kendi dönemini hem de kendinden önceki dönemleri çok iyi deruhte ettiğine inandığımız Hâzin'in "*Lübâbü't-Te'vîl fi Maâni't-Tenzil*" adlı eserini Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinin tahlili yönünden inceledik.

Öncelikle tefsirin tamamını baştan sona okuduk. Esbâb-ı Nüzûl rivayetlerini bütün kalıp ve sıygalarına dikkat edip, hiç kaçırmamaya dikkat ederek tespit ettik. Tespit ettiğimiz Esbâb-ı Nüzûl rivayetlerini müellifin tefsir işleyiş sırasına uyarak baştan itibaren Fatıha Suresinden başlayarak ayet ayet, önce Esbâb-ı Nüzûl sıygalarını, sonra rivayetlerin ravilerini en son, hakkında Esbâb-ı Nüzûl rivayetleri olan ayet metinlerini ayrı bir yere not ettik. Bunu hem Esbâb-ı Nüzûl sıygalarını topluca görüp daha güzel çalışma ortaya koymak, hem rivayetlerin isnadlı veya isnadsız gelenlerine görüp çalışmamızın daha objektif ve ilmi olabilmesi için isnadlı ve ravisi sağlam olanlarını seçmek, hem de mükerrer rivayet kullanmayı önlemek için yaptık. Daha sonra tespit edip not aldığımız bu rivayetleri çalışmamızda oluşturduğumuz başlıklar altında değerlendirmeye çalıştık.

Esbâb-ı Nüzûl rivayetlerini seçerken öncelikle İbn Abbas, Ebu Hureyre, Enes b. Malik, Abdullah b. Mes'ud, İbn Ömer, Saîd b. Müseyyib, Ömer b. Hattâb, Muâz b. Cebel, İkrime, Hz. Aişe, Ebu Bekir es-Sıddık, Ali b. Ebi Talib, Ebu Said el-Hudrî, Zeyd b. Sâbit gibi sahabeden ilk râvileri verilen ve Kütüb-ü Sitte'de geçen rivayetleri tercih etmeye önem verdik. Seçtiğimiz her rivayeti –mecburen başka misal olmadığı için iki kez kullanmak zorunda kaldığımız birkaç rivayet dışında- bir kez kullanmaya özen gösterdik.

Bu konuyu ve bu eseri seçmemizdeki amacımız ise:

- Eserin, her ne kadar dirayet tefsirleri içinde sayılsa da, çoğunluğunun rivayetlerden oluşması yönüyle rivayet kaynakları içinde yer alması,
- Elimizdeki, baştan sona Kur'ân tefsirinin bulunduğu bir eser oluşu,

-Hakkında, hazine gibi bir kütüphanede çalıştığı ilim ortamından en azamî bir şekilde faydalanıp bir çok alanda pek çok eser veren ve bu yönü ile ilim deryası, ilim hazinesi manasına el-Hâzin denip bu isimle meşhur olan Alâü'd-Din Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer b. Halil'in tefsir ve hadis ilmindeki taaccübe şayan durumu,

- Tefsirin çok geniş olması hasebiyle tamamını okumak ve inceleme imkanı olmayanlar için bir yönden ona açıklık kazandırma ve ilme hizmet etme amacı,

- Son dönemlerde tartışılmakta olan "Kur'ân'ın Tarihselliği" konusuyla paralel bir konu oluşu.

II- ARAŞTIRMANIN AMACI

Kur'ân'ın ilk nazil olduğu günden bu güne kadar sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için ilk başvurulacak kaynakların başında esbâb-ı nüzûl bilgisi yer almaktadır.

Ayetlerin iniş sebeplerine ve nesnel münasebetine ilişkin bir çok rivayet vardır. Çeşitli dönemlerde yazılan tefsir kitaplarında bu rivayetlere topluca yer verilmiş, haklarında geniş çaplı bir eleştiri ve bir arındırma yapılmamıştır. İşte bu ayıklamaya gidilmemesi bir eksikliklerdir. Zira bir ayetle ilgili olarak rivâyet edilen nüzûl sebebi, çoğu zaman ayetin akışıyla, ilgili olduğu konuyla ve hatta metinle uzaktan yakından ilgili olmamaktadır. Bu rivâyetlerle, konuyla alakalı başka ayetler ve bu ayetlerin içeriği arasında derin uçurumlar olabilmektedir. Hatta dikkatli bir gözlemci, bu tür rivâyetleri incelediği zaman, İslam'ın ilk üç asrında meydana gelen ihtilafların, siyasal, mezhepsel, etnik, fikhî ve kelâmî bölünmelerin etkisini net bir şekilde görebilir. Hatta bunların bir çoğunun sırf kötü niyetten çarpıtıldığını, tahrif edildiğini düşünür. Böyle yapmalarının

sebebi, zihinleri karıştırmak, yanlış bilgilendirmek, rakip gruplar hakkında olumsuz propaganda yaparak düşmanlık, red ve hatalarını açığa çıkarma isteğidir.¹⁵

Derveze'nin yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve kullanılamaması, bir çok meselenin çözümünü sağlayacak bir konunun bizzat kendisinin bir problem haline gelmesine neden olmuştur.

Bizim bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, Hâzin'in, hicri sekizinci asır müfessiri olarak bu rivâyetleri nerelerde ve nasıl kullandığının yanında bu rivâyetleri, ayetleri tefsir ederken nasıl kullandığı ve ne derecede açılımlar getirdiğini ortaya koymaktır. Bunu da hangi metotlarla yaptığını yeri geldikçe göstermeye çalışacağız.

Bu amaç doğrultusunda Hâzin'in, tefsirinde esbâb-ı nüzûle yaklaşımını vermeye çalışacağız.

III – HÂZİN el- BAĞDADÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM:

A- DOĞUMU VE KİMLİĞİ:

Asıl adı Ebü'l-Hasen Alâüddin Alî b. Muhammed b. İbrahim b. Halil El-Hâzin el-Bağdâdî'dir. el-Bağdâdî , eş-Şâfii , es-Sufi , el-Hâzin, lakapları kendisine isnad edilir. En meşhur lakabı ise el-Hâzin'dir.¹⁶

H. 678 'de (1279) tarihinde Bağdat'da doğdu. İlk öğreniminden sonra Bağdat'ta Müstansiriyye Medresesi'nin Dârülhadis şeyhi İbnü'd-Devâlîbî'den, daha sonra gittiği Dımaşk'ta Bahâeddin Kâsım b. Muzaffer b. Asâkir ve Vezîre bint Ömer b. Es'ad'dan

¹⁵ Derveze, Muhammed İzzet, **Kur'ânü'l-Mecîd**, s. 185-186.

¹⁶ Çelebi, Kâtip, **Keşfu'z-Zunûn**, II, 1540-1541.

hadis dersleri aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra uzun yıllar Dımaşk'taki Süleymansâtiyye Kütüphanesi'nin yöneticiliğini yaptığı için "Hâzin" lakabıyla meşhur oldu. Ayrıca Süleymansâtiyye Hankahı'nda bir müddet şeyhlik yaptı. Hayatının sonlarına doğru Halep'in Şîha köyüne yerleştiğinden "Şîhî" nisbesiyle de anılır. Dindarlığı ve faziletli kişiliğiyle tanınan Hâzin tefsir, hadis, fıkıh ve tarih ilimlerinde kendini iyi yetiştirmiş bir âlim olup idare ettiği zengin kütüphane onun telif çalışmalarına önemli katkı sağlamıştır.¹⁷

H. 741 yılı Receb ayı sonunda (19 Ocak 1341) Halep'te vefat etti,¹⁸ ve Sûfîler Mezarlığı'na defnedildi.¹⁹

B- İLİM HAYATI:

Hâzin, ilk tahsiline Bağdat'da başlamış, İlk öğreniminden sonra Bağdat'ta Müstansırıyye Medresesi'nin dârülhadis şeyhi İbnü'd-Devâlibî'den, daha sonra gittiği Dımaşk'ta Bahâeddin Kâsım b. Muzaffer ibn Asâkir ve Vezîre bint Ömer b. Es'ad'dan hadis dersleri alıp ciddi bir ilim tahsil etmiştir.²⁰ Özellikle Tefsir, Fıkıh ve Hadis ilimleriyle temayüz etmiştir.²¹

Hâzin, Dımaşk'da tahsilini tamamladıktan sonra, aynı şehirde Samsatiye külliyesinde çok zengin bir kütüphanenin yöneticiliğini yapmış; Tefsir, Fıkıh, Tarih ve Hadis alanında yazılmış kitapları geniş çapta inceleme imkanını bulmuştur. Bu geniş çaplı araştırmadan sonra Tefsir sahasında yazdığı "Lübâbü't-Te'vîl fi Maâni't-Tenzîl" adlı eserinin Hâzin lakabıyla meşhur olması, müellifin hazine gibi zengin bir

---

¹⁷ "Hâzin", *DİA*, XVII, 125-126.

¹⁸ ez-Zehabî, Muhammed b. Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, I, 310-316.

¹⁹ ibn Kâdi Şühbe, *et-Tarih*, II, 171.

²⁰ ez-Zehabî, *a.g.e.*, I, s. 310

²¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Tabakatü'l-Müfessirin*, II, 547.

kütüphanede çalışmasından dolayıdır.²² Ayrıca Sûfi, Sâlih, güzel ahlak sahibi ve vakarlı bir zattı. Dımeşk’da iken insanları çeşitli vaaz ve nasihatleriyle irşat etmiş, onlara doğru yolu göstermiştir.²³

C- ESERLERİ:

Hâzin çeşitli sahalarda eser vermiştir. Fakat onun için Tefsir sahası en önemlisi olmuştur. Başlıcaları şunlardır :

1- **Lübâbü’t-Te’vil fi Maâni’t-Tenzîl:** Alaüddin el-Hâzin el-Bağdâdî’nin en önemli eseri olup “Tefsîrü’l-Hâzin” ismi ile maruf olan tefsiridir. Üç cilttir. Bazı tefsirlerle birlikte basılmış dört cilt şeklinde olanı da mevcuttur.²⁴ En son Beyrut’ta 2004 tarihinde, Dârü’l-İlmiyye yayınevi tarafından dört cilt halinde müstakil bir eser halinde basılmıştır. Esasen çalışmamızda kaynak olarak seçtiğimiz ve dipnotlarda kullandığımız eserin bu baskısıdır. Bu eser, Musa b. Hacı Hüseyin el-İznikî (ö.833/1429) tarafından Türkçe’ye terceme edilmiş ve tercemeye “Enfüsü’l-Cevâhir” adını vermiştir. Bir nüshası Enderun-i Hümayun’da Revân Köşkü ile Bursa’da Cami-i Kebir kütüphanesinde mevcuttur.²⁵

2- **Şerhu Ümdeti’l –Ahkâm :** Hafız Abdülğani’nin “Ümdetü’l –Ahkâm” adlı eserini, “Ümdetü’l–Efhâm fi Şerhi’l–Ahkâm” adıyla şerh etmiştir.²⁶

3- **Makbulü’l–Menkûl :** Bu kitap bir hadis mecmuudur. İmam eş-Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel’in müsnedini, Kütüb-i Sitte’yi, Muvatta’yı ve Dârekutnî’nin

---

²² ez-Zehebi , a.g.e. , I , 310-316.

²³ Çelebi, Kâtip, a.g.e., II, s. 1540-1541

²⁴ ez-Zehebi, a.g.e., I. 311.

²⁵ Bilmen, a.g.e., II, 548.

²⁶ Bilmen, a.g.e., II, 548.

müsnedini bir araya toplamış, bablara göre tasnif etmiştir. Bu eser on ciltten müteşekkildir.²⁷

4- er-Ravd ve'l-Hadâik fî Tehzîbi Sîret-i Hayri'l-Halâik Muhammed Mustafa Seyyidu Ehli's-Sıdkı ve'l-Vefâ: Hazreti Peygamberimiz(s.a.v.)'in hayatını anlatan bir siyer kitabıdır.²⁸

D- DEVRİNİN SOSYO-POLİTİK DURUMU:

Irak diye anılan Mezopotamya Bölgesi, dünyanın ilk önemli yerleşim merkezlerinden biridir.

Bağdat M.762 yılından itibaren İslam'ın baş şehri olmuş, ondan sonraki tarihlerde dünyanın en parlak ilim ve kültür merkezi haline gelmişti. Ancak M. 1258 tarihinde, (Hâzin'in doğumundan yaklaşık 22 yıl önce) Abbasilerin hilafet merkezi olan Bağdat, Moğol istilasına uğrar. Şehir alt- üst edilir. Çok sayıda insan öldürülür, sanat ve ilim yuvaları yıkılıp yakılır. Âlimlerin çoğu kılıçtan geçirilir. Halife Mu'tasım ve oğullarının hepsi Bağdat'ın düşmesi ile öldürülürler. Abbasi Devleti ile birlikte takriben beş asırdan beri İslam Âlemi'ni gölgesinde yaşatan Hilafet de sona erer.

Fakat bu saldırıda İslâm Âlemi'nin hepsi yıkıma uğramadı. Mısır, Şam, Endülüs ve Fars gibi yerlere düşman tarafından herhangi bir zarar verilmedi. İstilaya uğrayan yerlerin âlimlerinin bir kısmı buralara kaçtı. Bu âlimler ilim hayatlarına buralarda devam ettiler.²⁹

---

²⁷ ed-Davudî, Hafız Şemseddin Muhammed b. Ali ibn Ahmed, **Tabakatü'l-Müfessirin, I veII, 422-423.**

²⁸ ez- Zehebi, **a.g.e.**, I. 311.

²⁹ H. İ. Hasan, **Tarihü'l-İslam**, V, 195-196.

1- Sosyal Durum :

Hâzin'in yaşadığı dönemlerde Müslümanlar birkaç sınıfa ayrılmıştı:

a- Halife, Vezir ve tebaaları : En güzel hayatı yaşayan kesimdir.

b- Âlimler: Bunlar iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı Ümeranın istediği doğrultuda hareket ederlerdi. Diğer bir kısmı ise Hak'dan ayrılmamış, Müslümanların yanında yer almış, halk tarafından en çok sevilen kesim olmuştu.

c- Şair ve edibler: Bunlar da ümeraya yaranmak ve bazı taltiflere mazhar olmak için ümeranın istediği doğrultuda hareket etmişlerdir.

d- Avam kısmı: Ticaret ve ziraatla uğraşan kesimdir.³⁰

2- Siyasi Durum:

Hâzin'in yaşadığı dönemde siyasi alanda en büyük problem Şia meselesidir. Halk arasında Şiî-Sünnî anlaşmazlığı doruk noktaya ulaşmıştır. İslam âleminin ikinci problemi; Yahudi ve Hıristiyan'ların özerklik talebidir. İslam âlemi, büyük bir sarsıntıya neden olan Moğol istilasından sonra, bir yandan kendine çeki-düzen vermeye çalışırken, diğer yandan da Yahudi ve Hıristiyan'ların engelleme çabalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Hulasa, bu dönemde İslam âlemi siyasi çalkantılar içerisindedir.³¹

---

³⁰ el-Beyzavi, **el-Gayetü'l-Kusva**, I, 31-32, Ali el-Karadaği tahkiki.

³¹ Hasan, **a.g.e.**, V, 166 (trc: İsmail Yiğit, İst. 1986).

2- Kültür:

Moğol istilasında İslam âleminin hepsinin yıkıma uğramadığını söylemiştik. Özellikle Mısır, Şam, Endülüs ve Fars gibi yerlere düşman herhangi bir zarar vermemiştir. İstilaya uğrayan yerlerdeki âlimlerin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da buralara kaçmış ve ilim hayatına devam etmiştir. Ancak H. 7. asrın ikinci yarısından itibaren ilimde yenilenme durmuş, gerileme dönemi başlamış; haşiyeler ve telhislere ağırlık verilmiş, bu durum 7. asırdan sonra da devam etmiştir.

Hâzin'in yaşadığı (H. 678–741) dönemde ulemanın yaptığı şu olmuştur:

- a- Aynı eserlerin geniş yazılanları telhis edilmiş,
- b- Daha önce yazılan eserlere haşiyeler yapılmış,
- c- İsnatlar hazfedilmiş,
- d- Eserler, ya alabildiğince kısaltılmış veya uzatılmıştır.³²

Hulasa Hâzin'in Beğavi'yi telhis etmesi ve isnatları hazfetmesi, yaşadığı dönemin özelliğini yansıtmaktadır. Keza Hâzin tefsirinde israilî kaynaklı haberlerin, isnatsız haberlerin, geniş tarihi bilgilerin ve kıssaların yer alması, Hâzin'in yaşadığı dönemin sosyo-politik etkenlerinin büyük rolü olmuştur.

IV- HÂZİN'İN TEFSİRİ VE METODU

Hâzin, tefsirinin mukaddimesinde takip ettiği metodu şöyle anlatmaktadır: “Beğavi'nin (öl: H. 510) “Meâlimü't-Tenzîl” adlı kitabını çok beğendim. Bunu kendime rehber edinerek, başka kitaplardan da faydalanmak suretiyle kendi sözlerimi hiç katmadan geniş malumatları hâvi ve okuyuculara yararlı bir eser telif etmek istedim.³³ Tefsirindeki metodu genel olarak şöyledir:

---

³² el-Beydavi , a.g.e., I , s. 34-36.

³³ Hâzin, *Lübabü't -Te'vil fi Maani't-Tenzil*, I. 3.

A- RİVAYET YÖNÜNDEN:

Hâzin tefsiri, her ne kadar Dirayet tefsirleri içinde mütalaa ediyorsa da,³⁴ rivayet yönünden de incelenmesi gereken bazı konuları mevcuttur. Zira pek çok İsrailî kaynaklı ve tarihi haberleri naklediyor.³⁵

1- Sünneti Rivayet Yönünden:

Hâzin, naklettiği haberlerin çoğunun senedini hafz ediyor.³⁶ Bazı haberlerin senetlerindeki ilk ravisini ise belirtiyor. Hâzin en çok şunlardan nakil yapar:

a- Beğavi (ö. 516/1122) Meâlimü't-Tenzil: Hâzin, en çok Beğavi'den nakiller yapar. Beğavi tefsirinden naklettiği haberler *روى البغوى باسناده* Beğavi tarikiyle Sa'lebi (ö: H. 427) tefsirinden yaptığı nakilleri de *روى البغوى باسناد الثعلبي* ifadeleriyle belirtir.

b- Muhammed b. Cerir et-Taberî (ö. 310/922), Camiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an: Hâzin, naklettiği haberlerin bir kısmını Taberî tefsirine isnad eder. Bu tip haberleri de *وقال الطبرى* şeklinde ifade eder.

c- Kütüb-i Sitte: Hâzin Kütüb-i Sitte'den çok nakiller yapar. Bunlardan bir kısmının ismini zikrederken, bir kısmının da kendilerine işaret eden harflerle belirtir. Mesela :

Sahih-i Buhari'den naklettiği haberler için *خ* ,

Sahih-i Müslim'den naklettiği haberler için *م* ,

Müttefekun aleyh olan haberler için *ق* harfini kullanır. Diğerlerinin ise isimlerini zikrediyor.

³⁴ ez-Zehebi, **a.g.e.**, I, 310-316..

³⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, **Tefsir Tarihi**, I ve II, 369-370.

³⁶ El-Edirnevî, Ahmet b. Muhammed, **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, s:137.

d- Hamîdî'nin el-Cami' Beynes-Sahihayn ile İbn Esir el-Cezeri'nin (ö. 606) **Kitabu Camii'l-Usul** adlı eserinden de faydalandığını tefsirinin mukaddimesinde beyan eder.³⁷ Ancak naklettiği haberleri bunlardan almış olabilir.

2- İsnatsız Nakilleri:

Hâzin, genelde naklettiği haberlerin senetlerini hazf eder. Bu haberleri nakleden kişilerin, son halkadaki kişinin ismini zikreder. Mesela İbn Abbas şöyle dedi, İbn İshak böyle dedi, siyercilerden biri şöyle dedi... vs.

Hiçbir yere isnad etmediği haberleri de “*روى قيل*” ifadeleriyle belirtir.

3- İsnadları Hazfetme Sebepleri:

Hâzin, tefsirinin mukaddimesinde, okuyuculara kolay olması için isnadları hazf ettiğini, bunu yeterince büyük olan eserinin daha büyük olmaması için yaptığını beyan eder. Belki başka bir muradı, okuyucunun dikkatini konuya çekmek ve zamanını almamak da olabilir; çünkü tefsirini incelediğimizde o kadar çok rivayet verdiğini gördük ki, hepsinin isnâdını vermeye kalksa içinden çıkılmayan devasa bir eser olurdu. Bu durumda ele alıp incelemek zor olabileceği gibi okuyucu tarafından rağbet bulması zorlaşırdı.

4- İsrâiliyyat:

Hâzin tefsiri Beğavi tefsirinin muhtasarı, Beğavi tefsiri ise Sa'lebi tefsirinin muhtasarıdır.³⁸

---

³⁸ Katip Çelebi, **a.g.e.**, II, 1540-1541.

Daha ziyade israilî kaynaklı haberleri Sa'lebî ve Beğavî tefsirinden almıştır.³⁹

Ayrıca çeşitli kitaplarını okumuş, onların tesirinde kalmıştır. Bundan dolayı tefsirinde kıssa ve israilî kaynaklı haberlere geniş yer vermiştir. Başka eserlerden alıntı yaparken, kıssalarda zikredilenleri aynen alır, hükmü okuyucuya bırakır.⁴⁰ Bu konuda “Hâzin Tefsiri ve İsrâiliyyât” diye çalışılmış yüksek lisans tez çalışması vardır.⁴¹

Hâzin, tefsirinin mukaddimesinde belirttiği gibi kendisi sadece nakil görevini yapmıştır. Bunun için naklettiği kıssalar hakkında yorum yapmaz; ancak Kur'an'ın nassına apaçık aykırı olan bazı kıssaları naklettikten sonra zaafına işaret eder. Mesela:

a- (Sad Suresi 38/21–24) ayetlerin tefsirinde Davut(a.s)'ın imtihanı ile ilgili rivayetleri naklettikten sonra, “İsmetü'l-Enbiya” diye bir başlık atarak peygamberlerin masum olduğunu, Allah'ın gözetimi altında olduklarından günah işleyemeyeceklerini dile getirir.⁴²

b- (Enbiya Suresi 21/ 83-84) ayetlerin tefsirinde Eyyüb (a.s) ile ilgili kıssayı naklettikten sonra, kıssanın zafiyetine işaret etmez. Hâlbuki naklettiği kıssa nübüvvetin şanına hiç de yakışmaz.⁴³

5- Tarihi Nakiller:

Hâzin, özellikle Hz. Peygamberler zamanındaki gazveleri uzun uzadıya anlatır. Mesela:

a- (Ahzab suresi 33/9) “Ey insanlar, Allah'ın size olan nimetini anın; üzerinize ordular gelmişti. Biz de onların üzerine rüzgar ve görmediğiniz ordular göndermiştik.

---

³⁹ Cevdet Bey, **Tefsir Usulü ve Tarihi**, s: 134.

⁴⁰ ez-Zerkâni, **a.g.e.**, I, 537.

⁴¹ Çelik, Ahmet, **Hâzin Tefsiri ve İsrâiliyyat**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bil. Ens.

³⁷ Hâzin, **a.g.e.**, IV. 34-35.

³⁸ Hâzin, **a.g.e.**, III, 234-240.

³⁹ Hâzin, **a.g.e.**, III, 410-416.

⁴⁰ Hâzin, **a.g.e.**, III, 419-424.

Allah yaptıklarınızı görüyordu.” Bu ayetin tefsirini yaptıktan sonra Hendek Savaşı ve esnasında olan hadiseleri uzun uzadıya anlatır.⁴⁴

b-Yine (Ahzab suresi 33/27) “O, sizi onların topraklarına, evlerine, mallarına ve henüz ayak basmadığımız nice topraklara mirasçı kıldı. Allah’ın gücü her şeye yeter.”

Hâzin, bu ayetin tefsirini yaptıktan sonra Beni Kureyza Gazvesi’ni geniş bir şekilde izah eder.⁴⁵

B- DİRAYET YÖNÜNDEN:

Hâzin tefsirinin rivayet yönü her ne kadar çoksa da, dirayet tefsirleri içinde mütalaa edilir. Dolayısıyla dirayet yönünden de incelememiz gerekir.

1- Luğavi Tefsir yönünden:

Hâzin, ayetleri tefsir ederken, bazı kelimeleri lüğat yönünden inceler.

Bu konuyu birkaç misalle açıklayalım:

i- (Zümer s. 39/45) ayetini tefsir ederken اشمازت kelimesini lüğat yönünden şöyle tahlil eder:

a- Kalpler nefret etti.

b- Kalpler tevhitte tiksindi.

c- Kalpler böbürlendi.⁴⁶

---

⁴⁶ ez-Zehebi, **a.g.e.**, IV, 58.

ii- “Onlarda, bakışlarını yalnız erkeklerine çevirmiş, daha önce ve insan ve nede cinlerin dokunmuş olduğu eşler vardır. “ (Rahman Suresi 55/56) ayetini tefsir ederken لم يطمثهن kelimesini lügat yönünden inceler:

- a-** Onlarla kimse cima yapmamıştır.
- b-** Cima için onların üzerlerine kimse abanmamıştır.
- c-** Onlara kimse dokunmamıştır.⁴⁷

iii- “O, kendisinden başka Tanrı olmayan, hükümran, çok kutsal, esenlik veren, görüp gözeten, buyruğunu her şeye geçiren ulu olan Allah’tır. “(Haşr suresi 59/23) ayetini tefsir ederken الميمن kelimesini lügavi yönünden inceler:

- a** – Mahlukatın yaptıklarını görür.
- b-** Gözeticidir.
- c-** Doğrulayıcıdır.
- d-** Hükmü yerine getirendir.
- e-** Güvenilirdir.
- f-** Yücedir.⁴⁸

iv- “Hayır hayır; bir sığınak yoktur.”(Kıyame suresi 75/11) ayetini tefsir ederken وزر kelimesini lügat yönünden inceler.

- a-** Melce’ (sığınılacak yer, sığınak) yoktur.
- b** - Dağ.
- c** – korunma yeri, kale⁴⁹

---

⁴⁷ ez-Zehebi, **a.g.e.**, IV, 214.

⁴⁸ ez-Zehebi, **a.g.e.**, IV, 254.

⁴⁹ ez-Zehebi, **a.g.e.**, IV, 334.

2- Fıkıh Yönünden:

Hâzin, fikhî konulara alabildiğince geniş yer verir. Ahkâma taalluk eden bir ayet geldiği zaman, o konudaki mezheplerin görüşlerini ve delillerini uzun uzadıya sıralar ve fikhî teferruata dalar. Bu konuya birkaç misal verelim:

i- “Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler, dört ay bekleyebilirler; eğer yeminlerinden dönerlerse, bilsinler ki Allah bağışlar merhamet eder.” (Bakara Suresi 2/229) ayetini tefsir ettikten sonra dört başlık halinde aşağıdaki konuları sıralar:

a- Hanımına yaklaşmayacağına dair yemin edenin hükmü,

b- Dört ay boyunca hanımına yaklaşmamak üzere yemin edenin hükmü,

c- İlanın müddeti, mezheplerin bu konudaki görüşleri,

d- Yeminini bozana kefaretin gerekip gerekmediğine dair hükümler,⁵⁰

ii- “Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutmak yada iyilik yaparak bırakmaktır...” (Bakara Suresi 2/229) ayetini tefsir ettikten sonra, Hul’un hükümlerini üç başlık halinde izah eder.⁵¹

iii- “Azad edecek köle bulamayanın ailesi ile temastan önce iki ay birbiri peşinden oruç tutması gerekir. Buna gücü yetmeyen, altmış düşkününü doyurur. Bu kolaylık Allah’a ve Peygamberine inanmış olmanızdan ötürüdür. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır...” (Mücadele Suresi 58/4) ayetini tefsir ettikten sonra kefarete hakkında sekiz meseleyi serdeder.⁵²

---

⁵⁰ Hâzin a.g.e., I, 161-163.

⁵¹ Hâzin a.g.e., I, 161-163.

⁵² Hâzin a.g.e., IV, 257-259.

iv- “Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler; eğer yeminlerinden dönerlerse, bilsinler ki Allah bağışlar ve merhamet eder.” (Bakara suresi 2/226) ayetini tefsir ettikten sonra iddetin hükümleri hakkında dört mesele serdeder.⁵³

Kısacası, Hâzin tefsiri birçok konuda geniş bilgi verir. Rivayet yönünden meşhur tarafı; naklettiği haberlerin senedlerini hazf etmesidir. Dirayet yönünden ise, lügavi tefsirine önem vermekle beraber gramere pek yer vermez. Gramere çok nadir değinir.

Hâzin, sûfi olmasına rağmen tefsirinde işâri veya batınî açıklamalarına rastlamadık. Bu yönde mutedil davranmıştır. Fakat isrâiliyyat türü haberlere çok yer verir.

---

⁵³ Hâzin a.g.e., I, 157-158.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİ İÇİN KULLANDIĞI KALIPLAR (SIYGALAR)

Hadis, tefsir ve tarih kitaplarında, sebab-i nüzûl rivâyetleri zikredilirken kullanılan rivâyet kalıbı önemlidir. Bu kalıplara bakarak âyetin gerçek ya da ona en yakın nüzûl sebebi hakkında bir şeyler söylemek mümkün hale gelmektedir. Bu başlık altında müfessirin, sebab-i nüzûl rivâyetlerini aktarırken hangi terimleri, nerede ve nasıl kullandığını inceleyeceğiz. Aşağıda da görüleceği üzere Hâzin, burada iki metot izlemiş, sebab-i nüzûl terimlerini bazen âyetin başında bazen de sonunda zikretmiştir. Her ne kadar terimler arasında benzerlik olsa da kullanıldığı yer açısından ve de Arap dilinden kaynaklanan farklar ortaya çıkacaktır.

I- RİVÂYETİN BAŞINDA KULLANDIĞI KALIPLAR (SIYGALAR)

Hâzin, âyetin tefsirine başlamadan evvel aşağıdaki terimleri kullanmak suretiyle sebab-i nüzûlü zikreder. Böylece müfessir, âyetle ilgili gizli kalmış yönleri ve kastedilenin ne olduğunu ortaya çıkararak olaya genişlik kazandırır. Bu tür siğalar, aynı kökten olmakla birlikte kalıp farklılığından ötürü farklı başlıklar altında incelenip örneklendirilecektir.

A- BU AYETİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ ŞUDUR: (سبب نزول هذه ...)
الاية

Örnek 1: Yunus 10/2

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ

“İnsanları uyar ve inananları Rableri katında “yüce bir makamla müjdele” diye içlerinden birisine vahyetmemizde insanlar için şaşılacak bir şey var mıdır?! İnkâr edenler: “Kuşkusuz bu, apaçık bir büyüciüdür” dediler.

Bu ayetin sebebi nüzûlü şudur: Allah, Muhammed’i peygamber olarak gönderince Araplar bunu kabul etmediler. Kabul etmeyenlerden kimisi “Allah, Muhammed gibi beşer bir peygamber göndermekten münezzehdir.” dediler bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi.⁵⁴

Örnek 2: Maide 5/44

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنَ اللَّهَ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

İçerisinde yol gösterici ve aydınlatıcı hükümler bulunan Tevrat’ı kuşkusuz Biz indirdik. Allah’ın buyruğuna teslim olan peygamberler, Yahudiler arasında onunla hüküm verirler. Allah’ın kitabını korumakla görevli ve ona şahit olmaları sebebiyle âlimler ve hahamları da Tevrat’la hüküm verirlerdi. İnsanlardan korkmayın, Benden

---

⁵⁴ Hâzin, a.g.e., II, 427.

korkun. Ayetlerimi az bir pahaya satmayın. Kimler Allah'ın indirdiği ile hüküm vermezse, işte onlar, inkâr edenlerdir.

Bu ayetin iniş sebebi zina eden iki kişi hakkında Yahudilerin peygamberden hüküm sormalarıdır.⁵⁵

Örnek 3: Bakara 2/143

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ
شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ
وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ
لِرَءُوفٌ رَحِيمٌ

İşte böylece biz sizi, aşırılıktan uzak dengeli bir toplum kıldık ki insanlara tanıklık edesiniz ve Elçi de size şahitlik ede. Bizim, yönelmiş olduğun kibleyi değiştirmemiz, sadece, Elçimize uyanlarla, uymayıp gerisin geriye dönenleri birbirinden ayırmamız içindir. Kiblenin değiştirilmesi, Allah'ın doğru yolu gösterdiklerinden başkalarının elbette çok ağırına gitmiştir. Allah sizin inancınızı kesinlikle zayıf etmeyecektir. Çünkü Allah insanlara karşı son derece şefkatli ve merhametlidir.

Bu ayetin inmesinin sebebi şudur. Yahudilerin ileri gelenleri Muaz b. Cebel'e "Muhammed bizim kiblemizi ancak kıskançlığından bıraktı. Bizim kiblemiz peygamberlerin kiblesidir. Muhammed de biliyor ki insanların en doğrusu biziz" deyince Muaz onlara "Hak ve adalet üzere olan benim" dedi. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi.⁵⁶

⁵⁵ Hâzin, a.g.e., II, 47.

⁵⁶ Hâzin, a.g.e., I, 87.

Örnek 4: Nahl 16/38

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَأَيَّبَعْتُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَىٰ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

Allah'ın, ölen hiçbir kimseyi diriltmeyeceğine dair Allah'a en ağır yeminleriyle yemin ettiler. Aksine Allah'ın ölüleri diriltmesi, Allah'ın kesin bir sözüdür. -Fakat insanların çoğu bilmezler-.

İbn el-Cevzi rivayet ediyor. Bu ayetin sebebi nüzûlü şudur. Müslümanlardan bir adamın, müşriklerden birinde alacağı vardı. Alacağını almak için müşriğin yanına gitti. Müşrik borcunu vermemekte ısrar edince müslüman ona: “Şimdi vermezsen hakkımı senden öldükten sonra almayı ümit ederim,” dedi. O zaman müşrik ona : “Demek ki, sen öldükten sonra dirileceğini iddia ediyorsun öyle mi?” diye yemin etti. Bunun üzerine bu ayet indi.⁵⁷

B- BU ÂYET .....HAKKINDA NAZİL OLDU (نزلت في...)

Hâzin, bu siğayı kullanıp, peşinden bazen sarih isimler bazen de müphem isimler verebilmektedir. Bu değişkenlik, müfessirin rivâyeti alışında ve naklinde ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Örnek 1: Bakara 2/194

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ
بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

---

⁵⁷ Hâzin, a.g.e., III, 77.

Savaşın yasak olduğu aylar karşılıklıdır. Yasaklar da karşılıklıdır. Kim size saldırırsa, siz de ona size saldırdığı şekilde saldırınız. Bu hususta Allah'tan korkunuz. Biliniz ki Allah, kendisinden korkanlarla beraberdir.

Resulullah, hicretin 6. yılının Zilkade ayında umreye niyetlenerek yola çıktı. Ancak müşrikler Hudeybiye'de onu engelleyerek Kabe'ye gitmesine izin vermediler. Bunun üzerine Resulullah bu yıl vazgeçip gelecek yıl geri dönmeye ve umresini kaza etmeye dair Mekkelilerle antlaşma yaptı. Resulullah oradan ayrılıp hicri 7. yılda geri döndü ve umresini kaza etti. İşte bu ayet bu konuda inmiştir.⁵⁸

Örnek 2: Ali İmran 3/86

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

Allah, inandıktan, Elçi'nin hak olduğuna tanıklık ettikten ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, inkar eden bir topluluğu nasıl doğru yola ulaştırır! Allah böylesi zalimler topluluğunu doğru yola ulaştırmaz.

Bu ayet on iki kişi hakkında inmiştir. Bu kişiler mürted olup Medine'den çıkarak kâfir olarak Mekke'ye gelmişlerdir. Haris b. Süveyd el-Ensari, Tu'me b. İbrik ve Hacuc b. Eslet bunlardandır.⁵⁹

Örnek 3: Kasas 28/57

وَقَالُوا إِن نَتَّبِعِ الْهُدَى مَعَكَ نَتَّخِطْفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَمْ نُمْكِنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبَى
إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

⁵⁸ Hâzin, a.g.e., I, 122.

⁵⁹ Hâzin, a.g.e., I, 261.

Onlar: “Seninle beraber getirdiğin gerçeğe uyarsak, yurdumuzdan kovuluruz” dediler. Katımızdan kendilerine bir rızık olarak her türlü meyve ve ürünlerin getirildiği kutsal ve güvenli bir yere onları yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bunu bilmezler.

Bu ayet Haris b. Osman b. Nevfel b. Abdimenaf hakkında nazil olmuştur. Bu şahıs Resulullah’a şöyle diyordu: “biz senin söylediklerinin gerçek olduğunu biliyoruz, ancak senin dinine tabi olursak arapların bizi Mekke’den çıkarmasından korkuyoruz. Bunun üzerine bu ayet indi.⁶⁰

C- BU ÂYET...HAKKINDA NAZİL OLDU. (نزلت هذه الآية في...)

Bu rivâyet teriminin diğerinden farkı, sadece sîğadaki “âyet” lafzının açıkça zikredilmiş olmasıdır. Yoksa fark eden ve önceki sîğayla anlam farklılığı yaratan herhangi bir durum söz konusu değildir.

Örnek 1: Ali İmran 3/188

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُجِبُونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ
بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Yaptıkları kötülöklere sevinen ve yapmadıklarıyla övölmeyi arzulayanların azaptan kurtulacaklarını kesinlikle sanma. Onlar için acıklı bir azap vardır.

Asr-ı saadette bazı münafıklar, Resulullah bir gazveye çıktığı zaman onu yalnız bırakır ve oturdukları yerde Resulullah’ın kötölüğü için sevinirlerdi. Resulullah

---

⁶⁰ Hâzin, a.g.e., III, 368.

gazveden dönünce ona mazeret beyan ederler yeminler ederler ve yapmadıkları şeylerden ötürü övülmek isterlerdi. Bunun üzerine bu ayet indi.⁶¹

Örnek 2: Nisa 4/33

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدْتُمْ أَيْمَانَكُمْ فَأَتَوْهُمْ
نَصِيبَهُمْ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

Anne-babanın ve akrabaların bıraktıkları her şeye mirasçı kıldık. Yemin etmek suretiyle mirastan pay vereceğinize söz verdiğiniz kişilere paylarını veriniz. Şüphesiz Allah her şeyi görmektedir.

Bu ayet Resulullah'ın kardeşlik antlaşması yaptırdığı Muhacir ve Ensar'dan bir grup hakkında inmiştir. Muhacirler Medine'ye geldiklerinde her hangi bir neseb bağı olmaksızın birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Bu ayet indi ve bu durum ortadan kalktı.⁶²

Örnek 3: Fussilet 41/8

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

İnanıp yararlı iş yapanlar için kesintisiz bir ödül vardır.

Bu ayet hastalar yatalaklar ve ihtiyarlar hakkında inmiştir. Bunlar sağlıklı oldukları zamanda yapageldikleri amel ve taatleri yapmaktan acze düştükleri an onlara da yapıyormuşçasına ecir verilir.⁶³

---

⁶¹ Hâzin, a.g.e., I, 323.

⁶² Hâzin, a.g.e., I, 369.

⁶³ Hâzin, a.g.e., IV, 83.

D- ALLAH ...HAKKINDA BU ÂYETİ İNDİRDİ (أنزل الله في...)

Bu başlık altında da yine müfessirimizin sebab-i nüzûl olarak tespit etmiş olduğu rivâyetler vardır. Bu siğayı genelde âyetlerin baş tarafında kullanmıştır. Pek örneği olmamakla birlikte genelde kısa rivâyetleri bu sîğa ile ifade etmiştir.

Örnek 1: Bakara 2/177

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ
بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

İyilik, yönünüzü doğuya ve batıya çevirmeniz değildir. Fakat asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere inanan; malını seve seve yakın akrabalarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara, yardım isteyenlere ve hürriyetine kavuşmaya çalışanlara verenlerin; namazı dosdoğru kılıp, zekâtı vererek, söz verdiklerinde sözlerini yerine getirenlerin ve kötü günde, hastalıkta ve savaş anında sabredip dayananların yaptıklarıdır. İşte onlar sözlerinde durmuşlardır, sakınanlar da işte bunlardır.

İbn Abbas'tan naklen: İslam'ın ilk dönemlerinde bir kişi şahadet getirip dilediği bir tarafa dönerek namaz kılar da bu hal üzere ölürse cennetlik olurdu. Resulullah hicret edip farz olan hükümler nazil olunca ve de kible, Kâbe tarafına döndürülünce Allah bu ayeti indirdi.⁶⁴

⁶⁴ Hâzin, a.g.e., I, 105.

Örnek 2: Tevbe 9/25

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ
شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّذِرِينَ

Kuşkusuz Allah size birçok yerde ve çokluğunuz sizi gururlandırıp, ancak hiçbir yararının olmadığı, olanca genişliğine rağmen yeryüzünün size dar geldiği ve ardından geri dönüp kaçtığınız Huneyn savaşında da size yardım etti.

Resulullah, Taif'ten ayrıldıktan sonra on kusur gece onları bekledi.⁶⁵

Örnek 3: Enam 6/14

قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ أَخْذُ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ
أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

De ki: “Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah’tan başkasını mı dost edineyim?!” Rızkı veren O’dur, O’nun rızka ihtiyacı yoktur. De ki: “ Ben O’na teslim olanların ilki olmak ve kesinlikle ortak koşanlardan olmamakla emrolundum”.

Mukatil B. Süleyman rivayet ediyor: Mekkelî müşrikler birgün gelip Allah Rasulünü kendi babalarının dinine davet edince Allahu Teala, müşriklerin bu teklifi hakkında Rasûlullah(s.a.v.)’in nasıl davranması gerektiğini öğretmek üzere bu ayeti indirdi.⁶⁶

---

⁶⁵ Hâzin, a.g.e., II, 347.

⁶⁶ Hâzin, a.g.e., II, 102.

II- RİVÂYETİN SONUNDA KULLANDIĞI KALİPLER (SIYGALAR)

Hâzin, tefsirinde sebab-i nüzûl rivâyetlerini sunarken, bu rivâyetin sebab-i nüzûl rivâyeti olduğunu bize gösteren bazı terimleri de rivâyetin sonunda kullanmıştır. Rivâyet sonunda kullandığı terimler, genellikle, فَنزَلْتُ ya da فَأَنْزَلَ اللَّهُ gibi sıyganın başına “fâü’s-sebebiyye” kullandığı ifadelerdir. Bu siğaların kullanıldığı rivâyetlerin sebab-i nüzûl olması ihtimâli önceki gruba göre daha fazladır.

A- ŞU OLAY VUKU BULDU DA ALLAH BU ÂYETİ İNDİRDİ (فَأَنْزَلَ اللَّهُ ...)

Bu sebab-i nüzûl terimi, genelde bir vaka anlatımı söz konusu olduğunda kullanılmıştır. Tefsirin geneline baktığımızda, sebab-i nüzûl rivâyetlerinin sonunda en fazla bu terimin kullanıldığı görülmektedir. Bu terimin kullanıldığı rivâyetleri, gerçeğe en yakın olan rivâyetler olarak kabul etmemiz mümkündür. Zira zikredilen yer, şahıs ve zaman bilgileri gayet nettir.

Örnek 1: İsrâ 17/29

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

Elin boynuna bağlı imiş gibi son derece cimri olma ve malını büsbütün de saçıp savurma ki, bu durumda yerilmiş ve pişman olmuş olarak oturup kalmayasın.

Cabir'den rivayet olunmuştur. O der ki: Bir çocuk Allah Rasulünün yanına geldi: Ey Allah'ın Elçisi! Annem senden elbise istiyor, dedi. Fakat Allah Resulünün yanında gömleğinden başka hiçbir şey yoktu. Çocuğa: “Yanımda verilecek hiçbir şeyim yok” diye cevap verdi. Çocuk eli boş bir şekilde annesine dönünce bu sefer annesi ona: O'na git ve annem üzerindeki gömleğini istiyor de. Çocuk Allah Resulünün(s.a.v.) yanına gelip bunları söyleyince, Allah'ın Resulü(s.a.v.) evine girdi, gömleğini çıkarıp çocuğa verdi. Çıplak bir şekilde oturup beklemeye başladı. Bilal ezan okudu. Ashab, Allah Resulünü beklemeye başladılar fakat Allah Resulu namaza çıkmadı. Bu arada içlerinden bazıları dayanamayıp Allah Resulünün evine bakmaya gelince onu bu şekilde gördüler ve Allah Teala bu ayeti indirdi.⁶⁷

Örnek 2: Nahl 16/101

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti koyduğumuzda, -Allah ne indirdiğini daha iyi bilmekte iken- onlar: “Sen kesinlikle uyduruyorsun” dediler. Hayır, onların çoğu işin gerçeğini bilmiyorlar.

Mekkeli müşrikler: “Şu Muhammed'e baksanıza ashabıyla alay ediyor. Bugün onlara bir şey emrediyor, yarın ise o şeyi onlara yasaklıyor. O, yalancıdan başka bir şey değildir. O, bütün bunları kendinden uyduruyor,” dediklerinde Allah Teala bu ayeti indirdi.⁶⁸

---

⁶⁷ Hâzin, a.g.e., III, 128.

⁶⁸ Hâzin, a.g.e., III, 98.

Örnek 3: Tevbe 9/30

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ
بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

Yahudiler: “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler. Hıristiyanlar da : “Mesih Allah’ın oğludur” dediler. Bu, sadece onların dillerine doladıkları bir sözden ibarettir. İnkâr edenlerin daha önceden söyledikleri sözlere benzemektedir. Allah canlarını alsın, nasıl saptırılıyorlar!

Said b. Cübeyr ve İkrime, İbn Abbas’tan rivayet ediyor. Sellam b. Mişkem, Numan b. Evfa, Malik b. es-Sayf’dan oluşan yahudilerden bir grup Resulullah’ın huzuruna gelerek: “Kiblemizi terk ettiğin ve Üzeyr Allah’ın oğludur diye iddia etmediğin halde, sana nasıl tabi oluruz?” demeleri üzerine Allah bu ayeti kerimeyi inzal buyurdu.⁶⁹

Örnek 4: En’am 6/124

وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رَسُولُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ
يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ

Onlara bir ayet geldiğinde, şöyle derler: “Allah’ın elçilerine verilen mucizeler bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayacağız”. -Allah, peygamberliği kime vereceğini daha iyi bilir-Bu günahkarlar, aldatmalarından dolayı Allah katında alçalacak ve şiddetli bir cezaya çarptırılacaklardır.

Velid b. Muğire’nin, Resulullah’a “Eğer peygamberlik hak olsaydı ben bu hakka senden daha çok layığım. Zira ben senden yaşça daha büyüğüm ve malım da senden daha çoktur.” demesi üzerine Allah bu ayeti indirdi.⁷⁰

⁶⁹ Hâzin, a.g.e., II, 35.

⁷⁰ Hâzin, a.g.e., II, 154.

Örnek 5: İsra 17/110

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا
بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُوهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا

De ki: “İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangi ismi ile O’nu çağırırsanız çağırın, bilin ki, bütün güzel isimler O’nundur. O halde namazında çok yüksek sesle de okuma, çok alçak sesle de okuma. Bu ikisi arasında bir yol tut.

Resulullah bir gece namaz kılıyordu ve secdesinde ya Allah ya Rahman demeye başladı. Bunun üzerine Ebu Cehil: “Muhammed, iki ilaha birden dua ettiği halde bizi ilahlarımıza tapmaktan alıkoyuyor.” dedi. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi.⁷¹

B- ŞÖYLE BİR OLAY OLDU VE BU ÂYET İNDİ. (فنزلت)

Müfessirin rivâyet sonlarında kullandığı diğer bir terim ise budur. Bir önceki terim hakkında söylediklerimiz, bu konu hakkında da geçerlidir. Öncesinde olay anlatılmakta ve sonuç olarak da bu ayetin indiği vurgulanmaktadır. Şimdi örneklere bir göz atalım:

Örnek 1: Bakara 2/198

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ
الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ

---

⁷¹ Hâzin, a.g.e., III, 150.

Hac esnasında Rabbinizden bir bağış olarak ticaret yapmanızda bir günah yoktur. Arafat'tan akın akın indiğinizde Meş'ar-ı Haram'da Allah'ı anın. O'nu size gösterdiği şekilde anın. Hâlbuki bundan önce sizler yanlış yolda idiniz.

İbn Abbas'tan rivayet olunmuştur: o der ki: “Ukaz, Mecenne ve Zü'l-Mecaz, cahiliye devrinde Arapların pazaryerleriydi. İslam gelince, Müslümanlar hac mevsiminde ticaret yapmayı günah bir şeymiş gibi görmeleri üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.⁷²

Örnek 2: Bakara 2/223

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَنْتُمْ حَرَّتُمْ أُنَىٰ شَيْئًا وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُونَ
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

Kadınlarınız sizin yasal eşlerinizdir. Bu eşlerinizle arzu ettiğiniz şekilde sevişiniz. Önceden kendinizi buna hazırlayınız. Allah'tan korkun ve kesinlikle bilin ki, sizler O'na kavuşacaksınız. Ey Peygamber, inananları müjdele.

Cabir (r.a.)'den rivayet edilmiştir. O der ki: “Yahudiler şöyle diyorlardı: “Bir erkek kadının fercine arkadan yaklaşacak olursa, çocuk şaşı doğar”. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.⁷³

Örnek 3: Nisa 4/43

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا
إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ
الْعَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا

⁷² Hâzin, a.g.e., I, 130.

⁷³ Hâzin, a.g.e., I, 155.

Ey inananlar, sarhoşken, ne söylediğinizi bilecek duruma gelinceye ve cünüpken -yolculuk hali dışında- gusül abdesti alıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolcu iseniz yahut biriniz tuvaletten çıkmışsa veyahut da kadınlarla ilişkiye girmiş de su bulamamışsanız temiz bir toprakla teyemmüm edip, yüzlerinizi ve ellerinizi meshediniz. Kuşkusuz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.

Hz. Ali anlatıyor: Abdurrahman b. Avf içki haram olmadan önce ziyafet tertib edip bizi davet etti. Yemek yiyip içki içtik. Neticede içki aklımızı başımızdan aldı. Namaz vakti gelince beni imam yaptılar. Kafirun suresini **قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ أَعْبُدُوا مَا تَعْبُدُونَ** şeklinde okudum ve karıştırdım.⁷⁴

C- İŞTE BU ÂYET İNDİ. (فنزلت هذه الآية في...)

Müfessirimizin rivâyet sonunda kullanmış olduğu diğer bir sebep-i nüzûl siğası da, olayı anlatıp ardından bu âyetin indiğini söylediği bu siğadır. Bunun bir önceki terimden farkı, ondan anlam olarak değil de şekil itibarıyla farklılık arzemesidir. Ancak müfessirin, bunda bir kasdı olduğunu varsayarak ayrı bir başlık olarak zikretmeyi uygun bulduk. Şimdi misallere bir göz atalım:

Örnek 1: Âl-i İmrân 3/31

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevip günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir”.

---

⁷⁴ Hâzin, a.g.e., I, 378.

İbn Abbas'tan rivayet olunmuştur: O der ki: Allah Resulü(s.a.v.), Mescid-i Haram'da, putlarının boyunlarına deve yumurtası asıp, kulaklarına küpe taktıkları halde secde ederek putlarına tapınmaya çalışan Kureyşli insanların önünde durdu ve onlara: "Ey Kureyş kabilesinin insanları, vallahi siz, böyle yapmakla atalarınız İbrahim(a.s.) ve İsmail(a.s.)e muhalefet ettiniz." dedi. Kureyşlilerin de "Biz onlara, Allah'ı sevdiğimizden dolayı bizi Allah'a yaklaştırsın diye tapınıyoruz." demeleri üzerine bu ayet indi.⁷⁵

Örnek 2: A'raf 7/31

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْمُسْرِفِينَ

Ey Adem'in çocukları, mescide gittiğinizde güzel elbiselerinizi giyin. Yiyin, için, israf etmeyin. Kuşkusuz Allah israf edenleri sevmez.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet ediyor: "Cahiliyye devrinde kadın, avret mahallinde sadece bir bez parçası olduğu halde çıplak bir şekilde şöyle diyerek tavaf ederdi: "Bugün bir kısmı ya da tamamı göründü; ama ondan görüneni helal etmem." Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.⁷⁶

Örnek 3: En'am 6/52

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ
مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ

Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla sabah akşam Rablerine yalvaranları sakın huzurundan kovma. -Müşriklerin yaptıklarından sana bir sorumluluk, senin yaptıklarından da onlara bir sorumluluk yoktur-. Eğer onları huzurundan kovarsan, zalimlerden olursun.

⁷⁵ Hâzin, a.g.e., I, 238.

⁷⁶ Hâzin, a.g.e., II, 194.

İbn Mes'ud anlatıyor: Kureyş'in ileri gelenleri, yanında Süheyl, Ammar, Bilal, Habbab ve diğer fakir müslümanlar olduğu halde Resulullah'a rastladılar ve şöyle dediler: "Ey Muhammed(a.s.) kavminin içinde Allah'ın fazlından, lütfundan ihsan ettiği kimselerin yerine böyle fakirleri mi tercih ediyorsun. Biz onlara mı tabi olacağız, onları kov, onları yanından uzaklaştır, belki bu şekilde sana tabi oluruz." Bunun üzerine bu ayet indi.⁷⁷

D- NİHAYET ALLAH BU AYETİ İNDİRDİ. (حتي انزل الله)

Örnek 1: Bakara 2/158

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

Safa ve Merve tepeleri Allah'ın hac ibadeti ile ilgili işaretlerindedir. Kim hac ya da umre yaparsa, o iki tepe arasında gidip gelmesinde bir sakınca yoktur. Kim kendiliğinden bir iyilik yaparsa, bilsin ki, Allah yapılan her iyiliğin karşılığını veren ve her şeyi bilendir.

Asım b. Süleyman el-Ahval şöyle rivayet ediyor: Enes(r.a)'e: "Safa ile Merve arasında sa'y etmeyi çirkin mi görüyordunuz? Diye sorduğumda: evet Safa ile Merve arasında sa'y etmeyi çirkin görmek cahiliyye şiarındandı. Ta ki Allah bu ayeti indirinceye kadar devam etti.⁷⁸

⁷⁷ Hâzin, a.g.e., II, 110.

⁷⁸ Hâzin, a.g.e., I, 96.

Örnek 2: Âl-i İmrân 3/128

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

Onların yaptıkları işler hususunda senin yapacağın hiçbir şey yoktur. Allah dilerse onları bağışlar, dilerse azap eder. Çünkü onlar haksızlık etmişlerdir.

Ebu Hureyre rivayet ediyor ki: Allah Rasulü (s.a.v) Namazda ikinci rekatta başını kaldırıp şöyle dua etti: “Ey Allah’ım Velid b.Velid’i, Seleme b. Hişâm’ı, İyaş b. Ebi Rebîa’yı ve küffar elinde kalıp zorda kalanları Mekke’den kurtar. Allah’ım Mekke’deki Müslümanlara zarar verenleri, onları zorda bırakanlara baskını artır. Allah’ım Mekke’ye Yusuf(a.s)’ın, o şiddetli ve zor yılları gibi, zor ve meşakkatli yıllar ver.” Bir başka rivayette bu rivayete ilaveten Allah Resulünün(s.a.v.) bu ayet ininceye kadar “Ey Allah’ım Arapların ihyası için falan ve falana lanet et.” diye beddua ettiği rivayet edilmiştir.⁷⁹

E- NİHAYET BU AYET İNDİ.(حتي نزلت)

Örnek 1: Bakara 2/198

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَافَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ الضَّالِّينَ

Hac esnasında Rabbinizden bir bağış olarak ticaret yapmanızda bir günah yoktur. Arafat’tan akın akın indiğinizde Meş’ar-ı Haram’da Allah’ı anın. O’nu size gösterdiği şekilde anın. Halbuki, bundan önce sizler yanlış yolda idiniz.

Ebu Umame et-Teymi diyor ki: “Ben haram aylarda Hicaz panayırlarında ticaret yapan biriydim. İnsanlar bana senin yaptığın hac değil diyorlardı. Abdullah b. Ömer’e rastladım ve ona dedim ki: “Ey Ebu Abdurrahman, ben ticaretle uğraşan bir adamım ve

⁷⁹ Hâzin, a.g.e., I, 295.

senin yaptığın hac değildir diyorlar.” Bunun üzerine İbn Ömer: “Sen ihrama girmiyor musun? Telbiye getirmiyor musun? Kabeyi tavaf etmiyor musun? Arafat’tan diğer hacılarla birlikte inmiyor musun? Şeytan taşlamıyor musun?” dedi. Ben de evet dedim. O da bana: “Bu, Resulullah’a gelip senin sorduğunun aynısını soran fakat Resulullah’ın susup cevap vermediği ve nihayetinde bu ayetin indiği adamın haccı gibidir” dedi.⁸⁰

Örnek 2:Nisa 4/11

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِلأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنْ الْوَالِدَيْنِ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

Allah, size, çocuklarınız hakkında, erkeklere, kızların iki katını vermenizi öğütlüyor. Eğer kız çocukları ikiden fazla ise, mirasın üçte ikisini alırlar. Şayet bir tek kız ise, mirasın yarısı onundur. Ölenin bir erkek çocuğu varsa, anne ve babadan her birine bırakılan mirastan altıda bir pay vardır. Hiç çocuğu yoksa anne ve babası onun mirasçısı olurlar. Bu durumda mirasın üçte biri annesindedir. Ölenin bir kız kardeşi varsa annesinin payı altıda birdir. Bütün bunlar, ölenin vasiyetini yerine getirdikten veya borcunu ödedikten sonra geçerlidir. Babalarınız ve çocuklarınızdan hangisinin sizin için daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bu, Allah’ın bir emridir. Allah her şeyi bilir ve her işinde hikmet vardır.

Cabir b. Abdillah’tan şöyle dediği rivayet olunmuştur: “Ben hastalanmıştım Allah Rasulu(s.a.v.) ve Ebu Bekir(r.a.) ziyaret için yürüyerek bana gelmişler ve beni yatağımda kendimden geçmiş bir halde bulmuşlardı. Hz. Peygamber(s.a.v.) su isteyip abdest almış sonra abdest suyundan yüzüme serpmesi üzerine ayılmıştım ve ben:”Ey

⁸⁰ Hâzin, a.g.e., I, 130.

Allah'ın Rasülü(s.a.v.) mallarımı ne yapayım, onlar hakkında nasıl hareket edeyim? dedim. Bunun üzerine miras ayeti ininceye kadar bana cevap vermedi.⁸¹

Örnek 3: Ahzab 33/5

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ
وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Evlatlıklarınızı öz babalarının adıyla çağırın. Bu, Allah katında daha doğrudur. Eğer onların babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, biliniz ki, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Bilmeyerek hataen yaptıklarınızdan dolayı bir günah yoktur. Ancak bilerek kasten yaptıklarınızdan dolayı günah vardır. Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

İbni Ömer'den rivayet olunmuştur ki: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Azatlı kölesi Zeyd b. Hârise'yi bu ayet-i kerime ininceye kadar, hep Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağırırdık. Bunun üzerine biz de Zeyd b. Hârise diye çağırıldık.⁸²

F- ŞU AYET İNDİ DE ALLAH PEŞİNDEN BU AYETİ İNDİRDİ. (لما نزلت ... فأنزل الله)

Örnek 1: Bakara 2/220

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

⁸¹ Hâzin, a.g.e., I, 346.

⁸² Hâzin, a.g.e., III, 309.

Dünya ve ahire hakkında düşünesiniz diye böyle yapıyor. Sana yetimleri soruyorlar. De ki: “Onların yararına çalışmanız sizin için daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte bulunursanız onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah sizden yetimlere karşı kimin kötü niyetli ve kimin de iyi niyetli olduğunu bilir. Allah dileseydi sizi bu konuda zora koşardı. Kuşkusuz Allah’ın her şeyi yapmaya gücü yeter ve her işinde hikmet vardır.

İbn Abbas rivayet ediyor: *“Haksız olarak İِنْ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا”* ayet-i kerimesi inince Müslümanlar yetimlerin mallarını yiyenler...”⁸³ ayet-i kerimesi inince Müslümanlar yetimlerin malları hususunda sıkıntıya düştüler. Nihayet kendi mallarını onlarınkinden ayırtıp karışıklığa son verdiler. Bazen bir yetime yemek yapılırdı ve o yemekten artanı bırakırlar ve yemezlerdi. Bu durum onlara zor gelince Resulullah’a sordular. Bunun üzerine bu ayet indi.⁸⁴

Örnek 2: Nisâ 4/32

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَإِلِّلِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

Allah’ın, bir kısmınızı diğerlerine tercih ederek verdiği üstünlükleri arzulamayınız. Erkeklerin de kazandıklarından payları vardır; kadınların da kazandıklarından payları vardır. Allah’tan lütuf ve ihsanını isteyiniz. Kuşkusuz Allah her şeyi bilmektedir.

Allahü Teâla *“يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَىٰ”* *“Allah, size, çocuklarınız hakkında, erkeklere, kızların iki katını vermenizi öğütüyor...”* Ayet-i Kerimesini indirince kadınlar: ”Biz mirasta erkeklerden fazla hak almaya, hem daha fazla layığız hem de muhtacız; çünkü erkekler bizlerden daha güçlüler ve hayatlarını kazanmaya bizden daha muktedirler. Bunun üzerine Allah(c.c.) bu ayet indirdi.”⁸⁵

⁸³ Nisâ Sûresi 4/10.

⁸⁴ Hâzin, a.g.e., I, 152.

⁸⁵ Hâzin, a.g.e., I, 368.

Örnek 3: Mesed 111/1-2

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

Elleri kurusun Ebu Leheb'in, nitekim kurudu da. Onun malı ve kazandığı kendisine hiçbir fayda vermeyecektir.

İbni Abbas rivayet eder ki: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ “Yakın akrabalarını uyar.”⁸⁶ ayet-i kerimesi nazil olduğu zaman Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Sefa tepesine çıkıp: “Ey Kureyş ortasındaki Fahr ve Adiy oğulları” diye insanlar etrafına toplanıncaya kadar nida etti. Kureyş toplandı, Ebu Leheb de geldi. Allah Rasulü (s.a.v.) onlara: “Söyleyin bana! Bu dağın arkasında düşman süvarilerinin bulduklarını ve size hücum etmek istediklerini haber verseydim, bana inanır mıydınız?” dedi, onlar: “Evet inanırdık; çünkü senin yalan söylediğine hiç şahit olmadık” dediler. O zaman Hz.Peygamber (s.a.v.): “Öyleyse, ben önünde şiddetli bir azabı size uyarıcı olarak gönderilen bir uyarıcıyım” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu sözlerine kızan Ebu Leheb derhal yerinden kalkarak: “Ellerin kurusun bizi bunun için mi topladın?” dedi bunun üzerine bu ayetler indi.⁸⁷

Örnek 4: A'râf 7/200

وَأِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Eğer şeytan seni kışkırtırsa, hemen Allah'a sığın. Kuşkusuz O, her şeyi duyar ve her şeyi bilir.

İbn Zeyd rivayet ediyor ki: “Allah(c.c.) خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ “Affa sarıl; iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.” ayet-i kerimesini indirince

⁸⁶ Suarâ Sûresi 26/214.

⁸⁷ Hâzin, a.g.e., IV, 494.

Allah Resulü(s.a.v.): “ Ey Rabbim, şeytanın kışkırtması ve kızdırması nasıldır.” dedi. Bunun üzerine bu ayeti inzal buyurdu.⁸⁸

G- ALİMLER BU AYETİN İNİŞ SEBEBİ HAKKINDA İHTİLAF ETMİŞLERDİR. (اختلف العلماء في سبب نزول هذه الآية, انها نزلت في...)

Örnek 1: Ali İmran 7/179

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَدْرَأَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ فَأَمُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ

Allah müminleri, bulunduğunuz durumda bırakmayacaktır. Sonunda kötülere, iyilerden ayıracaktır. Allah size görünmeyeni (gaybı) bildirmeyecektir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer. Öyle ise Allah'a ve peygamberlerine inanın. Eğer inanır ve sakınırsanız, sizin için büyük bir mükafat vardır.

Rivayet 1: Kelbî rivayet ediyor ki: Kureyşten bazı kimseler: “Ey Muhammed(s.a.v.) sen, sana muhalefet edenin cehennemde olacağını ve Allah'ın o kişiye kızgın olacağını, ancak sana itaat edip, tabi olanın senin dinin üzerine olduğunu, bununla birlikte cennete gireceğini ve Allah'ın ondan razı olacağını iddia ediyorsun. O halde kimin sana iman edip kimin iman etmediğini bize haber ver.” demeleri üzerine Allah bu ayeti indirdi.

Rivayet 2: Denildi ki, “Mü'minler kafir ile mü'min arasını ayıran bir ayet inmesini istediler. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indi.”

Rivayet 3: denildi ki, “Münafıklardan bir grubun, kendi imanlarının Müminlerin imanları gibi olduklarını iddia etmeleri üzerine, Allahü Teala Uhut günü onların

---

⁸⁸ Hâzin, a.g.e., II, 284.

nifaklarını ortaya çıkarmak üzere bu Ayet-i Kerimeyi indirdi.”⁸⁹

Örnek 2: Ali İmran 7/180

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ
سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

Allah’ın, bir lütuf olarak verdiklerinden cimrilik yapanlar, kesinlikle, bunun kendileri için daha iyi olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için daha kötüdür. Kıyamet günü cimrilik yapıp harcamadıkları malları onların boyunlarına dolanacaktır. Göklerde ve yerde bulunan her şey sonunda Allah’a kalacaktır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Rivayet 1: Ebu Salih’in Abdullah b. Mes’ud, Ebu Hüreyre ve İbn Abbas’tan naklettiği rivayette:”Bu ayet, mallarının zekatını vermekte cimrilik edenler hakkında inmiştir. Çünkü ulemânın çoğu, “Cimrilik; farz olan zekatın verilmesinde cimrilik etmek veya tamamen men etmektir” fikrinde görüş birliği içindedirler. Bu durumda tatavvu olanın verilmesinde cimrilik etmek veya tamamen men etmek cimrilik değildir. Ayetin siyakından da سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ “Kıyamet günü cimrilik yapıp harcamadıkları malları onların boyunlarına dolanacaktır.” anlaşılacağı üzere şiddetli olan ceza farz olan zekatın verilmesinde cimrilik edenler içindir.

Rivayet 2: Atıyye’nin İbn Abbas’tan, İbn Cüreyc’in Mücahid’den naklettiği rivayette: Bu ayet, Allah Resulü(s.a.v.)’in sıfatlarını ve peygamberlik haberini gizleyen Yahudi alimleri hakkında inmiştir. Bu durumda şiddetli ceza hayrı ve doğruyu ortaya çıkarma karşısında cimrilik edenler içindir. İlimde gizlemek de buna girer. Nitekim “Falanca ilimde cimrilik etti (doğru bilgiyi gizledi)” derken bu kastedilir.⁹⁰

⁸⁹ Hâzin, a.g.e., I, 324.

⁹⁰ Hâzin, a.g.e., I, 325.

Örnek 3: Tevbe 9/113

كَانُوا أَوْلِيَٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

Cehennemlik oldukları ortaya çıktıktan sonra, yakın akrabaları dahi olsa, Peygamber'in ve inananların ortak koşanların bağışlanmalarını istemeleri uygun değildir.

Rivayet 1: Bir grup müfessir ‘‘Bu ayet, Ali(r.a)’nin babası olan aynı zamanda Peygamber(s.a.v.)’in amcası olan Ebu Talib’in vefatından sonraki durumu hakkında inmiştir. Şöyle ki Allah Resulü(s.a.v.), amcası Ebu Talib vefat edince onun için istiğfar etmek istedi. Allah(c.c.) bu ayetle Resulullah(s.a.v.)’ı nehyetti.

Rivayet 2: Ebu Hureyre rivayet ediyor: Peygamber(s.a.v.) Mekke’ye geldiği zaman, annesi Âmine’nin kabrine gitti ve annesine istiğfar etmek için güneş doğana kadar izin istedi. Bunun üzerine bu ayet indi.

Rivayet 3: İbn Cevzî rivayet ediyor: Allah Resulü(s.a.v.) annesinin kabrini ziyaret etti. Akabinde addest aldı, iki rekat namaz kıldı ve ağlamaya başladı. O’nu gören insanlar da ağlamaya başladı. Sonra insanlardan uzaklaştı. Oradaki insanlar: Ey Allah’ın Resulü(s.a.v.) seni ağlatan nedir? diye sorduklarında : ‘‘Annemin kabrini ziyaret ettim, iki rekat namaz kıldım ve Rabbimden anneme istiğfar etmek için izin istedim ama bana izin vermedi. İkinci kez geri geldim, iki rekat namaz kıldım ve rabbimden anneme istiğfar etmek için yine izin istedim ancak rabbim bu sefer beni azarladı da bu beni ağlattı.’’ diye cevap verdi. Sonra Resulullah(s.a.v.), devesini çağırıp bindi. Bu arada bu ayet-i kerime indi ancak Resulullah’ın devesi bu ayetin ağırlığından yerinden kalkamadı.

Rivayet 4: Ali b. Ebi Talib(r.a.) rivayet ediyor: ‘‘Adamın birinin, müşrik olduğu halde anne ve babası için istiğfarda bulunduğunu işittim. O’na: Müşrik olduğu halde anne ve baban için istiğfarda mı bulunuyorsun? diye sordum. Adam: İbrahim(a.s.) da,

müşrik olduğu halde babası için istiğfarda bulunmuştu, diye karşılık verdi. Durumu Peygamber(s.a.v.)'e anlattım. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.⁹¹

H- BUNUN ÜZERİNE ALLAH AZZE VE CELLE ..... BUYURDU. (فقال الله عز وجل)

Örnek 1: Âli İmran 3/116

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Kuşkusuz inkar edenlere, ne malları ne de evlatları Allah'a karşı hiçbir yarar sağlamayacaktır. İşte onlar cehennemliklerdir. Orada sonsuza dek kalacaklardır.

İbn Abbas rivayet ediyor ki: “Ayet-i celîledeki kâfirlerden murâd, Beni Kureyza ve Beni Nadr Yahudileridir. Zira Yahudi reislerinin ve alimlerinin Hz. Peygamber'e(s.a.v.) olan düşmanlıkları, dünya malı ve dünya riyasetini ellerinde tutmak istemeleri içindi. (Bu durumda Yahudiler iman ettikleri takdirde, riyâsetleri ve malları ellerinden gidecek, alimlerinin de hiçbir kıymeti kalmayacaktı. Bunun için hem kendileri iman etmiyor, hem de halkı imandan men ediyorlardı.) Bunun üzerine Allah(c.c.): “*Kuşkusuz inkar edenlere, ne malları ne de evlatları Allah'a karşı hiçbir yarar sağlamayacaktır. İşte onlar cehennemliklerdir. Orada sonsuza dek kalacaklardır.*” buyurdu.⁹²

Kuşkusuz “kale” kelimesi, sebab-i nüzûl lafzı değildir. Nitekim biz böyle rivayetlerin sebab-i nüzûl olup olmadığını ibarenin net ve açık bir şekilde sebab-i nüzûl olduğunu göstermesinden veyahut o rivayetin sebab-i nüzûl olduğunu açık ve sarîh sebab-i nüzûl lafızlarıyla, bu rivayeti destekleyen diğer rivayetlerden anlıyoruz. Neticede yukarıdaki rivayeti destekleyen “nezelet fî” sebab-i nüzûl lafzıyla bu ayet-i

⁹¹ Hâzin, a.g.e., II, 411-412,

⁹² Hâzin, a.g.e., I, 288.

kerimenin kureyş müşrikleri hakkında ve özellikle de Ebu Cehil ve Ebu Süfyan'ın mallarıyla övünüp yine mallarını şirk uğrunda sarf etmeleri hakkında nazil olduğunu bildiren, hemen sonrasında, başka bir rivayet vardır.

Örnek 2: Nisa 4/43

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا
جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ
الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا

Ey inananlar, sarhoşken, ne söylediğinizi bilecek duruma gelinceye ve cünüpken -yolculuk hali dışında- gusül abdesti alıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolcu iseniz yahut biriniz tuvaletten çıkmışsa veyahut da kadınlarla ilişkiye girmiş de su bulamamışsanız temiz bir toprakla teyemmüm edip, yüzlerinizi ve ellerinizi meshediniz. Kuşkusuz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.

İbn Cerîr et-Taberî, İbn Abbas'tan rivayet ediyor: “İçki haram kılınmadan önce insanlar mescide namaz kılmaya sarhoşken geliyorlardı. Bunun üzerine Allah(c.c.): ”Ey inananlar, sarhoşken, ne söylediğinizi bilecek duruma gelinceye kadar namaza yaklaşmayın. ....” buyurdu.⁹³

Bu rivayetin sebab-i nüzûl rivayeti olduğunu destekleyen, hemen öncesinde Ali b. Ebi Talib'den rivayet olunmuş, sebab-i nüzûl lafızlarından “sebab-i nüzûli hâzihi'l-âyet” ibaresiyle başlayıp “fe nezelet” lafzıyla biten bir rivayet var ki bu rivayetin sebab-i nüzûl olduğunu açıkça bize bildiriyor.

⁹³ Hâzin, a.g.e., I, 378.

Örnek 3: En'am 6/164

قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ
وَأَزْرَهُ وَزَرَ آخِرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

De ki: “O her şeyin Rabbi iken, Allah’tan başka Rabb mi arzulayayım. Herkesin yaptığı kötülük sadece kendi aleyhinedir. Hiçbir günahkar başkasını günahını yüklenmez. Sonra sizin dönüşünüz Rabbinizedir. O, hakkında ihtilafa düştüklerinizi size bildirecektir”.

İbn Abbas rivayet ediyor: Velid b. Muğîre mü'minlere “Benim yoluma tabi olun, ben de sizin günahlarınızı yükleneyim” diyordu. Bunun üzerine Allah(c.c.) “Herkesin yaptığı kötülük sadece kendi aleyhinedir.” buyurdu.

Bu rivayetin sebab-i nüzûl rivayeti olduğu ibareden anlaşılmaktadır. Eğer rivayetin siyakına bakılacak olunursa, sebab-i nüzûl lafızları olmadığı halde ayet-i kerimenin inmesine sebep olanın anlatılan olay olduğu açıkça görülür.

I- BUNUN ÜZERİNE CEBRÂİL BU AYET-İ KERİMEYİ GETİRDİ (فنزل جبريل بهذه الاية)

Örnek 1: Hicr 15/49

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

Benim çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğumu, kullarıma bildir.

İbn Abbas rivayet etti. “Hz. Peygamber(s.a.v.) Ashab’tan gülüşmekte olan bir gruba rastladı. Onlara: “Cehennem zikri önünüzdeyken hâlâ gülebiliyorsunuz öylemi?” dedi. Bunun üzerine Cebrâil bu ayet-i kerimeyi getirdi ve “Ey Muhammed(s.a.v.), Rabbin sana kullarım benden ümitlerini kesmesinler, diyor” dedi.⁹⁴ Beğavi bu rivayeti senedsiz zikrediyor.

⁹⁴ Hâzin, a.g.e., III, 58.

Örnek 2: Nur 102:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ
شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

Eşlerine iftira edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onlardan birinin şahitliği, doğru söylediğine dair dört defa Allah'a yemin etmesidir.

İbn Abbas'tan rivayet edildi: "Hilâl b. Ümeyye, Hz. Peygamber(s.a.v.)'in huzurunda karısı Şerîk b. Sehmâ'yı zinâ etmekle itham etti. bunun üzerine Hz. Peygamber(s.a.v.) Hilâl'e: "Delil getir aksi halde sırtına had cezası tatbik olunur, buyurdu. Hilâl: Ya Resülallah(s.a.v.)! Şimdi biri, karısının üzerinde bir adam görürse, kalkıp şahit aramaya mı çıksın? diye itiraz etti. Hz. Peygamber(s.a.v.) yine: "Ya delil getirirsin, ya da hadde maruz kalırsın" demeye devam etti. Bunun üzerine Hilâl: "Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, ben doğru söylüyorum ve Allah da sırtımı haddenden kurtaracak vahyi mutlaka indirecektir, dedi. Bunun üzerine Cibrîl hemen indi ve O'na "Eşlerine iftira edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince....."ayeti kerimesini getirdi.

Örnek 3: Nisa 4/102

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا
فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ
بِكُمْ أَدَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا
مُهِينًا

Cephede onların arasında bulunup namaz kıldırıldığında, onlardan bir grubu silahlı olarak seninle namaza dursun. Onlar secdeye vardıklarında, ötekiler arkanızda beklesinler. Ardından namazı kılmayan diğer grup da tedbirli ve silahlı olarak gelsin, seninle birlikte namazlarını kılsınlar. İnkâr edenler, namazda silahlarınızdan ve eşyalarınızdan gafil olmanızı ve size ânî bir baskın yapmayı temenni ederler. Eğer yağmur ya da hastalık dolayısıyla silahlı namaz kılmanızda bir sıkıntı olursa

silahlarınızı bırakmanızda bir günah yoktur. Saldırıya karşı her an tetikte olunuz. Kuşkusuz Allah inkar edenlere alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

İbn Abbas ve Câbir'den rivayet edildi: müşrikler Resulullah(s.a.v.) ve ashabını cemaatle öğle namazı kılmak üzere kalktıklarını gördüklerinde birbirlerine: “İşte saldırmanın tam sırası” dedilerse de içlerinden bazıları: “Nasıl olsa biraz sonra kendilerinden, babalarından ve annelerinden onlara daha sevimli gelen ikinci namazını kılacaklar. Namaz kılmak için kalktıklarında üzerlerine saldırıp öldürün.” dediler. Bunun üzerine Cebrâil(a.s.) indi ve “Ey Muhammed(s.a.v.) işte bu korku namazıdır. Allah(c.c.): “*Cephede onların arasında bulunup namaz kıldırıldığında, onlardan bir grubu silahlı olarak seninle namaza dursun. Onlar secdeye vardıklarında, ötekiler arkanızda beklesinler. Ardından namazı kılmayan diğer grup da tedbirli ve silahlı olarak gelsin, seninle birlikte namazlarını kılsınlar...*” buyuruyor.⁹⁵

---

⁹⁵ Hâzin, a.g.e., I, 419-420.

İKİNCİ BÖLÜM

HÂZİN'İN TEFSİRİNDE NÜZÛL SEBEPLERİNİ VERİŞ ŞEKİLLERİ

İlk dönem eserlerinde olduğu gibi Hâzin tefsirinde de esbab-ı nüzûl rivâyetleri önemli bir yer işgal etmektedir. “Zaten bidâyette tefsir ilmi, sebab-i nüzûlü bilmekten ibaretti.”⁹⁶ Hâzin, âyetlerin iniş sebeplerine, iniş zamanlarına ve âyetten kastedilen şahısların kimliğine⁹⁷ daha doğrusu ilk dönem İslâm tarihine, nüzûl ortamına ışık tutmaktadır. Müfessirin, bu âyetleri işlerken izlediği metodu iki ana başlık halinde sunacağız.

I- TEFSİRİNDE SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ GENEL OLARAK VERİŞ ŞEKLİ

Hâzin, tefsirinde esbâb-ı nüzûl rivâyetlerini sunarken sürekli aynı yolu takip etmemiştir. Kimi zaman âyetin tefsirine başlamadan evvel sebep zikrederken; kimi zaman da âyetin ortasında bazen de âyetin sonunda sebab-i nüzûl zikretmiştir. Şimdi müfessirin âyetlerin nüzûl sebeplerini nerede ve nasıl işlediğine örnekleriyle bakalım:

---

⁹⁶ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 116.

⁹⁷ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 19.

A- ÂYETİN TEFSİRİNE BAŞLAMADAN ÖNCE SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİ VERMESİ

Hâzin, aşağıda yer alan örneklerdeki gibi, daha âyetin tefsirine başlamadan, doğrudan sebep-i nüzûl rivâyetiyle konuya girmiştir. Böyle yapmak suretiyle âyetin tefsirine ön hazırlık yapmakta ve daha iyi anlaşılmasını temin etmektedir. Rivâyetin ardından âyetin, kelime kelime anlamını ve genel muhtevasını vermek suretiyle ilgili yeri tefsir etme yolunu seçmiştir.

Örnek 1: Bakara 2/26

إِنَّ اللَّهَ لَأَيَسَّتْحِييَ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي
بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

Allah herhangi bir sivri sineği veya ondan daha basitini örnek vermekten hiç çekinmez. İnananlar bunun Rableri tarafından verilmiş doğru bir örnek olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise: “Allah, bu değersiz yaratıkları örnek göstermekle ne demek istedi?” derler. Allah bu tür örneklerle insanlardan bir çoğunu saptırır ve bir çoğunun da doğruyu bulmasını sağlar. Aslında bu örneklerle Allah ancak yoldan sapanları saptırır.

Bu ayet, Allah Teala sinek ve örümcekle darb-ı mesel verip arıyı ve karıncayı da zikretmesi üzerine Yahudilerin, “Allah, bu son derece sıradan şeyleri zikretmekle acaba neyi kastetmiştir?” demeleri üzerine inmiştir.⁹⁸

---

⁹⁸ Hâzin, a.g.e., I, 33.

Örnek 2: Bakara 2/113

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

Yahudiler: “Hıristiyanların hiçbir tutar tarafları yoktur” dediler. Hıristiyanlar da: “Yahudilerin hiçbir tutar tarafları yoktur” dediler. Oysa her iki grup da kitabı okumaktadırlar. Kitabı okumayanlar da aynen böyle demektedirler! Allah kıyamet gününde onların aralarında anlaşamadıkları konularda hükmünü verecektir.

Bu ayet Medine Yahudileri ve Necran Hıristiyanları hakkında nazil olmuştur. Necran Hıristiyanları heyeti Hz. Peygamber (s.a.s)'in yanına gelince, Yahudi alimleri de gelip onlara katılmıştı. Böylece onlar kendi aralarında münazaraya tutuştular ve sesleri yükselmeye başladı. Bunun üzerine Yahudiler, o Hıristiyanlara: "Sizler dinî bakımdan, hiçbir hak üzerine değilsiniz" deyip Hz. İsa ve İncil'i inkâr etmişler; Hıristiyanlar da onlara aynı şeyi söyleyip Hz. Musa (a.s) ve Tevrat'ı inkâr etmişlerdir.⁹⁹

Örnek 3: Bakara 2/219

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: “Her ikisinde de büyük günah ve insanlar için bazı yararlar vardır. Günahları yararlarından daha büyüktür. Sana Allah için neyi harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyacınızdan fazlasını”. İşte Allah size ayetlerini böylece açıklıyor ki düşünesiniz.

Bu ayet, Ömer b. Hattab, Muaz b. Cebel ve bir grup ensar hakkında inmiştir. Bunlar, Resulullah'a gelerek “Ey Allah'ın elçisi! İçki ve kumar hakkında bize görüşünü

⁹⁹ Hâzin, a.g.e., I, 71.

bildir. Zira bu ikisi, akılı gidermekte ve malı eksiltmektedir” dedi. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi.

B- ÂYETİN TEFSİRİNE BAŞLADIKTAN SONRA SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİNİ VERMESİ

Hâzin, tefsirinde sebab-i nüzûl rivâyeti vermiş olduğu âyetleri tefsir ederken izlemiş olduğu ikinci bir yol da şudur: İlgili âyetin garîb kelimelerinin anlamlarını, müradiflerini verir. Âyetin ortasında veya sonunda ilgili sebab-i nüzûlü anlatıp, sonraki âyetin tefsirine geçer.

Örnek 1: Bakara 2/236

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَقْرَضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى
الْمُوسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

Eşlerinize cinsel ilişkiye girmeden veya mehirlerini belirlemeden önce onları boşamanızda size bir günah yoktur. Bu durumda maddi durumları iyi olanlar kendi imkanlarına göre, fakir olanlar da kendi durumlarına göre onlara yararlanacakları uygun bir şeyi versinler. Bunu vermek güzel davranan herkese bir yükümlülüktür.

Müfessir, ayette geçen kelimelerin eş anlamlılarını zikrettikten sonra nüzul sebebini aktarmaya başlar. Nitekim bu ayette geçen “mess”, “temtî” kelimelerini açıkladıktan sonra ayetin iniş sebebini şöyle nakleder: bu ayet, ensardan bir kişi hakkında inmiştir. Bu adam, Beni Hanife kabilesinden bir kadınla evlenmiş, ona mehir takdir etmemiş ve onunla ilişkiye girmeden onu boşamıştı. Bu olay üzerine bu ayet

inmiş ve Resulullah ona “Miğferini dahi olsa müt’a olarak ver” demiştir.¹⁰⁰

Örnek 2: En’am 6/26

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأُونَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

Onlar insanlara Kur’an dinlemeyi yasaklarlar, kendileri de onu dinlemekten uzak dururlar. Onlar farkında olmadan sadece kendilerini helak etmektedirler.

Hâzin bu ayetin iniş sebebine açıklamadan önce *nehy* ve *ne’y* kavramlarını açıklamış daha sonra sebab-i nüzulü zikretmiştir. Bu ayet, Mekkeli kafirler hakkında inmiştir. Onlar, insanların Muhammed’e iman etmelerini ve onun etrafında toplanmalarını engellemeye çalışıyorlar, hem kendilerini hem de diğer insanları kurani dinlemekten uzak tutmaya çaba gösteriyorlardı.¹⁰¹

Örnek 3: Tevbe 9/12

وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَأَئِيمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ

Eğer onlar antlaşma yaptıktan sonra yeminlerini bozar ve sizin dininize dil uzatırlarsa o zaman hiçbir sözlerine bağlı kalmadıkları için bu küfrün öncülüleriyle savaşın. Belki vazgeçerler.

Müfessir ayette geçen yeminleri bozmak, ahitleşmek ve dinleri hususunda kınamak tabirlerini açıklar ve buradan hukûkî bir sonuç çıkarır. Bunların peşinden ayetin Ebu Süfyan b. Harb, Haris b. Hişam, Süheyl b. Amr, Ebu Cehil, İkrime ve diğer Kureyş ileri gelenleri hakkında indiğini söyler. Zira onlar sözleşmeleri bozmuşlar ve Peygamberi Mekke’den çıkarmaya yeltenmişlerdir.¹⁰²

¹⁰⁰ Hâzin, a.g.e., I, 170.

¹⁰¹ Hâzin, a.g.e., II, 106.

¹⁰² Hâzin, a.g.e., II, 339.

C- SÛREYE BAŞLAMADAN GENEL SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNE YER VERMESİ

Müfessirimiz, sure başlarında, suredeki âyetlerin Mekkî-Medenî oluşuna değinirken, surenin geneli hangi yönde ise hariç olan kısmını belirtir. Mesela, sure Medenî ise daha surenin başında, varsa Mekkî olan âyetleri serdedir. Aynı şekilde bazı surelerin başında da ilgili surenin, hangi olay üzerine nazil olduğunu belirtir. Uzun surelerin tümünün fazla yer kaplayacağı düşüncesiyle burada kısa surelerin tamamını, uzun surelerin ise ilk âyetlerini misal verip geçeceğiz.

Örnek 1: Yusuf 12/1-3

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ نَحْنُ نُقْصِ
عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ

Elif, Lâ, Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir. Biz onu, düşünüp anlayasınız diye, Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmek suretiyle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Oysa sen, bunu vahyetmeden önce, bunlardan habersiz kimselerdendin.

Sa'd b. Ebi Vakkas'dan rivayet olunmuştur. O, der ki: "Kur'an Hz. Peygamber(s.a.v.)e indi. O da onlara inen ayetleri bir müddet okudu durdu. Nihayet bazı Müslümanlar: Ey Allah'ın elçisi, keşke bize kıssa da anlatsaydın, dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu ayeti kerimeleri inzal buyurdu.¹⁰³

---

¹⁰³ Hâzin, a.g.e., II, 511.

Örnek 2: Felak 113/1-5

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ وَمِنْ
شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ

De ki: “Sığınırım, bütün yaratıkların Rabbine”“Yarattığı her şeyin şerrinden”, “Kapladığında, karanlığın şerrinden”, “Düğümlere üfüren üfürükçülerin şerrinden”, “Kıskandığında, kıskançların şerrinden”.

İbn Abbas ve Hz. Aişe şu haberi naklederler: “Yahudi bir çocuk, Hz. Peygamber(s.a.v.)e hizmet ediyordu. Yahudiler onu kandırıp ondan, Hz. Peygamber(s.a.v.) taranırken düşen saçları ile tarağından birkaç diş getirmesini istediler. Çocuk Yahudilere istediklerini verdi. Onlar da bunlarla Hz. Peygambere sihir yaptılar. Bu işi üzerine alan kimse, onlardan biri olan, Lebid b. Asam adlı bir Yahudi’ydi. Bu olay üzerine Felak ve Nas sureleri indi.”¹⁰⁴

Örnek 3: İhlas 111/1-4

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

De ki: “O Allah birdir”. “Herkes Allah’a muhtaçtır”. “Doğurmamış ve doğurulmamıştır”. “Hiç bir şey O’na denk değildir”.

Ubeyy b. Ka’b’dan rivayet olunmuştur. O der ki: Müşrikler, Hz. Peygamber(s.a.v.)e: “Bize Rabbi’ni tanı” dediler. Bunun üzerine Allah bu sureyi indirdi.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Hâzin, a.g.e., IV, 499.

¹⁰⁵ Hâzin, a.g.e., IV, 497.

D- SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ FARKLI YERLERDE VERMESİ

Müfessirimiz, sebab-i nüzûl rivâyetlerini ilgili olduğu âyetle birlikte vermektedir. Bazı yerlerde âyetin tefsirinde verdiği rivâyeti, başka bir âyeti işlerken yine zikretmiştir. Bu, müfessirimizin âyetler arasında ve nüzul sebepleri arasında bir takım benzerlikler olduğu yönündeki tefsir bilgisini bize göstermektedir. Ancak kimi yerlerde de âyetin tefsirini yaparken zikretmediği halde, başka bir âyetin tefsirinde “yeri gelmişken zikredelim” kabîlinden, söz konusu âyetle ilgili bir sebab-i nüzûl zikretmektedir. Şimdi konu ile ilgili örneklere bir göz atalım:

Örnek 1: Tevbe 9/ 113

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

Cehennemlik oldukları ortaya çıktıktan sonra, yakın akrabaları dahi olsa, Peygamber'in ve inananların ortak koşanların bağışlanmalarını istemeleri uygun değildir.

Said b. Müseyyeb babası Müseyyeb b. Hazn'den aldığı bir rivayette şöyle der: “Ebu Talib ölüm döşeginde iken, Hz. Peygamber(s.a.v.) onun yanına geldi. Yanında Abdullah b. Ebi Ümeyye ile Ebu Cehil de bulunuyordu. Hz. Peygamber(s.a.v.): Ey Amca! La ilahe illallah, de ki Allah katında seni savunabileyim, dedi. Ebu Cehil ile Abdullah: Ey Ebu Talib! Abdulmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin, dediler. Onunla bu yönde konuşmalarını sürdürdüler. Öyle ki, neticede onlara söylediği son söz, kendisinin Abdülmuttalib'in dininden olduğunu söylemek oldu. Hz. Peygamber(s.a.v.)'in: “Yasaklanmadığım sürece senin için istiğfarda bulunacağım” demesi üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.

Müfessirimiz, bu ayetin esbab-ı nüzûlünü bu şekilde açıkladıktan sonra hiçbir

ayet numarası vermeden, yeri gelmişken kabilinden, Kasas suresi 56. ayetini metin olarak vererek; “Yine Yüce Allah, Ebu Talib hakkında إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ *Kuşkusuz sen, sevdiğini doğru yola ulaştıramazsın, fakat Allah, dileyeni doğru yola ulaştırır. O doğru yola girecekleri en iyi bilendir.* ayet-i kerimesini inzal buyurdu.¹⁰⁶

Örnek 2: Nisa 4/23

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُ الْمَلَائِكَةِ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَابِنُكُمْ الْمَلَائِكَةِ فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الْمَلَائِكَةِ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, kayın valideleriniz, kendileriyle cinsel ilişkide bulunduğunuz eşlerinizden olan üvey kızlarınız, -şayet analarıyla cinsel ilişkiye girmemişseniz onlardan ayrılarak kızlarıyla evlenmeniz bir günah yoktur-, öz oğullarınızın eşleri olan gelinleriniz ve -geçmişte olanlar hariç- iki kız kardeşle aynı anda evlenmeniz size yasaklanmıştır. Kuşkusuz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

Hz. Peygamber(s.a.v.) evlatlık edindiği Zeyd b. Harise'nin boşamış olduğu eşiyle evlenince müşrikler Hz. Peygamber(s.a.v.) hakkında: “Oğlunun eşiyle evlendi” diye dedi-koduya başlamışlardı. Bunun üzerine yüce Allah, وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ لِكَيْلًا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ *Müminlere, evlatlıkları eşlerinden ayrıldıklarında,*

¹⁰⁶ Hâzin, a.g.e., II, 411.

onların boşanmış eşleriyle evlenmelerinde bir sıkıntı olmasın. Ahzab 33/37

Örnek 3: İsra 17/60

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ
وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُحَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا

Hatırla Biz, sana: “Kuşkusuz Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır” demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur’an’da lanetlenmiş ağacı da sırf insanları deneme aracı kıldık. Biz onları korkutuyoruz, fakat bu, onların taşkınlıklarını büyük ölçüde artırmaktan öteye gitmiyor.

Müfessirimiz bu ayette geçen “sana gösterdiğimiz o rüyayı da .... sırf insanları deneme aracı kıldık” bölümünü tefsir ederken, yeri gelmişken konuyla bağlantılı olarak

Fetih Suresi 48/27.ayetinden (لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ
الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ
مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا

Kuşkusuz Allah, Peygamberine o rüyayı gerçekten doğruladı: İnşallah Mescidi Haram’a güven içerisinde, başlarınızı tıraş ederek ve saçlarınızı kısaltmış olarak korkusuzca gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. Bu rüyadan sonra da size, yakın bir fetih nasip edecektir. ve iniş sebebinden bahseder.¹⁰⁷

Denildi ki bu rüyadan murat Allah resulünün Hudeybiye senesinde gördüğü rüyadır. Allah resulü bu rüyada; kendisinin ve ashabının güven içinde vefatından önce aceleyle Mekke’ye girdiklerini görmüştü. Müşrikler, o’nu Mekke’ye girmekten alıkoyup, o yıl geri dönmek zorunda kalınca ashabından bazıları: Rüyan nerede kaldı Ey Allah’ın elçisi dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu ayeti indirdi ve bir sonraki sene gerçekten Mekke’ye girdi.

¹⁰⁷ Hâzin, a.g.e., III, 135.

II- TEFSİRİNDE ÂYETLERİN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ VERİŞ ŞEKLİ

Önceki bölümde müfessirin, sebep-i nüzûl rivâyetlerini tefsirinde nasıl kullandığını, nerelerde kullandığını ve neleri amaçladığını örnekleriyle görmüştük. Burada ise daha spesifik bir konu olarak, müfessirin, âyet bazında sebep-i nüzûl rivâyetlerini nasıl değerlendirdiğini, âyeti tefsir ederken hangi yolu izlediğini birkaç ana başlık halinde inceleyeceğiz.

A- BİR ÂYET İÇİN BİR SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİ VERMESİ

Müfessirimizin genelde izlediği metot budur. Ancak bir ayet hakkında birden fazla sebep-i nüzûl rivayet verdiği de çokça göze çarpıyor. Tam olarak niyetini bilmemekle beraber, âyeti tefsir ederken sadeliği tercih etme, okuyucuya zorluk vermeme amacı gözetilmiş olabileceği gibi, müfessirin elinde fazla malzeme olması sonucu elindekilerin tamamını kullanma ve bilgiyi zayi etmeme fikri bu durumda etkili olmuş olabilir. Ayrıca Hâzin'in yaşadığı çağa baktığımızda yazılı rivayet ve edebiyatın gelişmiş olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bir âyet hakkında birden fazla sebep-i nüzûl rivâyeti vermesine diğer bir sebep ise, ilimlerin anası kabul edilen Hadis ilminin daha yeni tedvin edilmiş olmasıdır. Hâzin'in yaşadığı çağın ilmi durumu dikkate alınıp, gerek hadis ilminin, gerekse tefsir ilminin tedvin edildiği asır olduğu dikkate alınacak olursa, ilgili tefsir rivâyetlerinin müfessirin mülâkî olabildiği râvîlerden değil de eserlerden olduğu görülür.

Râzî, Bağavî ve Âlûsî'nin tefsirleri gibi hacimli eserlerde gerek âyetin tefsiri,

gerekse sebep-i nüzûl rivâyetleri alabildiğine uzayabilmektedir. Bunda rol oynayan en önemli sebeplerden biri de bu müfessirlerin kendi zamanlarına kadar tedvin edilmiş, istinsâh edilmiş, harmanlanmış ve müterâkim(birikmiş) bir tefsir külliyyâtından istifade etmeleridir. İşte müfessirimiz Hâzin’de yukarıda adı geçen müfessirler kadar kendisinden önce tedvin edilmiş tefsir külliyyâtından faydalanma imkanını bulmuş olması dolayısı ile kısa ve özlü sebep-i nüzûl rivayetlerinin yanında uzun ve bir ayet için birden fazla sebep-i nüzûl rivayeti verdiği çok görülür. Şimdi konu ile ilgili örneklere bir göz atalım:

Örnek 1: Nisa 4/6

وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ
وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ
بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا

Yetimleri erginlik çağına gelinceye kadar deneyin. Onlarda kendi mallarını idare edecek bir yetenek görürseniz artık mallarını kendilerine verin. Onların mallarını gereksiz yere ve büyüyüp mallarını alacakları endişesiyle tez elden yemeye kalkışmayın. Zengin olanlar yetimin malını yemekten sakınsınlar. Fakir olanlar da ihtiyaç miktarı yesinler. Onlara mallarını verdiğinizde, şahit bulundurun. Hesaba çekici olarak Allah yeter.

Bu ayet-i celîle, Sabit b. Rifâa ile amcası hakkında nazil olmuştur. Çünkü Rifâa ölünce küçük yaştaki oğlu Sabit yetim kalmıştı. Sabit’in amcası, Hz. Peygamberin huzuruna vararak O’na: “Kardeşimin yetim oğlu himayemde bulunuyor. Onun malından bana ne helal olur, ona malını ne zaman teslim edeyim?” diye sordu. Bunun üzerine Allah bu ayet-i kerimeyi inzal buyurdu.¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ Hâzin, a.g.e., I, 341.

Örnek 2: Yunus 10/2

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ

“İnsanları uyar ve inananları Rableri katında “yüce bir makamla müjdele” diye içlerinden birisine vahyetmemizde insanlar için şaşılacak bir şey var mıdır?! İnkâr edenler: “Kuşkusuz bu, apaçık bir büyüdüür” dediler.

İbn-i Abbas’ın rivayet ettiğine göre bu ayetin sebep-i nüzülü şudur: Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)i Peygamber olarak gönderdiği zaman, Araplar O’nun peygamberliğini inkar ederek “ Allah, peygamberinin Muhammed(s.a.v.) gibi insan olmasından beridir, âlidir” demişlerdi. Bunun üzerine Allah bu ayet-i celileyi indirdi.¹⁰⁹

Örnek 3: Taha 20/105

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا

Kıyamet günü sana dağların ne olacağını sorarlar, de ki: Rabbim onları kökünden koparıp savuracaktır”.

İbn-i Abbas rivayet etti: Sakif kabilesinden bir adam Allah Resulüne gelerek: Ey Muhammed(s.a.v.) kıyamet günü dağlar ne olacak? diye sormuştu. Bunun üzerine Allah Teala bu ayet-i celileyi indirdi.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Hâzin, a.g.e., II, 427.

¹¹⁰ Hâzin, a.g.e., II, 212.

B- BİR ÂYET İÇİN BİRDEN FAZLA SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİ VERMESİ

Hâzin, tefsirinde bir âyet için bir sebep-i nüzûl belirttiği gibi, birden fazla sebep-i nüzûl rivâyeti gösterme metodunu da benimsemiştir. Bazen özlü, veciz ifadelerle tefsirini sürdürmüştür. Ancak yine de bazı yerlerde âyet hakkındaki rivâyetlerin çokluğundan ya da mevcut rivâyetler arasında tercihte bulunamadığından olsa gerek, aynı âyet hakkında birden fazla sebep zikretmiştir. Şimdi konuyu örneklerle görelim:

Örnek 1: Ahzab 33/35

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

Gerçekten müslüman erkekler ve kadınlar, inanan erkekler ve kadınlar, itaat eden erkekler ve kadınlar, doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, alçak gönüllü erkekler ve kadınlar, yardım eden erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar var ya, işte Allah bunların hepsi için bağışlama ve büyük bir ödül hazırlamıştır.

Birinci Rivayet: Hz. Peygamber(s.a.v.)in hanımları: “Ey Allah’ın Resûlü, Allah Kur’an-ı Kerim’de erkekleri zikretti ama kadınları hayırla zikretmedi. Bizim için hayırla zikredilecek husus yok mudur? Zira biz ibadetlerimizin kabul olunmamasından korkarız.” dediklerinde Allah Teala bu ayeti indirdi.

İkinci Rivayet: Ümmü Umare el-Ensariyye diyor ki: Resullullah’a geldim ve “Ne oluyor ki her şey erkeklerin hakkında da kadınlar hakkında bir şey zikredilmiyor”

dedim. Bunun üzerine bu ayet indi.

Üçüncü Rivayet: Ümmü Seleme binti Ebi Ümeyye ve Enise binti Ka'b el-Ensariyye peygambere gelerek “Rabbimize ne oluyor ki hep erkekleri zikrediyor kitabında kadınlardan hiç bahsetmiyor. Biz aramızda hayırlı birisinin olmamasından korkarız” dediler de bu ayet nazil oldu.

Dördüncü Rivayet: Esmâ binti Umeys kocası Cafer b. Ebi Talib ile birlikte Habeşistan’dan döndü. Peygamber eşlerinin yanına girip “Biz kadınlar hakkında Kur’an’dan bir şey nazil oldu mu?” diye sorunca onlar da “Hayır” dediler. Bunun üzerine Esmâ Resulullah’a “kadınlar gerçekten büyük bir zarar ve ziyan içerisindedir.” deyince Resulullah da bunun sebebini sordu. O da çünkü kadınlar erkeklerin zikredildiği gibi hayırla anılmıyorlar.” deyince Allah bu ayeti indirdi.¹¹¹

Örnek 2: Furkan 25/20

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لِيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ
وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا

Biz senden önce de yemek yemeyen ve çarşılarda dolaşmayan hiçbir peygamber göndermedik. Sizi birbirinizle denedik. Bakalım sabrediyor musunuz? Rabbin her şeyi görmektedir.

Birinci Rivayet: müşrikler Resulullah’ı ayıplayıp “Bu peygambere ne oluyor ki yemek yiyor çarşıda dolaşıyor” deyince Allah Teala bu ayeti indirdi.

İkinci Rivayet: Bu ayet Ebu Cehil, Velid b. Ukbe, As b. Vail ve Nadr b. Haris hakkında inmiştir. Zira bunlar Ebu Zer, İbn Mesud, Ammar b. Yasir, Bilal, Süheyb ve Amir b. Führeyre ve bunların efendilerinin kendilerinden önce Müslüman olduğunu gören yukarıda adı geçen müşrikler “İslama girelim de bunlar gibi mi olalım?” dediler. Bunun üzerine bu ayet indi.

---

¹¹¹ Hâzin, a.g.e., III, 425.

Bu ayetin sebab-i nüzülü ile ilgili iki rivayet daha vardır. Ancak meramın anlaşılması ve konunun uzatılmaması için bu rivayetleri burada zikretmeyeceğiz.¹¹²

Örnek 3: Hacc 22/19

هَذَا خَصْمَانِ اخْتَصَمَا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ نِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ
مِنْ فَوْقٍ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ

İnkâr eden ve inananlar birbirleriyle Rableri hakkında tartışan karşıt iki grupturlar. İnkâr edenlerin, ateşten elbiseleri biçilmiştir. Başlarından kaynar su dökülecektir.

Birinci Rivayet: Bu ayet Bedir günü mübareze eden kişiler hakkında inmiştir. Bunlar Hamza, Ali, Ubeyde b. Haris, Utbe, Şeybe ve Velid b. Utbe'dir.

İkinci Rivayet: Bu ayet Müslümanlar ve Ehli Kitap hakkında inmiştir. Ehli Kitap “Biz Allah’a sizden daha layıkız, kitabımız ve peygamberimiz sizinkilerden öncedir” deyince Müslümanlar da “Allah’a daha layık olan bizleriz, hem kendi peygamberimize hem de sizin peygamberinize ve Allah’ın kitapta indirdiğine inandık. Siz, bizim kitabımızı da peygamberimizi de biliyorsunuz da kıskançlığınızdan küfre saptınız” dediler. Bunun üzerine bu ayet indi.¹¹³

C- BİR GRUP ÂYET İÇİN ORTAK SEBEB-İ NÜZÛL GÖSTERMESİ

Bir grup âyet derken kastedilen, aynı konu etrafındaki âyetlerden ziyâde örneklerden de anlaşılacağı üzere, aynı sure içerisinde peşpeşe gelmiş âyetlerdir.

¹¹² Hâzin, a.g.e., III, 311.

¹¹³ Hâzin, a.g.e., III, 252.

Müfessirimiz, birkaç âyeti açıkladıktan sonra bunlar hakkında bir sebab-i nüzûl zikretmiştir.

Örnek 1: Leyl 92/1-10

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَىٰ فَأَمَّا
مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنِيسِرُّهُ لِيُيسِّرَیْ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ وَكَذَّبَ
بِالْحُسْنَىٰ فَسَنِيسِرُّهُ لِيُعْسِرَیْ

Karanlığı kapladığında geceye. Aydınlığı ortaya çıktığında gündüze, Erkeği ve dişiye yaratana and olsun ki: Kesinlikle sizin çabalarınız farklı farklıdır. Kim hayır yapar ve yasaklardan korunursa, Güzellikleri onaylarsa, Biz onu yakında rahat ve huzura kavuştururuz. Kim de cimrilik yapar ve kendini hiçbir şeye muhtaç görmezse, Güzellikleri onaylamayıp karşı çıkarsa, Biz onu da yakında sıkıntı ve meşakkate düşürürüz.

Bu ayetler Ebu Bekir Sıddık hakkında inmiştir. Ebu Bekir (r.a.) Bilal'i, Ümeyye b. Halef'ten on ukiyye karşılığında satın aldı ve azat etti. Bunun üzerine Allah Teala bu ayetleri indirdi.¹¹⁴

Örnek 2: Ali İmran 3/124-125

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ بَلَىٰ
إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمِدِّكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
مُسَوِّمِينَ

Hatırla, müminlere şöyle diyordun: “Rabbinizin katından göndereceği üç bin melek size yardım etmesi, size yetmez mi?” “Evet yeter, eğer sabreder ve kendinizi

¹¹⁴ Hâzin, a.g.e., IV, 435.

savunursanız, düşmanların bu saldırısında da, Allah, belirlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir”.

Şa’bi’den rivayet olunmuştur. O der ki: Müslümanlar Bedir günü Kurz b. Cabir el-Muharibi’nin müşriklere yardım edeceğini duymuşlardı. Buna çok üzölmeleri üzerine, Yüce Allah bu iki ayeti kerimeyi inzal buyurdu. Kurz ve arkadaşları, müşriklerin hezimete uğradıklarını duyunca yardımdan vazgeçip geri dönmüşlerdi. Allah da zaten beş bin meleği göndermemişti. Böylelikle müslümanlar bin meleğin yardımını aldılar.¹¹⁵

Örnek 3: Maide 5/90-91

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِّنْ عَمَلِ
الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (90) إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

Ey inananlar, içki, kumar, putlar ve fal oklarıyla kura çekme, şeytanın yapmış olduğu pis işlerdendir. Kurtuluşa ermeniz için bunlardan sakınınız. Doğrusu şeytan, içki ve kumarla, aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alı koymak ister. Artık bunlara bir son verecek misiniz?!

İbn Abbas’tan rivayet olunmuştur. O der ki: Şarabın haram kılınmasıyla ilgili ayet, Ensardan iki kabile hakkında olmuştur. Bu iki kabilenin halkı, sarhoş olduklarında birbiriyle şakalaşır, birbirlerine oyunlar yaparlardı. Ayrıldıklarında ise, onlardan biri , yüzünde, başında, sakalında şakadan kalma izleri görür: bunu bana falan kardeşim yaptı, vallahi kardeşim bana acımış, merhamet etmiş olsaydı, bunu bana yapmazdı, derdi. Böylelikle birbirine kin bağlar, buğz ederlerdi. Oysa içmezden önce birbiriyle kardeş idiler ve kalplerinde de kinden eser yoktu. Bunun üzerine Allah şarapla ilgili yukarıdaki ayet-i kerimeleri indirdi.

---

¹¹⁵ Hâzin, a.g.e., I, 292.

D- BİR ÂYETİN BİR BÖLÜMÜ İÇİN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETİ VERMESİ

Kur'an-ı Kerim'de öyle âyetler vardır ki, sadece belli bir kısmı için âyet nazil olmuştur. Bu durum iki kişinin arasında geçmiş olan diyalogdan, önemli bir olaydan ya da âyette belli bir kısmı vurgulamak için nazil olmuştur. Birkaç örnekte bunu görelim:

Örnek 1: Bakara 2/256

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Dinde hiçbir zorlama yoktur. Doğru yolla eğri yol açık seçik belli olmuştur. Kim şeytani reddeder de Allah'a inanırsa, artık kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre bu ayet, Ensarda çocuğu yaşamayan bir kadın hakkında inmiştir. Bu kadın, çocuğu yaşadığı takdirde onu Yahudi yapmayı adamıştı. Nadîr Yahudileri Medine'den sürüldüklerinde içlerinde Ensarın çocukları da vardı. Ensar, bu çocukların geri verilmesini isteyip “Onlar bizim çocuklarımız ve kardeşlerimizdir” demeleri üzerine bu ayetin *لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ* bölümü indi.¹¹⁶

Örnek 2: Nur 24/33

وَلَيْسَتَغْفِرَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُعْزِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَأَنُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ

---

¹¹⁶ Hâzin, a.g.e., I, 191.

وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Evlenemeyenler, Allah kendilerini lütfundan zenginleştirene kadar iffetlerini koruyup harama sapmasınlar. Kölelerinizden sözleşmenin haklarında iyi olacağını görürseniz, özgürlüğünü kazanmak için sözleşme yapmak isteyenlerle sözleşme yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Genç cariyelerinizi evlenip iffetli kalmak istiyorlarsa, dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek arzusuyla, fuhşa zorlamayın. Kim istemedikleri halde onları fuhşa zorlarsa bilsin ki, Allah onları bağışlar ve onlara acır.

Abdullah b. Ubey'in Müseyke ve Ümeyme adında iki cariyesi vardı. O bu cariyeleri para karşılığında zina yapmaya zorluyordu. Bu iki cariyeye durumlarını Resulullah'a şikayet ettiler. Allah Teala da *وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ* kısmını indirmiştir.¹¹⁷

Örnek 3: Hucurat 49/11

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ بئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Ey inananlar, hiçbir topluluk başka bir toplulukla alay etmesin. Olur ki, alay edilenler onlardan daha iyi olabilirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Alay edilenler kendilerinden daha iyi olabilirler. Birbirinizi ayıplamayın. Birbirinize kötü lakaplar takmayın. İmandan sonra “yoldan çıkmış” diye anılmak ne kötüdür. Kim bu tür işlerden tevbe edip vazgeçmezse işte onlar zalimlerdir.

¹¹⁷ Hâzin, a.g.e., III, 295.

Bu ayet-i kerimenin يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ bölümü, Beni Temim kabilesinden, Allah Resulu'nün ashabının fakirlerinden Bilal, Suheyb, Ammar, Selman, Habbab ve Huzeyfe'nin kölesi Salim ile alay eden bir topluluk hakkında nazil olmuştur.¹¹⁸

---

¹¹⁸ Hâzin, a.g.e., IV, 181.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÂZİN'İN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ VERİŞ YÖNTEMİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Burada müfessirimizin tefsirinde esbab-ı nüzûl rivâyetlerini sunarken izlemiş olduğu metoda birkaç yönden bakacağız. Öncelikle tefsirinde bu rivâyetleri kullanmadaki olumlu yönünü daha sonra da olumsuz yönünü inceleyeceğiz.

I- OLUMLU YÖNDEN

Hâzin'in tefsiri, elimizde bulunan, baştan sona âyet âyet Kur'an tefsirinin eksiksiz yer aldığı eserlerden birisidir. Her ne kadar, hadis ilminde çokça ta'n¹¹⁹ ve cerhe¹²⁰ uğrasa da tefsir ilminde rivayetleri bir arada görebilmek açısından bir kaynak olduğu, sonraki alimlere kaynaklık ettiği apaçıktır. Ayrıca "Bidâyette tefsir ilmi, sebab-i nüzûlü bilmekten ibaretti"¹²¹ sözünün doğruluğu gereği, Hâzin'in tefsirinde esbab-ı nüzûle ne kadar değer verdiği böylelikle ortaya çıkmış olmaktadır. Belki de Hâzin'i yücelten, tefsirindeki esbab-ı nüzûl yönü ve rivayetleri bir arada bulundurabilmesidir.

---

¹¹⁹ Ta'n: Râvînin, cerhe sebep teşkil eden hallerden biriyle cerhedilmesine denir. (Bkz. Müctebâ Uğur, **a.g.e.**, s. 392.)

¹²⁰ Cerh: Mutkin ve hafız olan bir alimin, bir râvînin rivâyetini bir illet sebebiyle reddetmesine denir. (Bkz. Müctebâ Uğur, **a.g.e.**, s. 44.)

¹²¹ Cerrahoğlu, İsmail, **a.g.e.**, s. 116

A- RİVÂYETLERİNİ UZUN TUTMAMASI

Hâzin'in tefsirine baktığımızda onun, kendisinden önceki meslektaşları olan Râzî, Taberî, Âlûsî'nin tefsirleri gibi devasa ve uzun bir eser olduğunu görürüz. Ortalama esbab-ı nüzûl rivâyetleri 5-10 satır arası değişmekle birlikte çoğunluğu daha da kısadır. Hakkında sebep-i nüzûl rivâyeti verdiği âyetlerde tek bir sebep zikretmekle birlikte eğer daha fazla rivayet buldu ise rivayetlerin uzunluğuna-kısalığına bakmadan bunları arka arkaya sıralamaktan kesinlikle çekinmemiştir. O kadar ki bazen bir ayetin sekiz-on kadar sebep-i nüzûl rivayeti verdiği bile olmuştur. Bazen de âyetin inişine sebep olan şahsın tam adını vererek olayı anlatmadan geçmiştir. Şimdi bu tür kısa rivâyetleri örneklerle gösterelim:

Örnek 1: Zümer 39/22

أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ فُلُوبُهُمْ مِنْ
ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

Allah'ın gönlünü İslam'a açması sebebiyle, Rabbi katından ilahi bir nurla aydınlanan kişiyle, kalbi katı olan bir olur mu? Allah'ın zikrine karşı kalpleri katılaşınlara yazıklar olsun. Onlar apaçık bir sapıklık içerisindedirler.

Rivayet 1: “Bu ayet, Ebu Bekir Sıddık(r.a) ve Ubey b. Halef hakkında inmiştir.” denildi.

Rivayet 2: “Bu ayet, Ali(r.a.), Hamza(r.a), Ebu Leheb ve oğlu hakkında inmiştir.” denildi.

Rivayet 3: “Bu ayet, Allah Resulü(s.a.v.) ve Ebu Cehil hakkında inmiştir.” denildi.¹²²

Örnek 2: Fatır 35/8

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبُ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

Kötü işleri kendisine güzel gösterilip, kendisi de onları güzel gören kişi, (gerçeği gören gibi midir?!) Kuşkusuz Allah dileyeni saptırır, dileyeni de doğru yola eriştirir. Artık onlara üzümlere kendini mahvetme. Çünkü Allah onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir.

Bu Ayet-i Kerime Ebu Cehil ve Mekke müşrikleri hakkında inmiştir.¹²³

Örnek 3: Lokman 31/20

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ

Allah’ın göklerde ve yerde bulunan her şeyi sizin emrinize boyun eğdirdiğini, açık ve gizli bütün nimetlerini size bolca verdiğini görmez misiniz?! Hal böyle iken, insanlardan, Allah hakkında bilgisizce, yanlış olarak ve herhangi aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın tartışanlar vardır.

Bu ayet, Nadr b. Hâris, Ubey b. Halef, Umeyye b. Halef ve onlara benzeyenler hakkında inmiştir.¹²⁴

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Hâzin rivayetleri çoğu zaman kısa tutmuş hatta “Bu ayet ... hakkında indi” deyip olayı anlatmadan bırakmıştır.

¹²² Hâzin, a.e.g., IV, 55.

¹²³ Hâzin, a.g.e., III, 453.

¹²⁴ Hâzin, a.g.e., III, 399.

Hâzin, tefsirinde bazen âyetin inişine sebep olan şahsın tam adını vererek olayı anlatır. Şimdi bu tür rivâyetleri örneklerle gösterelim:

Örnek 1: Zümer 39/17-18

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادِ
الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ

“Şeytanlara kulluk etmekten uzak durup, Allah’a yönelenlere müjdelere olsun. Sen de kullarımı müjdele”.

Sözleri dinleyip en güzeline uyanları. İşte Allah’ın doğru yola ulaştırdığı bunlardır. Gerçek akıllılar da bunlardır.

İbn Abbas rivayet ediyor: Ebu Bekir Sıddık(r.a.) müslüman olunca, Osman(r.a.), Abdurrahman b. Avf(r.a.), Talha(r.a.), Zübeyr(r.a.), Sa’d b. Ebi Vakkas(r.a.) ve Saîd b. Zeyd(r.a.) O’na geldiler ve bu durum hakkında soru sordular. Ebu Bekir Sıddık(r.a.) da onlara Resulullah(s.a.v.)’e iman ettiğini haber verince onlar da iman ettiler. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indi.¹²⁵

Örnek 2: Yâsin 36/77

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ
وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ
خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ

İnsan kendisini bir spermden yarattığımızı düşünmez mi ki, bir de bakarsın Bize karşı apaçık bir düşman kesilir. O, kendi yaratılışını unutup Bize bir örnek vererek: “Bu çürümüş kemikleri kim diriltecek!” dedi.

Bu ayet Ubeyy b. Halef hakkında inmiştir. Ubeyy b. Halef, elinde çürümüş bir kemik getirip onu eliyle ufalamaya başladı ve Allah Resulu(s.a.v.)’e: “Ey

¹²⁵ Hâzin, a.g.e., IV, 54.

Muhammed(s.a.v.)! Allah böyle çürüyüp dağıldıktan sonra mı bunu diriltecek? diye alay ederek Allah Resulu(s.a.v.) ile öldükten sonra dirilme hakkında münakaşa etti. Resulullah(s.a.v.) de: “Evet! Allah onu diriltecek. Seni de öldükten sonra tekrar diriltecek ve sonra seni cehennem ateşine sokacak.” buyurdu. Bunun üzerine Allah(c.c) bu ayetleri indirdi.¹²⁶

Örnek 3: Lokman 31/6

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

İnsanlardan, bilinçsizce Allah yolundan çevirmek ve onunla alay etmek için boş ve yanlış sözleri satın alanlar vardır. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

Bu ayet-i kerime Nadr b. Haris hakkında inmiştir. Nadr ticaretle uğraşır daha çok cariye alır cariye satardı. Yine Nadr acem kıssaları anlatan kitaplar satın alır, onları Kureyşli'lere anlatarak: “Muhammed(s.a.v.) size Add ve Semud'luların haberlerini veriyor, ama ben size Rüstem'in, İsfandiyar'ın ve kisraların hikayelerini anlatıyorum.” der ve böylelikle Kureyş'liler Kur'an dinlemekten vazgeçer Nadr'ı dinlerlerdi. bunun üzerine Allah(c.c.) bu ayet-i kerimeyi indirdi.¹²⁷

Hâzin, tefsirinde bazen âyetin inişine sebep olan şahsın tam adını vermez hatta bazı yerlerde önce (نفر رجل) müphem isimler kullanarak olayı anlatır. Şimdi bu tür rivâyetleri örneklerle gösterelim:

Örnek 1: Casiye 45/20-21

هَٰذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

¹²⁶ Hâzin, a.g.e., IV, 13.

¹²⁷ Hâzin, a.g.e., III, 396.

Bu Kur'an, insanlar için deliller içerir. Kesin olarak inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve rahmettir. Kötülükleri yapanlar, yoksa, kendilerini yaşamlarında ve ölümlerinde inanıp yararlı iş yapanlarla bir tutacağımızı mı sandılar?! Ne kötü hüküm veriyorlar!

Bu ayet-i kerime Müminlerin karşısına geçip “Eğer dedikleriniz hak ve iddia ettikleriniz doğruysa, dünyada sizden üstün olduğumuz gibi ahirette de sizden üstün olacağız” diyen Mekke müşriklerinden bir nefer hakkında inmiştir.¹²⁸

Örnek 2: Ahzab 33/53

..... وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكَ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا

.....Sizin Allah'ın Peygamber'ini üzmeniz ve O'dan sonra eşleri ile evlenmeniz asla uygun değildir. Kuşkusuz bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır.

Bu ayet-i kerime Allah Resulu(s.a.v.)'in ashabından bir adam hakkında inmiştir. Bu kişi “Eğer Allah Resulu(s.a.v.), Âişe(r.a.)'yi boşarsa, ben kendime nikahlayacağım” demesi üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.¹²⁹

Örnek 3: Nisa 4/2

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

Yetimlere mallarını veriniz. Kötüyü iyi ile değiştirmeyiniz. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyiniz. Çünkü bu büyük bir günahdır.

¹²⁸ Hâzin, a.g.e., IV, 124.

¹²⁹ Hâzin, a.g.e., III, 434.

Bu ayet-i kerime Gatafan kabilesinden bir adam hakkında nazil olmuştur. Gatafan kabilesinden birinin yanında kardeşinin yetimi ve bu yetimin çok malı vardı. Yetim buluş çağına erince, amcasından malını istedi. Amcası çocuğa malını vermek istemedi. Bunun için ikisi de Hz. Peygamber(s.a.v.)'e başvurunca bu ayet-i kerime nazil oldu. Amcası bu ayet-i kerimeyi duyunca; Allah(c.c.)'a ve Resulü(s.a.v.)'e itaat ettik. Büyük günahlardan da Allah(c.c.)'a sığınırız diyerek kardeşinin oğluna malını teslim etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber(s.a.v.): “Kim nefsinin cimriliğinden korunur ve Rabbine itaat ederse Allah onu cennetine sokar.” buyurdu. Çocuk mallarını amcasından alınca Allah yolunda infak etti. Bunun üzerine Allah Resulü(s.a.v.): Ecir sabit oldu, ceza baki kaldı. Oradakiler: Ecir nasıl sabit oldu, ceza nasıl baki kaldı? diye sorduklarına Allah resulü(a.s.v.): Ecir çocuk için sabit oldu, Ceza baba için sabit oldu.¹³⁰

Hâzin, tefsirinde bazen âyetin inişine sebep olan şahıs veya şahısların tam adını vermeden bir grup veya toplumdaki bahsedip olayı anlatır. Bu gibi rivayetlerde genel bir ifade kullanır. Şimdi bu tür rivâyetleri örneklerle gösterelim:

Örnek 1: Ankebut 29/1-2

الم أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ

Elif, Lam, Mim. İnsanlar, “inandık” dediler diye, sinanmadan bırakılacaklarını mı sandılar?

Bu ayet-i kerime Mekke'de Müslüman olmuş kimseler hakkında nazil olmuştur. Medine'de bunu duyan Müslümanlar onlara mektup göndererek, Medine'ye hicret etmedikçe Müslümanlıklarının kabul edilmeyeceklerini yazdılar. Bunun üzerine onlar Medine'ye doğru yola çıktılar. Ancak Mekkeli müşrikler peşlerinden gidip onları yakaladılar. Bunun üzerine Müslümanlar da onlarla savaştılar. Bu savaşta

---

¹³⁰ Hâzin, a.g.e., I, 338.

Müslümanlardan bir kısmı şehit olurken, bir kısmı da kurtulup Medine'ye ulaştı. Bunun üzerine Allah(c.c.) bu iki ayet-i kerimeyi indirdi.¹³¹

Örnek 2: Mü'minûn 23/110

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنسَوَكُم ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ

Siz de, onlarla dalga geçerdiniz. Öyle ki bu tavrınız size Beni anmayı unutturmuştu. Siz onların yaptıklarına gülüp durdunuz.

Bu ayet-i kerime Kureyş kafirleri hakkında inmiştir. Onlar, Resulullah(s.a.v.) ve ashabının fakirlerinden; Bilal(r.a), Ammar(r.a), Suheyb(r.a) ve Habbab(r.a) gibi sahabileri alaya alıp dalga geçiyorlardı. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indi.¹³²

Örnek 3: Mâide 5/54

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Ey iman edenler, sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah, onların yerine, Kendisinin sevdiği ve Kendisini seven, müminlere karşı son derece alçak gönüllü, inkarcılara karşı da son derece gururlu, Allah yolunda cihat eden ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayan bir toplum getirecektir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu ve ihsanı çok geniştir ve O çok iyi bilir.

Süddî'den gelen rivayete göre; bu ayet-i kerime Ensar hakkında inmiştir; çünkü onlar, Resulullah(s.a.v.)'e çok yardım ediyorlar, İslam dininin yayılması ve yücelmesi için olanca güçleriyle çalışıyorlardı. Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.¹³³

¹³¹ Hâzin, a.g.e., III, 375.

¹³² Hâzin, a.g.e., III, 278.

¹³³ Hâzin, a.g.e., II, 55.

Örnek 4: Nisa 4/ 134

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِندَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

Kim dünya sevabını isterse, bilsin ki, dünya ve ahiret sevabı Allah katındadır. Allah, her şeyi duyar ve görür.

Bu ayet-i kerime münafıklar hakkında inmiştir. Münafıklar, ahiret gününe inanıp tasdik etmiyor, bununla birlikte Allah Resulü(s.a.v.) ile beraber, sırf savaş ganimetleri ve dünya nimetlerine nail olabilmek için savaşlara katılmak istiyorlardı. bunun Üzerine bu ayet nazil oldu.¹³⁴

Bu ayet-i kerimenin ikinci bir sebab-i nûzûlü, yukarıdaki gerekçeye yakın bir gerekçe ile Araplar müşrikler hakkında indiği rivayetidir. Ancak bu rivayeti, maksad hasıl olmuştur düşüncesiyle nakletmiyoruz.

B- HÂZİN'İN KULLANDIĞI ÖZEL ESBAB-I NÛZÛL KALIPLARI (SIYGALARI)

Hâzin, tefsirinde, kendinden önceki tefsirlerden aldığı rivayetlere tamamen bağlı kalmıştır. zaten bunu tefsirinin mukaddimesinde ifade etmiştir. Ancak bazı rivayetler diğer rivayetlerden sebab-i nûzûl rivayeti olarak farklılık arz etmektedir. Her ne kadar bu rivayetler nadir olup, bazısı Hâzin'in bizzat kendisinin kullandığı lafızlar, bazısı da almış olduğu rivayetlerden gelen lafızlar olsa da, Hâzin'in konuyu ele alış ve işleyiş biçimini ortaya koyacağı için nakletmeyi uygun bulduk.

---

¹³⁴ Hâzin, a.g.e., I, 436.

1- ALLAHU TEALA RESULÜ'NE İNDİRDİ. (ان الله انزل علي نبيه)

Bakara 2/146

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ

Kendilerine kitap verdiklerimiz, Peygamber'i kendi öz çocuklarını tanıdıkları gibi tanımaktadırlar. Buna rağmen onlardan bir grup, gerçeği bile bile saklamaktadır.

Ömer b. Hattâb rivayet etti: Ömer(r.a.) Abdullah b. selam'a: Allahu Teala Resulü Muhammed(s.a.v.)'e “*Kendilerine kitap verdiklerimiz, Peygamber'i kendi öz çocuklarını tanıdıkları gibi tanımaktadırlar. Buna rağmen onlardan bir grup, gerçeği bile bile saklamaktadır.*” ayet- i kerimesini indirdi. Peki bu nasıl tanımak bu nasıl bilmektir? dediğinde Abdullah b. Selam: “Ey Ömer, ben gördüğüm zaman gördüğüm şeyi tanırım, bilirim ve tasdik ederim. Oğlumu görüp tanıdığım bildiğim gibi. Fakat Muhammed(s.a.v.)'i görüp tanımak oğlumu görüp tanımaktan daha kuvvetlidir. Ömer(r.a.): “Nasıl oluyor yani” dediğinde Abdullah b selam: “Çünkü ben şahidim ki Muhammed(s.a.v.), kitabımızda Allah'ın vasıflarını açıkladığı şekilde gelmiştir.” Bunun üzerine Ömer(r.a.), Abdullah'ın alnından öptü ve “Allah seni muvaffak etsin ey İbn Selam, bak işte bunu doğru söyledin.” dedi.¹³⁵

2- BU AYET-İ KERİMENİN HEPSİ HAKKINDA İNMİŞ OLMASI MUHTEMELDİR. (يحتمل ان يكون في الكل)

Bakara 2/212

زَيْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

¹³⁵ Hâzin, a.g.e., I, 90.

İnkâr edenlere dünya hayatı güzel gösterildi. Onlar inananlarla alay ederler. Halbuki, inanıp sakınanlar kıyamet gününde onlardan üstündürler. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.

Hâzin bu ayetin sebab-i nûzülünü anlatırken, kaynak vermeden anlattığı ilk rivayette; “Bu ayet-i kerime müşrik Araplar ve Ebu Cehil hakkında inmiştir” deyip olayı ve gerekçesini anlatır. “Kıyle” lafzıyla naklettiği ikinci rivayette “Bu ayet, münafıklardan Abdullah b. Ubeyy ve arkadaşları hakkında inmiştir” deyip gerekçe zikretmez. Yine aynı lafız ve gerekçesiz olarak naklettiği üçüncü rivayette “Bu ayet, Yahudi liderleri hakkında inmiştir” dedikten sonra rivayetler arasında bir seçim yapmayarak yukarıdaki özel kalıbı kullanıp: **“Bu ayet-i kerimenin hepsi hakkında inmiş olması muhtemeldir.”** der.

3- ALLAH(C.C.) RASULÜ(S.A.V.)’NE BU AYETLE

VAHYETTİ (فاوحى الله الى رسوله بهذه الاية)

Bakara 2/223

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَنْوَا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ
مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

Kadınlarınız sizin yasal eşlerinizdir. Bu eşlerinizle arzu ettiğiniz şekilde sevişiniz. Önceden kendinizi buna hazırlayınız. Allah’tan korkun ve kesinlikle bilin ki, sizler O’na kavuşacaksınız. Ey Peygamber, inananları müjdele.

İbn Abbas’tan rivayet edildi. Ömer(r.a.), Hz. Peygamber(s.a.v.)’e gelerek “Helak oldum Ey Allah’ın Resülü(s.a.v)” dedi. Bunun üzerine Allah Resülü(s.a.v.) “Seni helak eden nedir?” diye sorunca Ömer(r.a.) “ Gece eşime arkadan yaklaştım” diye cevap verince Resulullah(s.a.v.) sustu ve cevap vermedi. Bunun üzerine **Allah(c.c.)**

Rasulü’ne(s.a.v.) bu ayetle *“Kadınlarınız sizin yasal eşlerinizdir. Bu eşlerinizle arzu*

ettiğiniz şekilde sevişiniz.” diye vahyetti. Bunun üzerine Allah Resulü(s.a.v) “Kadına ister önden, ister arkadan yanaş; ancak onunla dübüründen ve hayızlı haldeyken münasebetten sakın.” buyurdu.¹³⁶

4- BU AYET-İ KERİMENİN .... HAKKINDA NAZİL OLDUĞU ÜZERİNE MÜFESSİRLER İCMA ETMİŞLERDİR (اجمع اهل التفسير ان هذه الاية نزلت في...)

Ali İmran 3/59

ذَلِكَ نَثْوُهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذُّكْرِ الْحَكِيمِ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ
مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah, Âdem'i topraktan yarattı sonra da ona “ol” dedi, o da hemen oluverdi.

Bu ayet-i kerimenin Necran Hıristiyanlarından bir heyetin çekişmesi hakkında nazil olduğu üzerine müfessirler icma etmişlerdir. İbn Abbas'tan bir rivayette heyettekiler Hz. Peygamber(s.a.v.)'e gelerek: “Sana ne oluyor da Efendimizi ağzına alıyorsun. (Kötü söz söylüyorsun?), dediler. Hz. Peygamber(s.a.v.) onlara “O kimdir ve onun hakkında ne dedim ki?” buyurdu. Onlar: “O Efendimiz İsa(a.s.)'dır ve sen ona Allah'ın kuludur” diyorsun, dediler. Hz. Peygamber(s.a.v.): “Evet o Allah'ın kuludur. Onlar: “Sen onun bir benzerini gördün mü ve haberini getirdin mi? demeleri üzerine Cebrail geldi ve “*Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah, Âdem'i topraktan yarattı*” de, diye emretti.

Denildi ki: Allah Resulü(s.a.v.) onlara: “Evet o Allah'ın kulu Peygamberi ve Meryem el-Azrâ el-Betül'e ilka ettiği kelimesidir.” buyurdu. Heyettekiler bu cevaba

---

¹³⁶ Hâzin, a.g.e., I, 155.

kızarak: “Sen hiç babasız insan gördün mü? demeleri üzerine Yüce Allah bu ayet-i kerimeyi indirdi.¹³⁷

5- SONRA DA RASÜLULLAH (S.A.V.) BİZE BU AYET-İ KERİMEYİ OKUDU (ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ)

Ali İmran 3/77

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمًّا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini, basit bir dünyalık karşılığında satanlar var ya, işte onların ahirette hiçbir nasipleri olmayacak; Allah onlarla konuşmayacak, kıyamet günü onların yüzüne bakmayacak ve onları arındırmayacaktır. Onlar için acıklı bir azap vardır.

Bu lafız her ne kadar sebab-i nûzül lafzı gibi görünmüyorsa da onun sebab-i nûzül lafzı olduğunu bu rivayetin öncesi ve sonrasındaki altı esbâb-ı nûzül rivayetinden anlıyoruz. Şöyle ki Abdullah b. Mes’ud(r.a.)’dan gelen bir rivayette; Hz. Peygamber(s.a.v.): “Kim, hakkı olmadığı halde Müslüman kardeşinin malı üzerine yemin ederse kıyamet günü Allah’ı kendisine kızgın olarak bulur” buyurdu ve sonra da bize bu ayet-i kerimeyi okudu.¹³⁸

¹³⁷ Hâzin, a.g.e., I, 253.

¹³⁸ Hâzin, a.g.e., I, 261.

6- ALLAH, PEYGAMBER'İNE VAHYETTİ (قد اوحى الله الي النبي)

Ra'd 13/13

وَيَسْبَحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ
وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ

Gök gürültüsü övgü ile, melekler de heybetinden dolayı O'nu anarlar. Yıldırımları gönderir. Onlarla dilediğini çarpar. Onlar pek kuvvetli olan Allah hakkında tartışıyorlar. Oysa Allah'ın cezası şiddetlidir.

Hasan'dan bu ayet-i kerime sorulduğunda şöyle dedi: “Hz. Peygamber(s.a.v.), Arapların yoldan çıkmış azgınlarından birini Allah'a ve Resulüne davet etmeleri için Ashab'dan bir heyet göndermişti. Heyet gidip onu Allah ve Resulü'ne davet etti. O, heyete: “Bana Muhammed'in Rabbini anlatın. O nasıl bir şeydir? nedendir? Altından mı, gümüşten mi, demirden mi, bakırdan mıdır?” dedi. O'nun bu sözleri karşısında canları sıkılıp geri döndüler ve Hz. Peygamber(s.a.v.)'e adamın söylediklerini anlattılar ve: “Ey Allah'ın elçisi! Allah'a yemin ederiz ki, bu adam kadar kalbi küfür ile dolu, onun kadar Allah'a karşı küstahlıkta bulunan birini görmedik,” dediler. Hz. Peygamber(s.a.v.) onlara “O'na geri dönün” dedi. Onlar geri döndüler. Adam ilk sözlerini aynen tekrarlayıp “Muhammed(s.a.v.)'in görmediğim, tanımadığım, bilmediğim Rabbine mi icabet edeyim?” sözlerini de ilave etti. Heyet canları sıkılarak yine geri döndüler ve: “Ey Allah'ın elçisi! İlk söylediği sözlerin üzerine iyi sözler söylemedi, bilakis daha kötü sözler sarf etti,” dediler. Hz. Peygamber onlara “O'na geri dönün” dedi. Onlar da geri döndüler. Üçüncü kez bu azgın adam ile çekişip onu İslam'a davet ettikleri bir sırada, ansızın bir bulut yükselip başları üzerine geliverdi. Gök gürledi, şimşek çaktı. Onlar oturmuş bir vaziyette iken, bir yıldırım düşüp kâfiri yakıp kül ediverdi. Bunun üzerine heyettekiler derhal bu durumu Hz. Peygamber(s.a.v.)'e haber vermek için geri döndüler. onları Ashab'dan bir grup karşılayarak onlara: “Adamınız yandı değil mi?” dediler. Onlar da: “Siz nereden biliyorsunuz?” diye sordular. Onlar: Allah, Peygamber(s.a.v.)'ine “Yıldırımları gönderir. Onlarla dilediğini çarpar. Onlar pek kuvvetli olan Allah

hakkında tartışıyorlar. Oysa Allah'ın cezası şiddetlidir.” ayet-i kerimesini vahyetti, dediler.”¹³⁹

7- BUNUN ÜZERİNE CİBRİL O'NA BU SÛREYİ GETİRDİ.

(فَاتَاهُ جِبْرِيلُ بِهَذِهِ السُّورَةِ)

İhlâs Sûresi 112

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

De ki: “O Allah birdir”. “Herkes Allah’a muhtaçtır”. “Doğurmamış ve doğurulmamıştır”. “Hiç bir şey O’na denk değildir”.

Ebu’l-Âliye’den rivayet olunduğuna göre: “Müşrikler Hz. Peygamber(s.a.v.)’e ilahlarından bahsederek: “Bize Rabbini tanıt, Rabbinin nesebini söyle!” dediler. Bunun üzerine Cibrîl O’na bu sûreyi getirdi.”¹⁴⁰

8- O'NA VAHYOLUNDUĞUNU ANLADIM. BEN DE VAHİY BİTİNCEYE KADAR HİÇBİR ŞEY YAPMADAN BEKLEDİM.

(وَ عَرَفْتَ أَنَّهُ يُوْحِي إِلَيْهِ فَتَأَخَّرْتُ حَتَّى صَعِدَ الْوَحْيِ)

İsrâ 17/85

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar. De ki: “Ruhu tam anlamıyla bilmek, Rabbime aittir. Bu hususta size pek az bilgi verilmiştir”.

---

¹³⁹ Hâzin, a.g.e., III, 10.

¹⁴⁰ Hâzin, a.g.e., IV, 497.

Abdullah b. Mes'ud rivayet etti. “Ben Hz. Peygamber(s.a.v.) ile beraber yürüyordum. O’da hurma ağacından bir değneğe dayanıyordu. Derken bir Yahudi topluluğuna rastladı. Yahudiler birbirlerine “O’na ruhtan sorun” dediler. Bazıları da “Sormayın, belki hoşunuza gitmeyecek sözler duyarsınız.” diye karşı çıktı. Sonuçta kalkıp Hz. Peygamber(s.a.v.)’in yanına geldiler ve “Bize ruhtan haber ver” dediler. Hz. Peygamber(s.a.v.) onlara herhangi bir cevap vermeden sukût etti. **O’na vahyolunduğunu anladım. Ben de vahiy bitinceye kadar olduğum yerde hiçbir şey yapmadan bekledim.** Hz. Peygamber(s.a.v.) “*Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar. De ki: “Ruhu tam anlamıyla bilmek, Rabbime aittir. Bu hususta size pek az bilgi verilmiştir”* ayet-i kerimesini okudu. Bunu duyunca birbirlerine “Size sormayın demiştik” dediler.¹⁴¹

Başka bir rivayette onlardan sadece bir adam gelip Hz. Peygamber(s.a.v.)’e “Ey Ebe’l-Kâsım(s.a.v.), ruh nedir?” diye sordu.

9- BU, ... HAKKINDADIR BU, ... HAKKINDADIR BU, ... HAKKINDADIR (هذا في...)

Kasas 28/61

أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعَدًّا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
مِنَ الْمُحْضَرِّينَ

Güzel bir ödüle kavuşacağını kendisine söz verdiğimiz kimse, bu dünya hayatının geçici malından yararlandığımız, sonra da , kıyamet günü hesaba çekeceğimiz kişi gibi midir?!

Müfessirimiz bu ayet-i kerimenin esbâb-ı nûzülünü açıklarken “kıyle” lafzı ile dört ayrı kısa rivayet nakletmiştir. Bunlardan üç tanesi yukarıdaki özel bir lafız olarak seçtiğimiz örneğimizi temsil edecek şekildedir. İkinci rivayette “nezelet fi ...” ibaresi kullanılarak, diğer rivayetlerdeki; “-için veya –hakkında” manâsındaki “fi .....” harfi

¹⁴¹ Hâzin, a.g.e., III, 144.

cerinin, “..... hakkındadır” şeklindeki bir esbâb-ı nûzül ibâresi olduğu net bir şekilde ortaya konmak sûretiyle kafalardaki şüphe giderilmiştir. Bu durum örneğimizde daha net bir şekilde görülmektedir. Bir başka ifadeyle buradaki üç rivayet “nezele” lafzı kullanılmadan, daha doğrusu esbâb-i nûzûle ait hiçbir lafız kullanılmadan sebep-i nûzül rivayeti nakledilmiştir.

Rivayet 1: Bu, Mü'min ve kâfir hakkındadır.

Dikkat edilecek olursa bu rivayette ayet-i kerimeye giden “hâzihi” zamiri yerine “hâzâ” zamiri kullanılmıştır. Yani “Bu ayet-i kerime, Mü'min ve kâfir hakkındadır” yerine, “Bu durum veya hal, Mü'min ve kâfir içindir” demek istenmiştir.)

Rivayet 2: Bu ayet-i kerime, Hz. Peygamber(s.a.v.) hakkında nazil olmuştur (inmiştir).

Rivayet 3: Bu, Ali(r.a.), Hamza(r.a.) ve Ebu Cehil hakkındadır.

Rivayet 4: Bu, Ammâr b. Yâsir(r.a.) ve Velîd b. Muğîre hakkındadır.¹⁴²

Buna benzer bir örnek daha vardır. Aynı şekilde Mâûn Sûresinin ilk ayet-i kerimesinin esbâb-ı nüzûlü nakledilirken; ilk rivayet sebep-i nüzûl lafızlarından “nezele fî” lafzı kullanılarak başlanmış ancak ikinci, üçüncü ve dördüncü rivayetler “fî ...”, “fî ...”, “fî ...” şeklinde devam etmiştir.¹⁴³

10- BU DA EBÛ LUBÂBE HAKKINDA İNENLERDENDİR

(هذا مما نزل في ابي لبابة)

Enfal 8/28

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

¹⁴² Hâzin, a.g.e., III, 368-369.

¹⁴³ Hâzin, a.g.e., IV, 478.

Çocuklarınızın ve mallarınızın sizin için sadece bir imtihandan ibaret olduğunu ve büyük ödülün kesinlikle Allah katında bulunduğunu biliniz.

Bu da Ebû Lubâbe hakkında inenlerdendir. Çünkü onun malları ve evlatları Benî Kureyza (Kureyza oğulları aşireti) içindeydi. Bu yüzden o malları ve evlatları için endişelenip duruyordu. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indi.¹⁴⁴

Bunca kısa rivâyetin arasında uzun uzadıya zikredilen, anlatılan esbab-ı nüzûl rivâyetleri bir elin parmağının sayısına ulaşmaz. Almış olduğu en uzun rivâyetler şunlardır:

11- BUNUN ÜZERİNE “.....” AYET-İ KERİMESİ İNDİ

(*ففيه نزلت "....."*)

Enfal 8/19

إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ نُغْنِيَ
عَنْكُمْ فِتْنَتَكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ

(Ey inkârcular!) Eğer fetih istiyorsanız, işte fetih size geldi. Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer dönerseniz biz de döneriz. Çok kalabalık da olsa topluluğunuzun size hiçbir yararı olmayacaktır. Çünkü Allah müminlerle beraberdir.

Süddî ve Kelbî rivayet ediyor. “Müşrikler Bedir’de Hz. peygamber ve O’na inananlarla karşılaşmak için Bedir’e hareket etmek üzere Mekke’den çıkacakları zaman Kâbenin örtüsüne sarıldılar ve : “Allah’ım iki ordunun en yükseğine, iki topluluğun en doğrusuna, iki cemaatin en iyisine, iki dinin en faziletlisine yardım et” diye dua ettiler.

---

¹⁴⁴ Hâzin, a.g.e., II, 302.

Bunun üzerine “Ey müminler, eğer fetih istiyorsanız, işte fetih size geldi.” ayet-i kerimesi indi.¹⁴⁵

12- BU AYET-İ KERİME, BU GİBİ KİMSELER HAKKINDA NAZİL OLMUŞTUR (و فِي مِثْلِ ذَلِكَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ)

Lokman 31/6

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

İnsanlardan, bilinçsizce Allah yolundan çevirmek ve onunla alay etmek için boş ve yanlış sözleri satın alanlar vardır. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

Tirmizî'nin tahririni yaptığı bir rivayette Allah resulü(s.a.v.): “Sesini yükselterek şarkı söyleyen bir kimseye Allah Teâlâ iki şeytan gönderir. Bu şeytanlardan biri bir omzuna, ötekisi diğer omzuna otururlar ve o kişi susuncaya kadar onu ayaklarıyla darbelemeye devam ederler.” buyurmuştur. **Bu ayet-i kerime, bu gibi kimseler hakkında nazil olmuştur.**¹⁴⁶

Bu ayet-i kerime için yukarıdaki esbab-ı nüzûl lafzına yakın bir lafızla Beğavi'nin Sa'lebî isnadıyla rivayet ettiği başka bir esbab-ı nüzûl rivâyeti daha vardır ki Hâzin bu lafızları başka hiçbir yerde kullanmamıştır. “**Ve fî misli hâzâ nezelet**” lafzıyla nakledilen rivayet şöyle geçmektedir.

Hz. Peygamber(s.a.v.) “Şarkıcı kadınları öğretmek, bunları satın almak ve parasını yemek helal değildir” buyurmuşlardır. **Bu ayet-i kerime, bu gibi durumlar için nazil olmuştur.**¹⁴⁷

¹⁴⁵ Hâzin, a.g.e., II, 302.

¹⁴⁶ Hâzin, a.g.e., III, 396.

¹⁴⁷ Hâzin, a.g.e., III, 396.

Sözü geçen ayet-i kerime için iki rivayet daha vardır. Yukarıdaki örneğimizi temsil eden iki rivayetin boşlukta kalmaması için diğer iki rivayetin konusunu vermek uygun gelir diye düşündük. Şöyleki bu ayet, Nadr b. Hâris hakkında nazil olmuştur. Nadr, ticaretle meşgul olan putperest bir müşrikti. Hz. Peygamber(s.a.v.)'in Kur'an'da geçen kıssalarına karşı, acem hikayeleri ve efsaneler anlatır, insanları kendisini dinlemeye davet ederdi. Dahası def çalan şarkı söyleyen cariye satın alır, ona şarkı söylettirip dans ettirerek halkı Kur'an dinlemekten alıkoyardı. Hatta bir kimsenin Kur'an dinlediğini ve İslam'a yakınlaştığını duyduğunda sokağa çıkar, onu bulur, evine getirir ve cariyesine "Haydi bu adamı yedir, içir, eğlendir" diye emrederdi. Sonrada adama "Gördün mü bu Muhammed(s.a.v.)'in söylediklerinden, namazdan, oruçtan ve savaşa gidip ölmekten daha iyi değil mi?" diyerek Allah yolundan ve İslam'a girmekten alıkoyardı.

13- ALLAH(C.C.) BU SÛREYİ İNDİRDİ (أنزل الله هذه السورة)

Duha suresi 93/1-11:

وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ
وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ وَوَجَدَكَ عَائِلًا
فَأَعَانَىٰ فَمِمَّا الْيَتِيمِ فَلَا تَفْهَرُ وَمِمَّا السَّائِلِ فَلَا تَنْهَرُ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ

Kuşluk vaktine, Karanlığı bastığında geceye and olsun ki, Rabbin seni ne bıraktı ne de sana darıldı. Senin görevinin sonu kesinlikle başlangıcından daha iyi olacaktır. Rabbin sana ileride verecek ve sen de razı olacaksın. Seni öksüz bulup, barındırmadı mı? Seni şaşkınlık halinde bulup da, doğru yolu göstermedi mi? Seni fakir bulup da zenginleştirmede mi? Öyleyse yetimi aşağılama, Dilenciyi azarlama, Rabbinin nimetini süreklı anlat.

Zeyd b. Eslem rivayet etti: "Cebrail(a.s.) Rasulullah(s.a.v.)'e vahiy getirmekte

gecikti, bundan dolayı Rasulullah(s.a.v.) çok korktu ve endişe etti. Nihayet Cebrail(a.s.) gelince Hz. Peygamber(s.a.v.) O'na: "Ey Cebrail, seni o kadar çok seviyorum ki bu kadar uzun süre gelmeyince endişelendim." dedi. Cebrail(a.s.) de O'na: "Ben seni daha çok seviyorum, fakat ben bir emir kuluyum." deyip "*Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz*" ayet-i kerimesini getirdi. **Bunun üzerine Allah(c.c.) bu sûreyi indirdi.**¹⁴⁸ Bu şekilde bir diğer örnek İhlâs Sûresidir.¹⁴⁹

Hâzin'in sadece bir kez kullandığı yukarıdaki esbab-ı nüzûl lafzına benzeyen "**Bunun üzerine bu konu hakkında bu iki sûre indi**" anlamındaki "**fe nezelet i's-sûretân fihi**" diye özel bir lafız daha vardır ki onu zikretmeden geçemeyeceğiz. Lebib. Asam adlı Yahudinin Hz. Peygamber(s.a.v.)'e yaptığı büyü ve Allah(c.c.)'ın iki melek göndererek bunu Rasulü(s.a.v.)'ne haber verip rahatsızlığından bu iki sûre ile kurtulmasını anlatan Mavvezateyn (Felak ve Nas) sûrelerinin esbab-ı nüzûlünün anlatıldığı uzun bir rivayette bu lafız kullanılmıştır.¹⁵⁰

C- HER ÂYET İÇİN BİR SEBEB-İ NÜZÛL ARAMAMASI

Bütün tefsirlerinde esbab-ı nüzûl rivâyetlerinin önemli bir yekün tuttuğu kuşkusuzdur. Çalıştığımız bu eserin tümündeki sebab-i nüzûl rivâyetlerinin sayısı toplam 88 sure içerisinde 783 âyettir. Geri kalan 24 sure içerisinde herhangi bir sebab-i nüzûl rivâyetine rastlanmamıştır. Hakkında sebab-i nüzûl bulunan âyetlerin tam listesi çalışmamızın sonunda Ekler Bölümünde verilecektir. Müfessirimiz, ilgili âyetlerde bu rivâyetleri kullanarak tefsirine zenginlik katmıştır. 6236 âyetin yanında bu rakam onda bir oranına bile ulaşmamaktadır. Ama bu rivâyetlerin, âyetlerdeki müphemliği ortadan kaldırmaya vesile oldukları da muhakkaktır.

---

¹⁴⁸ Hâzin, a.g.e., IV, 437.

¹⁴⁹ Hâzin, a.g.e., IV, 497.

¹⁵⁰ Hâzin, a.g.e., IV, 499-500.

II- OLUMSUZ YÖNDEN

Yukarıda müspet özelliklerini anlatıp örneklendirdiğimiz Hâzin tefsirinin esbab-ı nüzûl rivâyetlerinde bir takım olumsuzluklar da görmekteyiz. Şimdi başlıklar halinde bunları görelim:

A- SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ İSNAD KULLANMADAN NAKLETMESİ

Hadîs, tarih ve tefsir gibi İslâmi ilimlerin ilk dönemine âit eserlerden hiçbiri râvî zincirinden, seneden hâlî olmamıştır. Daha sonraki dönemlerde de bu devam etmiştir. Yani isnâdsız ilim yoktur. Fakat Hâzin, tefsirinde ilk devirlerden itibaren çok büyük önem arz eden isnâd sistemine gerekli önemi göstermemiştir. Onu tenkit edenlerin hemen hepsi onu, Usûl-ü Hadîs yönünden isnâda önem vermemesi yönünden tenkit ederler. Her ne kadar tefsirine sadece ilk râvîlerini koyup isnad koymamasını “Çok uzun olmasın diye isnad zincirini koymadım” diye bir gerekçe ile açıklasa da bu gerekçe onun sened kullanmama, ilmi senetsiz nakletme eksikliğini gidermez. İşte Hâzin’in bu yanı olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Belki bütün rivayetleri bir arada nakletmesi, okuyucular tarafından istenen bir durum olsa da, isnadsız ilim olmayacağından bu yönü de onu eleştirilerden kurtarabilecek durumda değildir.

İşte bu ve benzeri sebeplerden ötürü Hâzin, tefsirinde sebab-i nüzûl rivâyetlerini verirken, ne haberi rivâyet eden râvîyi ne de bu rivâyeti aldığı kaynağı belirtmiştir. Bazı rivayetlerinde ilk râvîyi zikretmesi bir nebze bizi ilk kaynağa doğru kanalize etse de ilmi açıdan çok fazla bir şey ifade etmez. Durum böyle olunca sanki bu nüzûl rivâyetleri, bir

kıssa anlatımı gibi kalmıştır. O halde bizim gibi araştırmacılara düşen, Tefsir ve Esbâb-ı Nüzûl ile ilgili sahih kaynaklardan bunları taramak ve sıhhatini ortaya koymaktır.

B- BAZI ÂYETLERİN SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ FARKLI YERLERDE VERMESİ

Hâzin, bazı âyetleri tefsir ederken mushaf dizilişinde ileride gelecek olan ya da geride kalmış olan bazı âyetlerin sebab-i nüzûl rivâyetlerini, işlemekte olduğu âyetle bir bağlantı kurmak suretiyle zikrederken, âyetin aslî yerinde bunları hiç kullanmamıştır.

İsrâ Sûresi 85. ayet-i kerimesinin esbâb-ı nüzûlünü İbn Abbas'tan bir rivayetle anlatırken, bu ayetin iniş sebabini açıklar ve hemen arkasından başka bir sebab-i nüzûl belirtmeden, Kehf Sûresi 9. ve 23. ayetlerini de zikreder. Ancak aynı sebab-i nüzûl rivayetini sırası geldiği zaman kehf sûresi 9. ve 23. ayetin geçtiği yerde zikretmez. Şimdi bu rivayeti inceleyelim.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar. De ki: “Ruhu tam anlamıyla bilmek, Rabbime aittir. Bu hususta size pek az bilgi verilmiştir”.

İbn Abbas rivayet ediyor: Kureyş toplandı ve aralarında “Muhammed(s.a.v.) aramızda doğrulukla ve güvenilir kişi olarak yaşadı ve hiçbir zaman yalanına şahit olmadık. O’da dilediğince iddiada bulundu. Medine’ye, Yahudilerden bir heyet gönderin de O’na Ehli kitaptan sorsunlar.” diye aralarında konuştular. Bunun üzerine içlerinden bir grup seçip Medine’ye gönderdiler. Orada bir Yahudi onlara : “O’na üç şeyden sorun. Eğer onlara cevap verecek olursa, bilin ki, O Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Eğer cevap veremezse, o zaman O peygamber değildir. Eğer ikisine cevap verir bir soruya cevap vermezse, O peygamberdir fakat bu durumda O’na kaybolan gençleri sorun, onların durumları neydi? Çünkü onların çok şaşılacak

durumları vardı. O'na arzın doğusuna ve batısına ulaşan gezgin adamın durumunu sorun. Onun haberi neydi? Nihayet O'na ruhu; ruhun ne olduğunu sorun.” dedi. Bunun üzerine heyet Hz. peygamber(s.a.v.)’in huzuruna çıkıp O’na bu üç soruyu sordular. Hz. peygamber(s.a.v.), “İnşallah” demeden: “Sorduğunuz sorulara yarın cevap vereceğim” dedi. Hz peygamber(s.a.v.) vahyi; Mücâhid’e göre on iki gün, başka bir rivayete göre on beş gün, daha başka bir rivayete göre kırk gün bekledi. Mekkeli kitap ehlinde olanlar: “Muhammed(s.a.v.) bize yarın diye söz vermişti. Sabah oldu günler geçti, hâlâ haber vermedi” diye yaygara kopardılar. Allah Resulü(s.a.v.), vahyin kesilmesine çok üzüldü. Mekkelilerin sözleri de çok ağırına gitti. Nihayet Cibril Allahü Teala’nın şu ayet-i kerimelerini getirdi. *“Herhangi bir şey hakkında: أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ كَانُوا آلَ اللَّهِ فَأَعْلَىٰ ذَٰلِكَ عَدَا”*¹⁵¹ “Kesinlikle ben bunu yarın yapacağım” deme.”¹⁵¹ *“Yoksa sen Mağara arkadaşlarını ve kitabede yazılı olanları Bizim ayetlerimizden en şaşılacak olanı mı sandın?”*¹⁵² *وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا* “Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar. De ki: “Ruhu tam anlamıyla bilmek, Rabbime aittir. Bu hususta size pek az bilgi verilmiştir”.¹⁵³ Örnekte görüldüğü gibi bir sebep-i nûzül, tam üç tane ayet-i kerimenin sebep-i nûzülüdür.¹⁵⁴

Bununla birlikte Hâzin’in, ara yerlerde yeri gelmişken kabilinden verdiği sebep-i nûzül rivayetlerini iniş sırasına göre tefsir etme sırası geldiğinde de naklettiğini görüyoruz. Bunun misallerini daha önce **“Sebeb-i nûzûl rivâyetlerini farklı yerlerde vermesi”** başlığı altında vermiştik Bu durumda bu yönden acımasızca eleştirilmesini doğru bulmuyoruz; Çünkü Hâzin bu şekilde; yani yeri gelmişken kabilinden çok rivayette bulunmuş, ancak sırası geldiğinde aynı rivayeti nakletmekten çekinmemiştir. Mesela Tevbe Sûresi 113. ayet-i kerimesini açıklarken, 114. ayetin sebep-i nûzül

¹⁵¹ Kehf Sûresi 18/23.

¹⁵² Kehf Sûresi 18/9.

¹⁵³ İsrâ Sûresi 17/85.

¹⁵⁴ Hâzin, a.g.e., III, 144.

rivayetini nakletmiş; ancak hemen sonrasında 114. ayet-i kerimenin sırası geldiğinde, yine aynı rivayeti aynen nakletmiştir.¹⁵⁵ Bir diğer örnek; Nisa Sûresi 23. ayet-i kerimesinin tefsirini yaparken Ahzâb Sûresi 4. ayet-i kerimesinin sebab-i nüzûlünü vermiş¹⁵⁶ ve ancak bu ayetin iniş sırasına göre tefsir etme sırası geldiğinde aynı rivayeti yine nakletmiştir.¹⁵⁷ Başka bir örnek ise şudur. Şuarâ Sûresi 214. ayet-i kerimesinin tefsirini yaparken,¹⁵⁸ Mesed (Tebbet) Sûresi'nin sebab-i nüzûlünü vermiş, aynı şekilde Mesed Sûresi'nin tefsir etme sırası geldiğinde aynı rivayeti eksiksiz şekilde yine nakletmiş olduğunu görüyoruz.¹⁵⁹ Bu rivayetleri çalışmamız gereksiz şekilde uzamaması için geniş biçimde almayı, sadece örneklerin bulunduğu cilt ve sayfaları dipnotta vermek sûretiyle yetinmeyi daha uygun bulduk.

C- BAZI ÂYETLERİN SEBEB-İ NÜZÛL RIVÂYETLERİNİ ÇOK UZUN VERMESİ

Hâzin, tefsirinde çok uzun sebab-i nüzûl rivayetine fazla yer vermemiştir. Olanlar ise iki elin parmak sayısını geçmez. Tek rivayette yaklaşık bir sayfaya yakın uzunluktaki Ali İmran Sûresi hem birinci ayeti,¹⁶⁰ hem de yüz yetmiş ikinci ayeti,¹⁶¹ bir sayfa kadar Nur Sûresi altıncı ayeti,¹⁶² yarım sayfa kadar Enfal Sûresi on yedinci ayeti,¹⁶³ bir sayfadan biraz fazla olan İsra Sûresi doksanıncı ayeti,¹⁶⁴ yarım sayfaya

---

¹⁵⁵ Hâzin, a.g.e., II, 412.

¹⁵⁶ Hâzin, a.g.e., I, 360.

¹⁵⁷ Hâzin, a.g.e., III, 408.

¹⁵⁸ Hâzin, a.g.e., III, 333.

¹⁵⁹ Hâzin, a.g.e., IV, 494.

¹⁶⁰ Hâzin, a.g.e., I, 223,

¹⁶¹ Hâzin, a.g.e., I, 321.

¹⁶² Hâzin, a.g.e., III, 282.

¹⁶³ Hâzin, a.g.e., II, 300.

¹⁶⁴ Hâzin, a.g.e., III, 146.

yakın Mâide Sûresinin ikinci âyeti¹⁶⁵ ve bir sayfadan fazla Tevbe Sûresi yetmiş beşinci ayetidir.¹⁶⁶ Diğer bir uzun sebab-i nüzûl rivayeti, iki sayfaya yakın uzunlukta Münafikûn Sûresi altıncı âyetidir.¹⁶⁷ En uzun rivayet ise İsrâ Sûresinin birinci ayetinin sebab-i nüzûlü olarak verilip devamında İsrâ ve Mirac hadisesinin anlatıldığı birbiriyle bağlantılı birkaç rivayetten oluşan yedi sayfalık nakildir.¹⁶⁸ Geri kalan rivâyetler içinde uzunluğu bir sayfaya ulaşan sebab-i nüzûl pek de yoktur. Fazla yer tutmaması için burada zikretmeyeceğiz.

---

¹⁶⁵ Hâzin, **a.g.e.**, II, 4.

¹⁶⁶ Hâzin, **a.g.e.**, II, 386-387.

¹⁶⁷ Hâzin, **a.g.e.**, IV, 298.

¹⁶⁸ Hâzin, **a.g.e.**, III, 109-117.

III- HÂZİN'İN SEBEB-İ NÜZÛL RIVÂYETLERİNİ ALDIĞI KAYNAKLAR

İlk bölümde Hâzin'in hayatını, çevresini, şeyhlerini ve talebelerini anlatırken, O'nun ilmi elde etme açısından bir kütüphanede görevli olduğu için çok şanslı olduğunu, ancak yaşadığı dönemde Moğolların Bağdat'ı işgal edip yakıp yıkması ve ilim meclislerini dağıtması sebebiyle ilim ortamının olmaması yönüyle şanssız olduğunu söylemiştik. Hatta İslâmi ilimlerin bir duraklama devresine girdiğini, hâşiye, şerh ve telhisler döneminin başladığını, Hâzin'in tefsirinin de Beğavi'nin "Meâlimu't-Tenzîl" adlı eserinin bir telhisi olduğunu söylemiştik. Aynı şekilde Hâzin'in tefsirine yazdığı mukaddimesinde eserinin daha fazla uzun olmaması için isnadları hazfettiğini bundan dolayı eserin, rivayetleri bir arada bulundurması yönünden güzel olmasına rağmen isnadların hazfedilmiş olmasının da ilimi açıdan büyük bir eksiklik olduğunu ilave etmiştik.

Hâzin hicri sekizinci y.y. müfessirlerindedir. Gerek yukarıda anlatılan durumlar, gerekse ilk dönem müfessirlerden olmayıp eserinin kaynak tefsirler içinde bulunmaması onun şöhretli bir tefsir olmasına mani olmuştur. Bu sebeplerden dolayı araştırmamıza konu olan Hâzin'in "Lübâbü't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl" adlı tefsiri, sadece rivayetleri bir arada bulmak isteyen tefsir okuyucuları tarafından tercih edilen bir eser konumuna gelmiştir. Ancak yukarıdaki cümlede geçen "rivayetler" ibaresi sadece "esbâb-ı nüzûl" rivayetlerini içerir. Hâzin'in tefsiri pekala geniş ve kapsamlı bir eserdir. Esbâb-ı nüzûl rivayetleri yanında diğer tefsir konularını içeren çok sayıda rivayet de vardır. Ayrıca giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi eser, gerek fihhi gerek tarihi gerekse kelime bilgisi ve yorumlar açısından dolu dolu bir eserdir. Bundan dolayı cümlelerimizin yanlış anlaşılması, ilmi bir çalışma yapmamız ve gayemizin de en doğruyu bulmaya çalışmak olmasından dolayı yanlış anlaşılmamak ve en doğruya ulaşmak en büyük şîârımızdır. Kaş yapalım derken göz çıkarmak en büyük korkumuzdur. O yüzden baştan sona Kur'an-ı Kerîm'in geniş ve kapsamlı bir tefsiri olan

bir çok tefsir konularını çok geniş ele alan Hâzin'in "Lübâbü't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl" adlı tefsirini, okuyucunun niçin tercih etmiş olduğunu bilmek imkansızdır.

Hâzin'in ilk dönem müfessirlerden olmayıp, hicri sekizinci y.y. müfessirlerinden olması dolayısı ile kendisinden sonraki müfessirlerin Hâzin'den rivayet nakletmesi imkansız hale gelmektedir. Bundan dolayı biz de ancak Hâzin'in kendisinden rivayet naklettiği ilk dönem müfessirlerden veya hemen sonraki dönemlerin tefsir klasiği olarak bilinen tefsirlerden naklettiği rivayetlerden örnekler vermeye çalışacağız. Ayrıca "ruviye" veya "kîle" kaydını koyarak kaynak adını zikretmeden, öncekilerin görüşlerinden istifade etmek, müfessirlerde sık sık görülen bir husustur. Bunu Hâzin'de de görüyoruz.

A- İBN ABBAS'TAN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ

Hâzin hiç şüphesiz en çok rivayeti İbn Abbas'tan yapmıştır.

Örnek 1 Sâd 38/3

كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَوَلَاتَ حِينٍ مَنَّا

Biz onlardan önce de nice nesilleri helak ettik. Yalvardılar ama yalvarma zamanı geçmişti.

İbn Abbas rivayet etti: "Mekke'li kafirler savaşa gidip savaş anında zor durumda kaldıkları zaman birbirlerine "Haydi şimdi yalvarma zamanı, yalvaralım kurtulalım." manasına "Menâs" derlerdi. Aynı şekilde Müslümanlarla yaptıkları Bedir harbinde de yenilgi ve azap üzerlerine çökünce aynı şekilde birbirlerine "Kaçın, uyanık olun,

yalvarın” manalarını kastederek “Menâs” demeleri üzerine Allah (c.c.) bu ayeti kerimeyi indirdi.¹⁶⁹

Örnek 2: Muhammed 47/4

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَخِنْتُمُوهُمْ فَاسُدُّوا وُجُوهَكُمْ فَاسِيئُوا إِلَيْهِمْ وَإِنَّمَا الْغَنَاءُ عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ إِحْسَانٌ يُجْرَىٰ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَذَاهِبْ أَيْنَ تُرِيدُ
فَدَاءٌ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ

İnkâr edenlerle savaşta karşılaştığınızda, hemen boyunlarını vurun. Onları yendiğinizde de sıkıca bağlayın. Savaş sona erdiğinde ya bir lütuf olarak karşılıksız, ya da fidiye olarak salıverin. Allah dileseydi, onlara galip gelirdi. Fakat kiminizi kiminizle denemek için böyle yaptı. Allah yolunda öldürülenlerin yaptıkları hiçbir işi Allah asla boşa çıkarmayacaktır.

İbn Abbas rivayet ediyor: “Bu ayet-i kerime, Müslümanlar çoğalıp, güçleri, kuvvetleri ve otoriteleri artınca; esirler hakkında inmiştir.”¹⁷⁰

Örnek 3: Zuhruf 43/44

وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ

Bu Kur’an sana ve ümmetine bir öğüttür. İleride sorgulanacaksınız.

İbn Abbas rivayet etti: “Hz. Peygamber(s.a.v.)’e “Senden sonra neler olacak, insanlar ne yapacak, işlerin sonu nereye çıkacak” diye sorulduğunda bu ayet-i kerime ininceye kadar hiçbir şey söylemedi.”¹⁷¹

¹⁶⁹ Hâzin, a.g.e., IV, 31.

¹⁷⁰ Hâzin, a.g.e., IV, 140.

¹⁷¹ Hâzin, a.g.e., IV, 110.

B- MÜCÂHİD'DEN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ

Örnek 1: Nisa 4/65

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

Rabbine and olsun ki onlar, aralarındaki anlaşmazlıklarda seni hakem kılmadıkça, sonra da, verdiği hükümden dolayı hiç sıkıntı duymadan gönül huzuru ile onu kabul etmedikçe ve kesin olarak boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.

Mücahid ve Şa'bî'nin rivayetine göre bu ayet-i kerime; aralarındaki husumet sebebiyle Hz. Peygamber(s.a.v.)'e gelip hüküm soran, sonrada Hz. Peygamber(s.a.v.)'in verdiği hükme razı olmayan, münafık ve Yahudi iki kişi hakkında nazil olmuştur.¹⁷²

Örnek 2: Nahl 16/106

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا أَكْرَهَ فَعَلَيْنَاهُمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

Kalbi imanla huzur bulmuşken, küfre zorlananlar hariç; kimler inandıktan sonra Allah'ı inkar eder ve isteyerek kalplerini küfre açarlarsa bilsinler ki, Allah'ın gazabı onların üzerinedir. Onlar için ahirette de büyük bir azap vardır.

Mücahid rivayet ediyor: “Bu ayet-i kerime Mekke ehlinden iman etmiş kimseler hakkında nazil olmuştur. Bunun üzerine Medine'deki bazı Sahâbiler “Hicret edin; çünkü hicret etmediğiniz sürece sizi bizden saymayız.” diye onlara mektup yazmışlardı. Bunun üzerine onlar Medine'ye gitmek üzere Mekke'den çıktılar. Ancak Kureyş yolda onlara yetişti ve onlara dinlerinden çıkmaları için işkence yaptı. Bu işkencelere dayanamayan

¹⁷² Hâzin, a.g.e., I, 396.

Mekkeli Müslümanlar, bu zorlama altında istemeyerek onların istedikleri kelimeleri söylediler. Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.

Hâzin bu rivayet hakkında şu değerlendirmeyi yapıyor. Bu rivayet zayıf bir rivayettir; çünkü bu ayet-i kerime Mekki bir ayet olup inişi de hicret emri verilmeden önceki İslam'ın ilk devirlerine rastlar.¹⁷³

Örnek 3: Fetih 48/11

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِآلِسِنْتِهِمْ مَا
لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ فُلٌ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ
اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

Bedevilerden savaştan geriye kalanlar sana: “Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Bizim için bağışlanma dile” diyecekler. -Onlar içlerinde olmayanı dilleriyle, söylerler-. De ki: “Eğer Allah size bir zarar veya fayda vermek isterse, O’na karşı kimin elinden bir şey gelir. Doğrusu Allah yaptıklarınızdan haberdardır”.

İbn Abbas ve Mücahid ayet-i kerimenin bedevilerden Gaffar, Müzeyne, Cüheyne, Eşca’, Neha ve Eslem kabileleri hakkında nâzil olduğunu rivayet etmişlerdir. Şöyleki:

Allah'ın Rasulü(s.a.v.), umre niyetiyle Mekke'ye gitmek istediği zaman, Mekke müşriklerinin taarruzundan ve kendisini Harem'den men etmelerinden sakınarak, kendisi ile beraber bir takım bedevilerin de mekke'ye gitmelerini talep etmiş ve Mekke'ye savaş için değil, umre yapmak için gideceğini insanlara ilan etmişti. bütün bunlara rağmen bedevilerden birçokları meşguliyetlerini bahane ederek ağır almışlar, Hz. Peygamber(s.a.v.)'e muhalefet etmişlerdi. Bunun üzerine Allah(c.c.), geri kalan bu bedeviler hakkında bu ayet-i kerimeyi indirerek, onların durumlarını, Medine'ye geri döndüklerinde mazeret belirtip özür için yanına geleceklerini, kendileri adına Allah'tan

¹⁷³ Hâzin, a.g.e., III, 100.

istiğfar etmesini isteyeceklerini, dilleriyle söylediklerinin kalplerinde olmadığını ve onlara ne söylemesi gerektiğini mucizevî bir şekilde haber verdi ¹⁷⁴

C- MUKÂTİL B. SÜLEYMAN'DAN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ

Hâzin, esbâb-ı nüzûl rivayetleri naklederken iki ayrı Mukâtil ismi geçmektedir. Birisi, Mukâtil b. Süleyman; diğeri ise Mukâtil b. Hayyân'dır. Eserinde bu müfessirlerden alıntı yaptığı zaman sadece قال مقاتل (Mukâtil dedi ki:...)ve benzeri ifadelerin bulunduğu yerlerde Mukâtil b. Süleyman'ı kastettiğini anlıyoruz. Aksi takdirde Mukâtil b. Hayyan'ı ismen zikretmektedir. Hâzin, bu eserinde “Mukâtil” ismini sarâhaten kaynak olarak birçok yerde zikretmesine rağmen Mukâtil b. Hayyan ismini sadece bir rivayette zikretmiştir. Bu alıntılar, bazen harfi harfine örtüşmekte bazen de mânâ olarak aynı kapıya çıkmaktadır. Ayrıca Hâzin'nin, isim zikretmeden de Mukâtil'den meçhul sîğalarla alıntı yapmış olabileceğini varsayarak örneklerimize geçiyoruz. Biz burada sadece örnek olarak Hâzin tefsirindeki metni alıp sarahaten “Mukâtil dedi ki ...” şeklindeki rivayetlerin yerine işaret edeceğiz.

Örnek 1: Tevbe 9/23

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى
الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَّخِذْهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Ey inananlar, şayet küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi dostlar edinmeyin. Sizden kim onları dostlar edinirse, işte onlar kendilerine yazık edenlerdir.

---

¹⁷⁴ Hâzin, a.g.e., IV, 157.

Mukatil rivayet etti: Bu ayet İslam dininden irtidat edip Mekke'ye giren dokuz kişinin müminleri yakınlarından uzak tutmak için inmiştir.¹⁷⁵

Örnek 2: En'am 6/122

أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ
بَخَارٍ مِّنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Ölü gibi iken imanla dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kişiyle, inkarın karanlıklarına saplanıp çıkamayan kişi bir midir?! Aynı şekilde inkar edenlere de yaptıkları güzel gösterilmiştir.

Mukatil rivayet ediyor: “Bu ayet-i kerime Hz. Peygamber(s.a.v.) ve Ebu cehil hakkında nazil olmuştur. Ebu Cehil: “Abdi Menâf Oğullarıyla biz şeref konusunda, koşuda baş başa giden iki at misali devamlı yarış halindeydik. Böyle bir zamanda onlar: “Bizde kendisine vahyolunan bir Nebî var” demeleri üzerine Ebu Cehil:”Vallahi biz buna inanmayız, O'na gelen vahiy gibi bize de vahiy gelinceye kadar biz O'na tabi olmayız.” dedi. Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.¹⁷⁶

Hâzin, Mukâtil'den En'am Sûresi 122. ayet-i kerimesi için yaptığı bu rivayeti, aynı sûrenin 124. ayet-i kerimesi için de nakleder. Hem yine Mukâtil'den ve kelimesi kelimesine aynı lafızlarla.¹⁷⁷

Örnek 3: Nisa 4/148

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَن ظَلِمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا

Haksızlığa uğrayanların kendilerine yapılan hakareti dile getirmelerinin dışında, Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez. Allah, her şeyi işitir ve bilir.

Mukâtil rivayet ediyor: “Bu ayet-i kerime Ebu Bekir Sıddık(r.a.) hakkında nazil olmuştur. Bir adam geldi ve Hz. Peygamber(s.a.v.)'in huzurunda Ebu Bekir(r.a.)'e

¹⁷⁵ Hâzin, a.g.e., II, 344.

¹⁷⁶ Hâzin, a.g.e., II, 153.

¹⁷⁷ Hâzin, a.g.e., II, 154.

hakaretler yağdırdı. Fakat Ebu Bekir(r.a.), hiç sesini çıkarmadı. Adam yine aynı şekilde hakaretlerine, küfürlerine devam etti. En son dayanamayan Ebu Bekir(r.a.) adama karşılık verdi Bunun üzerine Hz. Peygamber(s.a.v.) kalktı ve gitmeye yeltendi. Ebu Bekir(r.a.) “Ya Resulullah(s.a.v.) adam bana küfretti fakat sen hiçbir şey demedin. Ben adama karşılık verince kalktın ve gitmeye çalıştın” deyince. Hz. Peygamber(s.a.v.): “Senin için melek buraya geldi. Sen adama karşılık verince melek gitti, şeytan geldi ve ben de kalktım.” diye cevap verdi. Bunun üzerine “..... Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez. Allah, her şeyi işitir ve bilir” ayet-i kerimesi nazil oldu.¹⁷⁸

D- MUKÂTİL B. HAYYÂN'DAN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ

Hâzin, tefsirinde Mukâtil b. Hayyân'dan sadece bir yerde sebab-i nüzûl rivayeti nakledece.

Ali İmran 3/102

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ

Ey inananlar, Allah'ın buyruklarına karşı gelmekten gereği gibi sakının ve ancak ölünceye dek müslüman olarak kalın.

Mukâtil b. Hayyân rivayet ediyor: ”Evs ve Hazrec kabileleri arasında cahiliye devrinden kalma kin ve düşmanlık vardı. Hz. Peygamber(s.a.v.), Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra onların aralarını düzeltti. Buna rağmen Evs'ten Sa'lebe b. Gunem ile Hazrec'ten Es'ad b. Zürâre, birbirlerine karşı kabilelerini övmeye başladılar. Evsten olan : “Bizden iki şahadet sahibi Huzeyme, meleklerin yıkadığı Hanzala, Uhut Savaşı'nda Hz. Peygamber'in yanında ölünceye kadar O'nu korumaya yemin eden Âsım b. Sâbit b. Eflâh, Beni Kureyza hakkındaki hükmünden dolayı Allah'ın ondan razı

---

¹⁷⁸ Hâzin, a.g.e., I, 441.

olması üzerine Rahmân'ın Arşı'nın titrediği Sa'd b. Muaz gibi büyükler vardır.” diye övündü. Hazretten olan: “Bizden Kur'an'nın, hakkında hüküm indirdiği Übey bi Kâb, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit ve Ebu Zeyd gibi dört büyük zâtın bulunduğu gibi Ensarın hatibi ve reisi Sâd b. Ubâde de vardır.” diye karşılık verdi. Derken söz uzadı ve her ikisi de kızarak şiirlerle atışarak övünmelerine devam atiler. Bunların münakaşalarını duyan Evs ve Hazrec toplandılar. Yanlarında silahları da vardı. Bu arada Hz. Peygamber(s.a.v.) de gelip aralarını düzeltti. Bu olay üzerine Allah Azze ve Celle bu ayet-i kerimeyi indirdi.¹⁷⁹

E- TABERÎ'DEN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ

Örnek 1: Tevbe 9/92

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أُحْمِلُهُمَ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ
الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ

Kendilerine binek temin etmen için sana geldiklerinde “sizi bindirecek bir binek bulamıyorum” dediğin zaman, harcayacak bir şey bulmadıkları için üzüntüden ağlayarak yaşlı gözlerle geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur.

Taberî, Muhammed b. Ka'b'tan naklediyor: “Ashaptan bir grup insan Hz. Peygamber(s.a.v.)'in huzuruna gelmiş, Allah yolunda yapılacak cihatta binmek üzere Hz. Peygamber(s.a.v.)'den binek istemişler, Hz. Peygamber(s.a.v.) de: “Sizi taşıyacak binek bulamıyorum.” dedmiştir. Bunun üzerine Allah(c.c.) bu ayet-i kerimeyi indirdi. Onlar yedi kişilik bir gruptu.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Hâzin, a.g.e., I, 276.

¹⁸⁰ Hâzin, a.g.e., II, 396.

Örnek 2: Nisa 4/43

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا
عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ
أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

Ey inananlar, sarhoşken, ne söylediğinizi bilecek duruma gelinceye ve cünüpken -yolculuk hali dışında- gusül abdesti alıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolcu iseniz yahut biriniz tuvaletten çıkmışsa veyahut da kadınlarla ilişkiye girmiş de su bulamamışsanız temiz bir toprakla teyemmüm edip, yüzlerinizi ve ellerinizi meshediniz. Kuşkusuz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır

İbn Cerîr et-Taberî, İbn Abbas'tan rivayet ediyor: “İçki haram kılınmadan önce insanlar mescide namaz kılmaya sarhoşken geliyorlardı. Bunun üzerine Allah(c.c.): ”Ey inananlar, sarhoşken, ne söylediğinizi bilecek duruma gelinceye kadar namaza yaklaşmayın. ....” buyurdu.¹⁸¹

Örnek 3: Nisa 4/176

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا
تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا
إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Senden fetva vermeni istiyorlar. Deki: “Vefat edip ardında anne-babası ve çocuğu bulunmayan kişi hakkında Allah size şöyle fetva veriyor: “Ölen erkeğin çocuğu olmayıp, bir kız kardeşi varsa, bıraktığı mirasın yarısı onundur. Ölen kadının çocuğu yoksa mirası erkek kardeşine kalır. Eğer ölen erkeğin iki kız kardeşi varsa bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer ölenin geride hem erkek ve hem de kız kardeşleri varsa, erkek

¹⁸¹ Hâzin, a.g.e., I, 378.

kardeşler kız kardeşlerin iki katı miras alırlar. Hata etmemeniz için Allah size hükmünü açıklıyor. Allah her şeyi bilir.

Taberî, katâde'den rivayet ediyor: “Ashab-ı İkrâm, kelâle'nin mirası işlerine çok önem verirdi hatta kelâlenin mirası meselesi Ashab'ın en çok önem verdiği işti. Bundan dolayı kelâleden Hz. Peygamber'e sordular. Bunun üzerine Allah(c.c.), bu ayet-i kerimeyi inzâ buyurdu.¹⁸²

G- BEĞAVÎ'DEN NAKLETTİĞİ ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ

Örnek 1: Nisa 4/58

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

Kuşkusuz Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğinizde adaletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi duyar ve görür.

Beğavî rivayet ediyor: “Bu ayet-i kerime Abdi'd-Dâr oğullarından Osman b. Talha hakkında inmiştir. Osman b. Talha Kâbe'nin bakıcısıydı. Hz. Peygamber(s.a.v), fetih günü Mekke'ye girince, Osman Kâbe'yi kilitleyip, Kâbe'nin tavanına çıktı. Allah Resulü(s.a.v.), Kâbe'nin anahtarını istedi. “Kâbe'nin anahtarı Osman'dadır” denince Hz. Peygamber(s.a.v.), anahtarı ondan istedi. Osman b. Talha anahtarı vermek istemedi ve “Eğer O'nun Allah'ın Peygamberi olduğunu bilseydim O'na anahtarı vermekten kaçınmazdım” dedi. Bunun üzerine Ali b. Ebi Tâlib(r.a.), Osman'nın elini bükerek anahtarı alıp Kâbe'nin kapısını açtı. Allah'ın Elçisi(s.a.v.) Kâbe'ye girip iki rekat namaz kıldı. Kâbe'den çıkınca, Abbas(r.a.), Hz. Peygamber(s.a.v.)'in yanına gelerek, Sikâyet

---

¹⁸² Hâzin, a.g.e., I, 454.

(hacılara su verme) görevi ve Sidânet (kâbeye hizmet etme) görevi ile birlikte Kâbe'nin anahtarının kendisine verilmesini istedi. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indi. Hz. Peygamber(s.a.v.), Ali(r.a.)'ye Kâbe'nin anahtarının Osman'a verilmesini ve mazeretin bildirilmesini emretti. Ali(r.a.) söyleneni aynen yapınca Osman "Önce kaba davranıp sonra da hoşgörüyü mi geliyorsun?" diye karşılık verince. Ali(r.a) "Allah(c.c.), senin durumun hakkında bir ayet-i kerime indirdi" deyip bu ayet-i kerimeyi okudu. Bunu duyan Osman şahadet kelimesi getirip Müslüman oldu. Kâbe'nin anahtarı da ölünceye kadar onda kaldı. Ölünce anahtarı kardeşi Şeybe'ye devretti. Böylelikle Kâbe'nin anahtarı ve Sidânet (Kâbe'ye hizmet) görevi kıyamete kadar Osman b. Talha'nın evlatlarına kalmış oldu.¹⁸³

Örnek 2:Nisa 4/105

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا

Biz, sana insanlar arasında Allah'ın sana gösterdikleriyle hüküm veresin diye gerçeklerle dolu Kitab'ı indirdik. Sakın hainlerin tarafını tutma.

Beğavî rivayet ediyor: "Tu'me b. İbrik'in kavmi Benî Zafer (Zafer Oğulları), Hz. Peygamber(s.a.v.)'e gelerek, arkadaşları Tu'me'nin bir Yahudi ile cedelleşmesini anlatarak yardım istediler. Hz. Peygamber(s.a.v.), onların olayı anlatmasından Yahudinin eli kesilerek cezalandırılması gerektiğini anlayıp hükmetmeye hazırlanması üzerine, Allah(c.c.) bu ayet-i kerimeyi indirdi.¹⁸⁴

Örnek 3: Hicr 15/24

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ

Biz sizden önce geçenleri de biliriz; sizden sonra gelecekleri de biliriz.

---

¹⁸³ Hâzin, a.g.e., I, 391.

¹⁸⁴ Hâzin, a.g.e., I, 423.

Beğavî rivayet ediyor: “Kadınlar cemaatle namaz kılmaya çıkar ve erkeklerin arkasında namaza dururlardı. Bazen erkeklerden imanî kemâle ermeyip kalplerinde şüphe olanlar, kadınlara yakın olmak için erkeklerin en son safına geçiyorlardı. Bazen de kadınlardan imanî kemâle ermeyip kalbinde şüphe olanlar,erkeklere yakın olmak için kadınlar safının ilk safına geçiyorlardı. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indi. Ebu Hureyre’den rivayet olunduğuna göre o esnada Hz. Peygamber(s.a.v.): “Erkek saflarının en hayırlısı ilk saflar, en kötüsü ise arka saflardır. Kadın saflarının en hayırlısı arka saflar, en kötüsü ise ilk saflardır.” buyurdu.¹⁸⁵

H- KÜTÜB-İ SİTTE’DEN NAKLETTİĞİ ESÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİ

Hâzin, Kütüb-i Sitte’den çok nakiller yapar. Hatta rivayetlerinin tamamına yakını Kütübü Sitte’den yapar dersek abartmış olmayız; çünkü “kıyle” yani “denildi ki” diye isnadsız naklettiği rivayetlerin bile birçoğunun Küttübü Sitte’de yer aldığını görürüz. Kaldı ki Hâzin, sadece Esbâb-I Nüzûl rivayetleri değil, diğer rivayetleri bile mümkün olduğu kadar Kütübü Sitte’den nakletmeye çalışır. Bunu yaparken zaten çok geniş olan eseri daha geniş olmasın düşüncesiyle harfler kullanarak naklettiği Hadis eserini belirtmeye çalışarak ve şöyle bir yöntem kullanmıştır. Rivayeti naklettiği eserin bir kısmının ismini zikrederken, bir kısmının da kendilerine işaret eden harflerle belirtir. Mesela :

Sahih-i Buhari’den naklettiği haberler için خ ,

Sahih-i Müslim’den naklettiği haberler için م ,

Müttefekun aleyh olan haberler için ق harfini kullanır. Böyle olmakla birlikte bazen harf yerine “Buhari rivayet etti, Müslim rivayet etti veya hadisi her ikisinde de

---

¹⁸⁵ Hâzin, a.g.e., III, 54.

görmüşse Buhari ve Müslim birlikte rivayet etti.” diye ifadeler kullanır Diğerlerinin ise isimlerini zikreder.

Örnek 1: Yâsin 36/12

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

Biz, ölüleri diriltiriz. Onların önceden yaptıkları işleri ve geriye bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz her şeyi apaçık bir kitapta kaydederiz.

Buhari ve Müslim’in ittifak ettikleri hadiste câbir b Abdullah’tan riyayet olduğuna göre: “Seleme oğulları Medine’nin dışında yer alan evlerini satıp Mescid-i Nebevi’ye taşınmak istemişlerdi. Bunun üzerine “*Biz, ölüleri diriltiriz. Onların önceden yaptıkları işleri ve geriye bıraktıkları eserlerini yazarız...*” ayet-i kerimesi nâzil oldu. Seleme oğullarının taşınma haberi Hz. Peygamber(s.a.v.)’e ulaşınca: “Bana mescidin yanına taşınmak istediğiniz haberi geldi, doğru mu? diye sorunca onlar “Evet Ey Allah’ın Resulü(s.a.v.), taşınmak istedik” diye cevap verdiler. Bunun üzerine “Seleme oğulları, yerinizde kalınız çünkü ayak izleriniz yazılmakta” buyurdu. Seleme oğulları: “Taşınırsak daha kolay olacak” dedilerse de Allah Resulü(s.a.v.) “Yerinizde kalınız” buyurdu.¹⁸⁶

Aynı ayet-i kerimenin hem Tirmizi’den hem Müslim’den hem de Buhâri’den rivayeti vardır, Biz Buhâri ve Müslim’in ittifak ettiği rivayeti almayı daha uygun bulduk.

Örnek 2: Âl-i İmrân 3/77

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمًّا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini, basit bir dünyalık karşılığında satanlar var ya, işte onların ahirette hiçbir nasipleri olmayacak; Allah onlarla konuşmayacak, kıyamet günü onların yüzüne bakmayacak ve onları arındırmayacaktır. Onlar için acıklı bir azap vardır.

¹⁸⁶ Hâzin, a.g.e., IV, 4.

Buhari'nin Abdullah b. Ebi Evfa'dan rivayet ettiği hadiste o şöyle dedi: “Adamın birisi pazara satmak üzere bir ticaret eşyası götürdü ve malının karşılığında Müslümanlardan hiçbiririsinin veremeyeceği kadar mal verdiğini söyleyerek Allah adına yemin etmeye başladı. Bunun üzerine bu ayet-i kerime başından sonuna kadar nazil oldu.¹⁸⁷

Örnek 3: Kamer 54/47-49

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ دُوفُوا مَسًّا
سَقَرًا إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

Kuşkusuz suçlular bir sapıklık ve çılgınlık içerisindedirler. Yüzüstü ateşe sürüklendikleri gün kendilerine : “Cehennem dokunuşunu tadın” denir.

Kuşkusuz Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.

Müslim'in Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği hadiste Ebu Hüreyre şöyle dedi: “Mekke müşrikleri birgün kader konusunda tartışmak için Resülullah'ın (s.a.v.) yanına geldiler. Bunun üzerine bu Ayet-i Kerimeler nazil oldu.¹⁸⁸

Örnek 4: Enfal 8/1

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا دَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

Sana savaşta düşmandan ele geçirilen malların (ganimetlerin) nasıl dağıtılacağını soruyorlar. De ki: “Savaşta düşmandan ele geçirilen malların taksimi Allah ve Peygamberine aittir. Allah'tan sakının ve aranızı düzeltin. Eğer inanmış kişilerseniz Allah'a ve Peygamber'ine itaat edin.

Ebu Davud, Tirmizi ve Müslim'in ihrac edip Tirmizi'nin “Hadis sahih ve hasendir” dediği hadiste Sa'd b Ebî Vakkas şöyle diyor: “Bedir günü Hz.

¹⁸⁷ Hâzin, a.g.e., I, 261.

¹⁸⁸ Hâzin, a.g.e., IV, 222.

Peygambere(s.a.v.) bir kılıç getirdim ve Allah Resulü'ne(s.a.v.): “Ey Allah'ın Resulü(s.a.v.) yüreğim müşriklerden dolayı çok yanıyor (çünkü kardeşi kardeşim Umeyr'i şehit ettiler.) buna karşılık bu kılıcı bana ver ki yüreğim yatışsın” dedim. Hz. Peygamber(s.a.v.): “Bu kılıç, ne senindir ne de benim.” diye cevap verdi. Ben buna üzülüm ama içimden belki bu kılıcı bana verir dedim. Bunun üzerine “*Sana savaşta düşmandan ele geçirilen malların (ganimetlerin) nasıl dağıtılacağını soruyorla.*” ayet-i kerimesi nâzil oldu. Henüz biraz yürümüştüm ki Hz. Peygamber (s.a.v.) beni çağırdı ve “Sen benim değilken bu kılıcı benden istemiştin. Ama şimdi benim oldu. Git kılıcı al, artık o senindir.” buyurdu.¹⁸⁹

Örnek 5: Hud 11/114

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهَبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى
لِلذَّاكِرِينَ

Sabah-akşam ve geceye yakın bir vakitte namaz kıl. Kuşkusuz iyilikler kötülükleri giderir. Bu anlatılanlar, ders alanlara bir öğüttür.

Tirmizi'nin Ebu Yusr'dan rivayet ettiği hadiste o, şöyle der: “Bir gün bana bir kadın hurma satın almaya gelmişti, Ben, “Evde bunlardan daha iyileri var”, dedim. Bunun üzerine kadın benimle eve girdi. Derhal sarılıp onu öpüverdim. Sonra Ebu Bekir Sıddık(r.a.)'a gelip durumu ona söyledim. O bana: “Bu sende kalsın. Tевbe et ve kimseye söyleme” dedi. Ben sabredemedim ve Ömer b Hattab(r.a.)'a gidip aynı şekilde ona da durumu söyledim. O bana: “Bu senin içinde kalsın Tевbe et ve hiç kimseye söyleme” dedi. Ben yine sabredemedim ve bu sefer Hz. Peygamber(s.a.v.)'e gidip durumu haber verdim. Allah Resulü(s.a.v.): “Bu hareketinle Allah yolunda savaşan bir gazinin ehline hıyanet etmiş oldun.” buyurdu. Bundan sonra Hz. Peygamber(s.a.v) benim cehennem ehlinde olduğumu zannedip, o ana kadar Müslüman olmamış olmamı temenni ederek düşünceli bir şekilde uzun bir zaman; Allah(c.c.) “*Sabah-akşam ve*

---

¹⁸⁹ Hâzin, a.g.e., II, 290.

geceye yakın bir vakitte namaz kıl. Kuşkusuz iyilikler kötülükleri giderir. Bu anlatılanlar, ders alanlara bir öğüttür” ayet-i kerimesini indirinceye kadar bekledi.¹⁹⁰

Hâzin, bir çok raviden esbâb-ı nüzûl rivayeti almıştır. Ancak başta da söylediğimiz gibi bunların hiç birinde isnad kullanmamıştır. Biz, çalışmamız gereksiz yere uzun olmasın diye, daha fazla örnek vermeyip, Hâzin’in isnadın ilk ravisini verdiği üzere, ravileri verip yetineceğiz.

İbn Abbas, Abdullah b. Mes’ud, Enes b. Mâlik, Ebu’l-Âliye, Sa’d b. Ebi Vakkas, İbn Ömer, Ebu Saîd el-Hudri, Âişe(r.a.), Atâ, Nehâî, Zührî, Şa’bî, İbn Sirîn, Sevrî, İkrime, Dahhâk, Katâde, Amr b. Avf, Ümmü Seleme, Ümmü İmâre el-Ensârî, Saîd b. Cübeyr. Hasan b. Fazl, Câbir b. Abdillâh, Ebu Râfi’, Ebu Hureyre, Ali b. Ebî Talib, Saîd b. Müseyyib, İbn Şihâb, Amr b. Şuayb, Ömer b. Hattâb, Ebu Musâ el-Eş’ârî, Abdullah b. Ubeyde. Abdurrahman b. Zeyd, İbn Cureyc, İbn Cevzî, Muâz b. Cebel, Câbir b. Zeyd, Abdullah b. Seddâd b. el-Hâd, Muhammed b. Ka’b el-Kürâzî, Urve b. Zübeyr, Kelbî, Ebu Saîd el-Bedrî, Ebu Zer, İbn Keysân, Ka’b b. Aceze, Meymûne b. Mervân, Zübeyr b. Avâm, Ebu Sâlih, Ubeyd b. Âmir, Benû Amr es-Sakâfî, Zeyd b. Erkam, Süheyl b. Saîd, Amir b. Rebîâ, İbnü’l-Esîr, Zeyd b. Sâbit, Muhammed b. İshâk, Süddî, Süfyan b. Üyeyne, el-Hâkim b. Utbe, Zeyd b. Eslem, el-Berrâ b. Âzib, ebu Meysere, Ebu Râfi’, İbn Sa’d, Ebu Bekir es-Sıddık, şûbe, ebu İyâş ez-Zerkî.

Bunlardan başka Hâzin’in isim belirtmeden şu lafızları kullandığını görüyoruz.

En çok “denildi ki” manasındaki “kıyle” lafzını kullanmıştır. daha sonra “ve fî rivayetin” (başka bir rivayette), “müfessirûn” (müfessirler), “cumhuru’l-müfessirîn” (müfessirlerin tamamı), “ba’zu’l-ulemâ” (alimlerin bir kısmı), “ba’zuhum” (onların bir kısmı), “ehlü’t-tefsir” (tefsir alimleri), “ekseru’l-müfessir’in” (müfessirlerin çoğu), “cemeâtün minel-müfessirîn” (müfessirlerden bir cemaat) ve “ve kale kavmun” (ve bir grup alim dedi ki) kalıplarını kullanır.

Bununla birlikte Hâzin, Vâhidî(ö. 468/1075), Râzî(ö. 606/1209), İbn Kesîr(ö. 774/1572) gibi önde gelen müfessirlerden, esbâb-ı nüzûl rivayeti nakletmemiştir.

---

¹⁹⁰ Hâzin, a.g.e., II, 506.

SONUÇ

İlâhî dinlerin sonuncusu olan İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerim, nüzûlünden bu güne dek, başta ilk müfessir Resûlullâh (s.a.v.) olmak üzere sahabe ve sonraki ilim adamları tarafından değişik metotlarla farklı bakış açılarıyla tefsir edilmiştir. Her müfessir, kendine göre bir yol çizerek tefsirini o yönde yoğunlaştırmış ve bilgi birikimini oraya aktarmıştır.

Hicrî sekizinci asrın başlarında isim yapmış ve eserlerinden bazıları günümüze kadar gelebilmiş olan müfessirlerden birisi de el-Hâzin diye bilinen Alâü'd-Din Ali b. Muhammed b. İbrahim b. el-Bağdâdî'dir. Ayrıca el-Hâzin bugünkü bilgilerimize göre Kur'ân'ı baştan sona sıra ile tefsir etmesiyle birlikte tefsiri hem dirayet hem de rivayet tefsirleri içerisinde ele alınabilecek müfessir durumundadır.

Hâzin'in hayatı hakkında çok geniş bir malumata sahip değiliz. Hâzin'in sekizinci asırda yaşaması dolayısıyla kendi alanındaki eserler arasında ilk kaynak eserlerden olmaması, tefsirinin; rivayet tefsirleri arasında kaynak eser durumunda olan Beğavî'nin "Meâlimü't –Tenzîl" adlı eserinin telhisini yapmış olması, O'nun tefsir alanında gölgede kalmasına sebep olmuştur. Her ne kadar tefsirde bir otorite kabul edilse de kendi zamanından önce, gerek tefsir, gerekse hadis ilminin tedvin edilmiş olması ve Hâzin'in bu imkanı kullanmayarak eserinin, bir eserin ilmî olabilmesi için gerekli şartları terennüm etmemesi dolayısı ile alanında ikinci hatta üçüncü planda kalmasına ve çokça tenkide uğramasına yol açmıştır. Hâzin, tefsirinin mukaddimesinde, okuyuculara kolay olması için isnadları hazf ettiğini beyan etse de, Hadis ilminde büyük ölçüde tenkide uğramıştır. Hadislerde ve naklettiği haberlerde, isnâd zincirine yer vermemesinden dolayı bu konudaki tenkitler haklı görünmektedir.

Telif ettiği eserlerinden de anlaşılacağı gibi, kendisinin, hem Arap dili ve edebiyatına, hem de bulunmuş olduğu ortamdan ve almış olduğu eğitimden dolayı İslami ilimlere olan vukûfiyeti tamdır. Bunun sayesinde Kur'ân'daki garip kelimeleri riayetler doğrultusunda açıklamada tam bir ustadır. Şöyle demek mümkün olacaktır:

Hâzin, bir müfessirin edinmesi gereken bütün ilimleri tahsil etmiş ve bunları tefsirinde en güzel şekilde kullanmasını bilmiştir.

Hâzin'in eseri, hem rivâyet hem de dirâyet metodunun kullanıldığı üslubu kolay olan ilk tefsirlerden birisidir. Tefsirinde, sure ve ayetlerin tam anlaşılabilmesi için gerekli olan rivayetlerin bir arada bulunması, üslubunun güzel, dilinin akıcı olması, belki rivayetlerin kaynaklarına ulaşamaması açısından ilmî olmasa bile, insanlar tarafından aranan ve okunan bir tefsir haline getirmiş, kendisinden sonraki müfessirler de rivayetleri bir arada görmek açısından ondan bol bol istifade etmişlerdir.

Müfessir, sebep-i nüzûl rivayetlerini, genel olarak ya ayetin tefsirine başlamadan önce ya da başladıktan sonra vermektedir. Zaman zaman da ayetin konu itibariyle yeri geldikçe sıra dışı olarak başka sure içinde ve ayetlerin arkasından vermektedir. Bunun dışında belli bir metot takip etmemektedir. Araştırmacı için önemli olan ise rivayetin nerede olduğu değil, ayetin tefsirine ne derece yardımcı olduğudur.

Hâzin, bazen bir ayet, bazen ayetin bir bölümü bazen de birden fazla ayeti için sebep-i nüzûl rivâyeti göstermiştir. Bazen sadece isim zikretmek suretiyle bazen olayı özetleyerek bazen de nadiren uzun uzun vererek meramını anlatmıştır. Her ayet için sebep-i nüzûl rivayeti getirmek gibi bir dava peşinde olmamış ve tefsirinde sadeliği gözetmiştir.

Müfessir, belirtmiş olduğu toplam 90 surede 756 ayetten bazılarının nüzûl sebebinde ravi belirtmiş bazılarında ise hiç ravi belirtmemiştir. Ancak ravi belirttiklerinde de sadece ilk veya ilk birkaç ravisini zikredip ravi zincirini kesinlikle belirtmemiştir.

İşte tefsirinin en önemli eksikliği bu husustur. Müfessirin yaşadığı dönemde, her ne kadar Bağdat, Moğollar tarafından yakılıp yıkılmış, ilmî ortam dağıtılmış, dini ilimler; şerhler, haşiyeler ve telhisler dönemine girerek bir gerileme sürecine girmiş olsa bile, özellikle hadis ilminin tedvin edilmiş olduğu halde isnâd ilminin kullanılmaması böyle bir gerekçeyi haksız kılmaktadır. Isnâd zinciri geleneğinin hakim oluşu bu eksikliğin büyüklüğünü göstermekte yeterli olacaktır.

Hâzin, sebab-i nüzûl rivâyatlerini zikrederken, hem rivâyet başında hem de rivâyet sonunda bazı terimleri kullanmıştır. Tefsirinde genel ağırlık, önce rivâyeti nakledip peşinden sebab-i nüzûl terimini kullanmaktır. Rivâyetin önünde ve sonunda zikredilen terimler arasında lafzî yönden bir benzerlik olsa da önemli olan yapılan vurgudur. Rivâyetin sonunda zikredilen sebab-i nüzûl terimleri öncesinde zikredilenlere göre daha fazla kesinlik arz etmektedir.

Rivâyetin başında kullandığı terimler şunlardır: “Bu ayetin sebab-i nüzûlü şudur.”, “Bu ayet...hakkında nazil oldu.”, “Allah Teâlâ... hakkında bu ayeti indirdi.” ve “Bu ayet...demelerinden dolayı indi.” Rivâyetin sonunda kullandığı terimler ise şunlardır: “Şu olay vuku buldu da Allah bu ayeti indirdi”, “Şöyle bir olay oldu da bu ayet indi”, “işte bu ayet indi.”, “Nihayet Allah(c.c.) bu ayeti indirdi.”, “Nihayet bu ayet indi.”, “Şu ayet indi de allah peşinden bu ayeti indirdi.”, “Alimler bu ayetin iniş sebebi hakkında ihtilaf etmişlerdir.” ve “Bunun üzerine Allah Azze ve Celle ..... buyurdu.” Bununla birlikte Hâzin, çok kullanılmayıp bir kez veya en fazla iki kez kullanılmış olan özel lafızları da kullanmıştır.

Müfessirin eserinde genel olarak olumlu yönde gözümüze çarpan noktalar şunlardır:

- Rivayetlerini uzun tutmadan, öz bir şekilde, okuyucuyu sıkmadan vermiş olması,
- Toplam 90 surede 756 ayet için sebab-i nüzûl rivâyeti zikrederek aşırılığa kaçmadan normal bir şekilde gerektiği kadar rivâyete yer vermesi,
- Her ne kadar isnâd zincirinin zikredilmemiş olması önemli bir eksiklik olsa da, müfessirimizin döneminin ilmi olarak gerileme süreci olmasına rağmen, telhis bile olsa böyle güzel bir eseri vücûda getirmiş olması,

Eserde olumsuzluk olarak göze çarpan hususlar şunlardır:

- Genelde tefsirinin bir olumsuzluğu olmasına rağmen burada da zikretmeyi uygun bulduğumuz bir menfî yönü, rivâyetleri isnad kullanmadan nakletmesi,
- Bazı ayetlerin sebab-i nüzûllerini başka ayetler altında verirken, ayetin kendi mahallinde bunu nakletmemesi.

- Beğavî ve Sa'lebî kaynaklı sayısı fazlaca olan isrâiliyat rivayetlerine yer vermesi.

Neticede denilebilir ki, fikrî temâyülü, isnâdlara riâyet etmemesi ve ilk tefsirlerde eksik olmayan isrâiliyat dediğimiz haberleri bolca nakletmesi sebebiyle tenkide uğrayan Hâzin, tefsir tarihinin temel taşlarından biridir.

EK LİSTELER / İSTATİSTİKİ BİLGİLER

SEBEB-İ NÜZÛL RİVAYETİ BELİRTTİĞİ SÛRELER / AYETLER

2- BAKARA SURESİ : 92 AYET

1, 2, 4, 6, 8, 14, 17, 26, 41, 44, 75, 76,
97, 100, 104, 105, 106, 108, 109, 111,
113, 114, 115, 116, 119, 120, 121,
124, 125, 130, 133, 142, 143, 144,
145, 146, 154, 158, 159, 163, 164,
168, 170, 174, 177, 178, 185, 186,
187, 188, 189, 190, 194, 195, 196,
197, 198, 204, 207, 208, 212, 214,
215, 217, 218, 219, 220, 221, 222,
223, 224, 225, 226, 229, 230, 231,
232, 236, 238, 240, 241, 256, 262,
266, 267, 272, 274, 278, 280, 284,
285, 286.

3- ALİ İMRAN SURESİ : 67 AYET

1, 7, 12, 18, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 32,
33, 59, 64, 65, 68, 72, 75, 77, 78, 79,
83, 85, 86, 89, 90, 91, 93, 96, 97, 100,
102, 103, 110, 111, 112, 113, 116,
118, 119, 122, 124, 125, 128, 135,
139, 143, 144, 145, 151, 152, 154,
161, 168, 169, 172, 178, 179, 180,
181, 182, 183, 187, 188, 190, 195,
199.

4- NİSA SURESİ : 72 AYET

2, 3, 6, 7, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 22,
23, 24, 27, 32, 33, 34, 37, 38, 43, 44,
47, 48, 49, 54, 58, 59, 60, 65, 66, 69,
72, 77, 78, 80, 83, 84, 87, 88, 91, 92,
93, 94, 95, 97, 100, 101, 102, 104,
105, 110, 111, 115, 116, 117, 123,
124, 127, 128, 134, 135, 136, 137,
141, 148, 150, 163, 164, 166, 171,
172, 176.

5- MAİDE SURESİ : 39 AYET

2, 3, 4, 5, 11, 13, 17, 19, 33, 38, 41,
42, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 54, 55,
57, 58, 59, 64, 67, 68, 72, 87, 89, 90,
91, 93, 94, 95, 100, 101, 105, 106.

6- ENAM SURESİ : 25 AYET

7, 14, 19, 25, 26, 33, 35, 50, 52, 54,
65, 69, 91, 93, 100, 108, 109, 111,
121, 122, 124, 140, 141, 145, 164.

7- ARAF SURESİ : 14 AYET

31, 32, 43, 156, 157, 170, 175, 180,
183, 184, 187, 188, 200, 204.

8- ENFAL SURESİ : 21 AYET

1, 9, 17, 19, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 33,
36, 47, 55, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 75.

9- TEVBE SURESİ : 46 AYET

2, 7, 12, 17, 19, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 34, 36, 38, 41, 49, 50, 58, 61, 62, 64, 65, 74, 75, 79, 80, 84, 91, 92, 95, 97, 98, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 111, 113, 115, 117, 118, 119, 122, 123.

10- YUNUS SURESİ : 2 AYET

2, 11.

11- HUD SURESİ : 6 AYET

5, 12, 15, 16, 17, 114.

12- YUSUF SURESİ : 3 AYET

1, 2, 3.

13- RAD SURESİ : 8 AYET

1, 11, 13, 19, 30, 31, 32, 36.

14- İBRAHİM SURESİ : 2 AYET

27, 46.

15- HİCR SURESİ : 5 AYET

24, 49, 87, 88, 94.

16- NAHL SURESİ : 11 AYET

1, 4, 38, 41, 43, 91, 101, 103, 106, 110, 126.

17- İSRA SURESİ : 14 AYET

1, 28, 29, 53, 57, 59, 60, 73, 76, 80, 85, 88, 90, 110.

18- KEHF SURESİ : 6 AYET

23, 24, 26, 28, 32, 109.

19- MERYEM SURESİ : 2 AYET

64, 77.

20- TAHA SURESİ : 4 AYET

1, 2, 105, 131.

21- ENBİYA SURESİ : 7 AYET

1, 13, 26, 34, 36, 37, 101.

22- HACC SURESİ : 12 AYET

3, 11, 15, 19, 31, 37, 39, 47, 52, 60, 67, 75.

23- MÜMİNÜN SURESİ : 12 AYET

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 76, 110.

24- NUR SURESİ : 14 AYET

3, 6, 11, 16, 22, 29, 33, 37, 40, 47, 55, 58, 59, 61.

25- FURKAN SURESİ : 5 AYET

20, 27, 41, 68, 70.

26- ŞUARA SURESİ : 5 AYET

3, 204, 214, 224, 227.

27- NEML SURESİ : 2 AYET

65, 70.

28- KASAS SURESİ : 8 AYET

52, 53, 54, 56, 57, 61, 68, 83.

29- ANKEBUT SURESİ : 7 AYET

1-2, 8, 11, 53, 56, 60.

30- RUM SURESİ : 2 AYET

1, 2.

31- LOKMAN SURESİ : 7 AYET

4, 5, 6, 20, 27, 32, 34.

32- SECDE SURESİ : 2 AYET

16, 18.

33- AHZAB SURESİ : 21 AYET

1, 4, 5, 6, 18, 23, 28, 29, 33, 35, 36, 37, 40, 43, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58.

35- FATİR SURESİ : 2 AYET

8, 42.

36- YASİN SURESİ : 6 AYET

8, 12, 47, 69, 77, 78.

38- SAD SURESİ : 4 AYET

3, 8, 27, 28.

39- ZÜMER SURESİ : 9 AYET

8, 9, 10, 13, 17, 18, 22, 31, 53.

40- MÜMİN SURESİ : 2 AYET

56, 69.

41- FUSSİLET SURESİ : 4 AYET

8, 22, 33, 44.

42- ŞURA SURESİ : 5 AYET

17, 23, 24, 26, 51.

43- ZUHRUF SURESİ : 5 AYET

44, 45, 57, 85, 86.

45- CASİYE SURESİ : 3 AYET

14, 20, 21.

46- AHKAF SURESİ : 5 AYET

9, 10, 11, 15, 17.

47- MUHAMMED SURESİ : 4

AYET

4, 14, 33, 34.

48- FETİH SURESİ : 5 AYET

5, 11, 16, 24, 27.

49- HUCURAT SURESİ : 13 AYET

1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 15,
16.

50- KAF SURESİ : 1 AYET

38.

51- ZARİYAT SURESİ : 1 AYET

55.

53- NECM SURESİ : 2 AYET

32, 33.

54- KAMER SURESİ: 6 AYET

1, 2, 3, 47, 48, 49.

55- RAHMAN SURESİ: 3 AYET

1, 2, 29.

56- VÂKİA SURESİ: 11 AYET

28, 39, 40, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82.

57- HADİD SURESİ : 3 AYET

10, 16, 29.

58- MÜCADELE SURESİ : 6

AYET

1, 8, 11, 12, 13, 14.

59- HAŞR SURESİ : 5 AYET

1, 2, 4, 5, 9.

60- MÜMTEHİNE SURESİ : 5

AYET

1, 7, 8, 10, 11.

61- SAFF SURESİ : 3 AYET

1, 2, 10.

62- CUMA SURESİ : 2 AYET

9, 11.

63- MÜNAFİKUN SURESİ : 5

AYET

1, 5, 7, 8, 10. (Bir rivayette TÛMÛ)

64- TEĞABÛN SURESİ : 2 AYET

14, 15.

65- TALAK SURESİ : 4 AYET

1, 2, 3, 4.

66- TAHRİM SURESİ : 3 AYET

1, 3, 4.

67- MÛLK SURESİ : 2 AYET

13, 35.

68- KALEM SURESİ : 1 AYET

43.

70- MEARİC SURESİ : 4 AYET

1, 2, 36, 37.

72- CİN SURESİ : 2 AYET

1, 18.

73- MÜZZEMMİL SURESİ : 6

AYET

1, 2, 3, 4, 11, 20.

74- MÜDDESSİR SURESİ : 8

AYET

1, 2, 3, 4, 5, 11, 18, 31.

75- KIYAME SURESİ : 6 AYET

1, 4, 16, 17, 18, 19.

76- İNSAN SURESİ : 2 AYET

8, 24.

80- ABESE SURESİ : 3 AYET

1, 2, 17.

82- İNFİTAR SURESİ : 1 AYET

6.

83- MUTAFFİFİN SURESİ : 1

AYET

1.

86- TARIK SURESİ : 1 AYET

1.

87- A'LA SURESİ : 2 AYET

6, 7.

88- ĞAŞİYE SURESİ : 2 AYET

7, 17.

89- FECR SURESİ : 2 AYET

16, 27.

90- BELED SURESİ : 1 AYET

4.

92- LEYL SURESİ : 9 AYET

1, 2, 3, 4, 17, 18, 19, 20, 21.

93- DUHA SURESİ : 5 AYET

1, 2, 3, 4, 5.

96- ALAK SURESİ : 6 AYET

6, 7, 9, 10, 17, 18.

99- ZİLZAL SURESİ : 2 AYET

7, 8.

102- TEKASÜR SURESİ : 2 AYET

1, 2.

104- HÜMEZE SURESİ : 1 AYET

1.

107- MAUN SURESİ : 1 AYET

1.

108- KEVSER SURESİ : 1 AYET

3.

109- KAFİRÜN SURESİ : 2 AYET

1, 6.

111- MESED SURESİ : 2 AYET

1, 2.

112- İHLAS SURESİ : 3 AYET

1, 2, 3.

113 ve 114- MUAVVİZETEYN

SURELERİ : TÜMÜ

(FELAK SURESİ: 5 AYET

NAS SURESİ: 6 AYET)

TOPLAM: 90 SUREDE 756 AYET

BİBLİYOGRAFYA

ASKALÂNÎ, Ahmed b. Ali İbn Hacer Ebû'l Fadl;

----- **Tehzîbü't-Tehzîb**, Beyrut 1984.

BAĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesud el-Ferrâ;

----- **Meâlimü't-Tenzîl** (tahk. Halid Abdurrahman el-Akk-Mervân Sivâr) Beyrut
1987

BAĞDÂDÎ, el-Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali;

----- **Tarihu Bağdâd**, Beyrut trs.

BİLMEN, Ömer Nasuhi;

----- **Tefsir Tarihi**, Örnek Matbası, Ankara 1955.

CERRAHOĞLU, İsmail;

----- **Tefsir Usulü**, Ankara 1991.

CEVDET BEY;

----- **Tefsir Usulü ve Tarihi**, Hazırlayan: Mustafa Özel, Kayıhan Yayınları,
İstanbul 2002.

ÇELİK, Ahmet;

----- **Hâzin Tefsiri ve İsrâiliyat**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Konya 1988.

DAVUDÎ, Muhammed b. Ali b. Ahmed;

----- **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, Tahkik: Ali Muhammed Ömer, Kahire 1972.

DERVEZE, Muhammed İzzet;

----- **Kur'ânü'l-Mecîd**, çev. Vahdettin İnce, İstanbul 1997.

DUMLU, Ömer;

----- **Kur'ân Tefsirinde Yöntem**, İzmir 1998.

EBÛ ZEHRE, Muhammed;

----- **Ebû Hanîfe** (terc. Osman Keskiöglü), İstanbul 1966.

EDİRNEVÎ, Ahmet b. Muhammed;

----- **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, Tahkik: Mustafa Özel, Muammer Erbaş, Birleşik Matbacılık, İzmir 2005.

EMİN, Ahmed;

----- **Fecru'l-İslam**, Beyrut 1996.

er-RÂZÎ, İbn Ebî Hâtim Şeyhulislam el-Hafız;

----- **el-Cerhu ve't-Ta'dil**, Beyrut 1952.

EROĞLU, Ali;

----- **"Hâzin" DİA**, XVII, İstanbul 1998.

----- **el-Cerhu ve't-Ta'dil**, Beyrut 1952.

HÂZİN, Alâü'd-Din Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer b. Halil;

----- **Lübabü't-Te'vil fi Maâni't-Tenzil**, Beyrut 2004.

İBN ESÎR;

----- **el-Kâmil fi't-Tarih**, Beyrut 1965.

İBN HALLİKÂN;

----- **Vefeyâtü'l-A'yân**, Kahire 1948.

İBN HANBEL, Ahmed;

----- **Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl** (tahk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas) Riyad 1988.

İBN HAZM, ez-Zâhirî el-Endelûsî;

----- **el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal**, Kahire 1384.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim el-Bustî;

----- **Kitâbu'l-Mecrûhîn** (tahk. M.İbrahim Zeyd), Halep 1976.

İBN KÂDÎ, Şühbe,

----- **et-Tarih**, nşr: Adnan Derviş, Dımaşk, 1994.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükrim;

----- **Lisânu'l-Arab** (tahk. Abdullah Ali el-Kebîr, Ahmed Hasbullah, Muhammed Ahmed, Muhammed eş-Şâzelî), Kahire trs.

İBN NEDİM, Muhammed b. İshak Ebû'l Ferec;

----- **el-Fihrist**, Beyrut 1978.

İSFEHÂNÎ, Râğîb Huseyn b. Muhammed b. Mufaddal Ebû'l Kâsım;

----- **Mu'cemu Müfredâti Elfâzi'l-Kur'ân** (tash. İbrahim Şemsuddin), Beyrut 1997.

İSMAİL PAŞA el-BAĞDÂDÎ;

----- **Hediyetü'l-Ârifîn**, İstanbul 1951.

KÂDÎ, Abdulfettâh;

----- **Esbâbu'n-Nüzûl**, çev. Salih Akdemir, Ankara 1996.

KÂTİP ÇELEBÎ, Hacı Halife;

----- **Kitâbu Keşfi'z-Zunûn**, Beyrut 1992.

KEHHÂLE, Ömer Rıza;

----- **Mu'cemü'l-Müellifîn**, Dimaşk 1957.

MUKÂTİL b. SÜLEYMAN;

----- **Tefsiru'l-Kur'ân**, Süleymaniye ktp. Hamidiye blm. No: 58.

ÖZEK, Ali;

----- **Kitâbu'l-Vucûh ve'n-Nazâir li Mukâtil b. Süleyman**, İstanbul 1985.

SÂMÎ, Şemseddin;

----- **Kâmûsu'l-A'lâm**, İstanbul 1316.

SERİNSU, Ahmet Nedim;

----- **Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü**, İstanbul 1994.

SEZGİN, Fuat;

----- **Geshichte Des Arabischen Schrifttums**(GAS), Leiden 1967.

SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr;

- **el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân**, Beyrut 1999.
- **Lübâbü'n-Nukûl**, Beyrut trs.
- ŞEHRİSTÂNÎ, Ebulfeth Muhammed b. Abdilkerim;
- **el-Milel ve'n-Nihal**, Beyrut 1975.
- UĞUR, Müctebâ;
- **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1992.
- VÂHİDÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed;
- **Esbâbu'n-Nüzûl**, (tahk. Kemal Beysunî Zağlûl), Beyrut 1991.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman;
- **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ** (tahk. Ali Ebû Zeyd), Beyrut 1413.
- **Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl** (tahk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud), Beyrut 1995.
- ZEHEBÎ, Muhammed b. Hüseyin;
- **et-Tefsiru ve'l-Müfessirûn**, Kahire 1976.
- ZERKEŞÎ, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh;
- **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Mısır 1957.

ÖZET

Hâzin, hicri 8. yy. müfessirlerindendir. H. 678 tarihinde Bağdat'da doğdu. İlim tahsili için Dimeşk'e gitti.

Bir çok meşhur alimden ders aldı. Kendisinin çoğunluğu Hadis ve Tefsirle ilgili beş tane eseri vardır. H. 741 tarihinde Halep'te vefat etmiştir.

Bu tez, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Girişte araştırmanın konusu, amacı ve metodu hakkında bilgi verildi. Hâzin'in hayatı hakkında bilgi verildi. Hocalarından, talebelerinden, kendisini övenlerden, tenkid edenlerden ve ilmî çevresinden bahsedildi. İşlediğimiz tefsir tanıtıldı.

İlk bölümde müfessirin, sebab-i nüzûl rivâyetlerini nerede, nasıl sunduğu maddeler halinde, örnekleriyle anlatıldı. Müfessirin sebab-i nüzûl rivayetlerine yaklaşımı, birden fazla olan rivayetler arasında tercihte bulunup bulunmadığı anlatılmaya çalışıldı.

İkinci bölümde, müfessirin sebab-i nüzûl rivayetlerinin başında ve sonunda kullandığı terimler örnekleriyle işlendi.

Üçüncü bölümde, müfessirin sebab-i nüzûl rivâyet metoduna eleştirel bir yaklaşım sergilendi.

Son bölümde ise müfessirin sebab-i nüzûl rivâyeti belirttiği ayetler ve belirtmediği sureler liste halinde verildi.

Tez bir değerlendirme ile son bulmaktadır.

ABSTRACT

Hâzin is one of the commentators in A.H. 8th century. He was born in Baghdat in A.H. 678 and left from there and went to Dimashk for education. He was educated from famous teachers. He has five book involved Hadith and Exegesis. He died in Aleppo 741 after hijrah.

This thesis consists of an introduction and three chapters.

In the introduction, some brief information about the subject matter, aim and method of the research has been given. And Hâzin's life and teachers and pupils and the people who criticize him and who praise him and his scientific environment was also mentioned. In this chapter the commentary which we dealt with was depicted too.

In the first chapter, it has explained that how and where the commentator gave the narrations of the revelatory occasions in his work. The commentator's approach about the occasions has discussed too.

In the second chapter, the terms which the commentator has used in the beginning and end of the narrations of revelatory occasions has examined.

In the third chapter, it has critically approached to the commentator's method of narration on revelatory occasion.

In the last chapter, it has given a list of the verses to which the commentator referred about the revelatory occasion.

The work ends with a conclusion.